

DE BOSARBEIDERS IN NEDERLAND

Een onderzoek naar de omvang en structuur
van de beroepsgroep der bosarbeiders en
naar de arbeidsverhoudingen in de bosbouw

Rapport No. 396

L
396

Afdeling Streekonderzoek

297271

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
LIJST VAN BIJLAGEN	5
WOORD VOORAF	7
HOOFDSTUK I PROBLEEMSTELLING EN METHODE VAN ONDERZOEK	9
§ 1. Probleemstelling	9
§ 2. Opzet en methode van het onderzoek	11
§ 3. Indeling van het rapport	24
HOOFDSTUK II HET NEDERLANDSE BOSBEZIT	27
§ 1. De oppervlakte bos in Nederland	27
§ 2. De regionale verspreiding van het bos	29
§ 3. De eigendomstoestand van het bos	33
§ 4. De bosbouwondernemingen	38
§ 5. Beheer, leiding en toezicht	41
§ 6. De functies van het bos	44
§ 7. De werkgevers in de bosbouw	47
HOOFDSTUK III DE ARBEIDSBEZETTING EN DE ONTWIKKELING VAN HET AANTAL BOSARBEIDERS	51
§ 1. De arbeidsbezetting	51
§ 2. De ontwikkeling van het aantal bosarbeiders	55
§ 3. De leeftijdsopbouw	59
HOOFDSTUK IV WERKZAAMHEDEN EN DIENSTVERBAND	61
§ 1. De werkzaamheden van de bosarbeiders	61
§ 2. Duur en stabiliteit van het dienstverband	64
§ 3. Het vaste en losse dienstverband	66
HOOFDSTUK V TOEVLOEIING EN AFVLOEIING	74
§ 1. De sociale herkomst van de bosarbeiders	75
§ 2. De sociale herkomst van de echtgenoten van de bosarbeiders	78
§ 3. De geografische herkomst van de bosarbeiders	79
§ 4. Primaire en secundaire toevloeiing	80
§ 5. De broers van de bosarbeiders en hun beroepen	82
§ 6. Beroepskeuze en onderwijs van de zoons	85
§ 7. Achtergronden van de toe- en afvloeiing	88
§ 8. Slotbeschouwing	94
HOOFDSTUK VI VAKSCHOLING EN VAKBEKWAAMHEID	96
§ 1. De rationalisatie van de bosarbeid	96
§ 2. De bosbouw cursussen	99
§ 3. Het overige voortgezet onderwijs	104
§ 4. De behoefte aan vakscholing	105
§ 5. De bosbouwtechnische school	110
§ 6. De toekomstige behoefte aan scholingscapaciteit	114
HOOFDSTUK VII BELONING EN VAKORGANISATIES	117
§ 1. De loonregelingen	117
§ 2. Tijdloon en akkoordloon	121
§ 3. Het lidmaatschap van vakorganisaties	123

			Blz.
HOOFDSTUK	VIII	HUISVESTING EN GRONDGEBRUIK	130
		§ 1. De huisvesting van de bosarbeiders	130
		§ 2. Het grondgebruik van de bosarbeiders	138
HOOFDSTUK	IX	SLOTBESCHOUWING	143
		§ 1. Samenvatting van de onderzoekresultaten	143
		§ 2. De toekomst van het bosarbeidersberoep	152
BIJLAGEN			156

LIJST VAN BIJLAGEN

			Blz.
Bijlage	I.1	Vragenlijst bosarbeiders	156
Bijlage	I.2	De ondernemingen $\geq$ 15 ha in steekproef en universum	164
Bijlage	I.3	Aantal geregistreerde en geënquêteerde arbeiders	165
Bijlage (vervolg)	I.3	Aantal geregistreerde en geënquêteerde arbeiders	166
Bijlage	III.1	Arbeidsbezetting op de geënquêteerde bosbouw-ondernemingen	167
Bijlage	III.2	De leeftijdsopbouw	168
Bijlage	IV.1	Werkzaamheden van de bosarbeiders	169
Bijlage	IV.2	Werkzaamheden van een losse arbeider in 1957	170
Bijlage	V.1	De vaders van de bosarbeiders met als laatste beroep bosarbeider	171
Bijlage	V.2	De schoonvaders, die in de bosbouw werkzaam zijn (gewoest)	172
Bijlage	V.3	Migratie bosarbeiders en leeftijd	173
Bijlage	V.4	Secundaire toevloeiing en sociale herkomst	174
Bijlage	V.5	Leeftijdsopbouw van de bosarbeiders en hun broers	175
Bijlage	V.6	Toe- en afvloeiing van de bosarbeiders en hun broers	176
Bijlage	V.7	Beroepen en bezigheden van de zoons van 15 jaar en ouder	177
Bijlage	V.8	De mate van geschooldheid van de zoons werkzaam als niet-agrarisch handarbeider	178
Bijlage	V.9	Onderwijs van de zoons met een niet-agrarisch beroep	179
Bijlage	VI.1	De ontwikkeling van het bosbouwpraktijkonderwijs	180
Bijlage	VI.2	De deelnemers aan de bosbouwcurssussen 1952/1960 naar werkgeverscategorie	181
Bijlage	VI.3	Het voortgezet onderwijs van de bosarbeiders	182
Bijlage	VIII.1	Afstand van de woning tot het werk	183
Bijlage	VIII.2	Afstand van de woning tot dorp of stad van oriëntatie	184
Bijlage	VIII.3	Huurprijs van de woningen	185
Bijlage	VIII.4	Oordeel van de bewoners over de woningen naar bouwjaar	186
Bijlage	VIII.5	Oordeel van de bewoners over de woningen naar rechtsvorm	187
Bijlage	VIII.6	Het grondgebruik van de bosarbeiders	188
Bijlage	VIII.7	Grondgebruik en bedrijfstype	189
Bijlage	IX.1	Kenmerken per werkgeverscategorie	190
Bijlage	IX.2	Kenmerken per bosgebied	197

WOORD VOORAF

Nadat het Landbouw-Economisch Instituut in de jaren 1954-1959 drietal rapporten had gepubliceerd van onderzoekingen onder de Nederlandse landarbeiders en tuinarbeiders, ontving het een verzoek van het Bosschap, een soortgelijk onderzoek in te stellen onder de bosarbeiders. Nu ook dit rapport is voltooid, is het beeld van de verschillende groepen agrarische werknemers in Nederland zo goed als compleet.

In tegenstelling tot de werkwijze bij de land- en tuinarbeiders-onderzoekingen zijn de bosarbeiders benaderd via de bedrijven waarop zij werkzaam waren. Dit bood de mogelijkheid ook bij de werkgevers van de bosarbeiders een aantal informatie te verzamelen. Op deze wijze kon meer aandacht worden besteed aan een aantal facetten van de arbeidsverhoudingen op de Nederlandse bosbouwbedrijven.

Het onderzoek is verricht op de afdeling Streekonderzoek onder leiding van drs. M.A.J. van de Sandt, die tezamen met ir. J.D.Dorgelo de rapportering verzorgde. C.M. van Elk had een belangrijk aandeel in de verzameling en bewerking van de gegevens.

Het concept van het rapport is getoetst aan het oordeel van een commissie ad hoc in de navolgende samenstelling:

prof.dr.E.W. Hofstee	hoogleraar sociologie en sociografie (voorzitter)	Wageningen
H.J. de Boer	Algemene Nederlandse Agrarische Bedrijfsbond	Utrecht
mr.S.J.Halbertsma	secretaris Bosschap	's-Gravenhage
drs.G.H.E.Hilkens	Nederlandse Katholieke Landarbeidersbond "St.-Deusdedit"	Haarlem
ir. J.W.Hudig	voorzitter Nederlandse Vereniging van Boseigenaren	Arnhem
H. Kikkert	Nederlandse Christelijke Landarbeidersbond	Utrecht
prof.dr.ir.J.F.Kools	hoogleraar bosexploitatie en boshuishoudkunde	Wageningen
ir.J.Th. Overbeek	inspecteur Staatsbosbeheer	Utrecht
ir.P.H.M. Tromp	houtvester Nederlandse Heidemaatschappij	Arnhem

Van hun waardevolle opmerkingen is een dankbaar gebruik gemaakt.

's-Gravenhage, mei 1962

De Directeur,

(Prof. dr. A. Kraal)

Bij de registratie werden de ondernemingen ingedeeld in vier eigendoms categorieën:

- I Eigendommen van de Staat 1);
- II Eigendommen van provinciën en andere publiekrechtelijke lichamen (met uitzondering van de gemeenten);
- III Eigendommen van gemeenten en gemeentelijke instellingen;
- IV Eigendommen van particulieren en van particuliere verenigingen en stichtingen.

Binnen elk van de eigendoms categorieën zijn de ondernemingen nog verdeeld in drie grootteklassen 2):

- a. 5 - 15 ha;
- b. 15 - 100 ha;
- c. $\geq$ 100 ha.

De geografische spreiding

Ten einde de geografische spreiding van de ondernemingen te kunnen vaststellen, werden zij vervolgens naar eigendoms categorie en grootteklasse ingetekend op een gemeentekaart. Een onderneming die op het grondgebied van twee of meer gemeenten gelegen is, is ingetekend in de gemeente waarin het grootste deel van de oppervlakte van die onderneming ligt.

Bij de vaststelling van de geografische spreiding is tevens gebruik gemaakt van de door de Nederlandse Bosstatistiek gehanteerde onderscheiding van 8 bosgebieden:

- 1. het Noordoostelijk bosgebied (de provincie Drenthe en enkele aangrenzende gemeenten in de provincies Groningen, Friesland en Overijssel);
- 2. het Middenoostelijk bosgebied (vrijwel de gehele provincie Overijssel, alsmede de Gelderse Achterhoek);
- 3. de Veluwe;
- 4. de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi;
- 5. Noordbrabant, Noord- en Midden-Limburg en enkele gemeenten rondom Nijmegen;
- 6. het Kustgebied;
- 7. Zuid-Limburg;
- 8. het Restgebied.

Het resultaat van de aldus naar eigendoms categorie, grootteklasse en bosgebied uitgewerkte registratie van de ondernemingen is weergegeven in tabel 1.1. (zie ook de kaart).

-
- 1) Hiertoe zijn zowel de bosbezittingen van het Staatsbosbeheer (Ministerie van Landbouw en Visserij) en van andere ministeries als die behorende tot het Kroondomein gerekend.
 - 2) Rijbeplantingen zijn omgerekend in beboste oppervlakte overeenkomstig de door het Bosschap gehanteerde omrekeningsfactor, waarbij 200 bomen geacht worden gelijk te zijn aan 1 ha beboste oppervlakte.

De meeste handelaren in inlands hout hebben een - gewoonlijk sterk wisselend - aantal arbeiders in dienst, die gedurende kortere of langere tijd boswerk verrichten. In het algemeen beperkt dit zich tot vellingswerk, en wel in die bossen waarvan de eigenaar - voornamelijk particulieren - hout op stam aan de betrokken handelaar heeft verkocht. Volgens een niet-officiële, zeer globale schatting bedraagt hun aantal 1000-1500 man. In tegenstelling tot de arbeiders van de particuliere boscigenaren, wier arbeidsvoorwaarden in de C.A.O. voor de Bosbouw zijn geregeld, vallen de bosarbeiders in dienst van de houthandel gewoonlijk onder de C.A.O. voor het Houtbedrijf. Het betrekken van deze arbeiders in het onderzoek zou een afzonderlijke, zeer tijdrovende en dus kostbare registratie van deze groep noodzakelijk maken. Daarom is besloten de bosarbeiders in dienst van houthandelaren - voor zover deze niet tevens boscigenaar zijn - buiten het onderzoek te houden.

De Nederlandse Heidemaatschappij heeft een groep bosarbeiders in dienst die op de door deze maatschappij beheerde objecten - zowel staats- en gemeentelijke als particuliere eigendommen - werden tewerkgesteld. Een deel van deze bosarbeiders is in zoverre aan een onderneming gebonden, dat zij min of meer permanent op een bepaald object werkzaam zijn. Deze categorie arbeiders wordt dus met de gevolgde steekproefmethode wel bereikt. Een ander deel echter wisselt voortdurend van onderneming, want wordt op de beheerde objecten naar gelang de behoefte aan te verrichten werkzaamheden ingezet. De wijze waarop deze categorie arbeiders in het onderzoek is betrokken, wordt in het vervolg van deze paragraaf nader uiteengezet.

De registratie van de ondernemingen

De keuze van genoemde steekproefmethode maakte een nadere omschrijving van het begrip bosbouwonderneming noodzakelijk. Het Bosschap rekent nl. bij zijn registratie in het algemeen alle bosbezittingen van één eigenaar, hoezeer verspreid ook gelegen, tot één onderneming. Dit criterium was bij toepassing van de gekozen steekproefmethode niet bruikbaar, o.m. omdat daarbij een inzicht in het aantal ondernemingen per gemeente vereist is.

Ten behoeve van het onderzoek is onder een bosbouwonderneming verstaan: een of meer complexen bos, toebehorend aan één en dezelfde eigenaar, waarvan kon worden verwacht dat de daarin te verrichten werkzaamheden door één en dezelfde arbeider of groep van arbeiders worden uitgevoerd. Lagen derhalve meer complexen bos van één eigenaar binnen één gemeente of in nabijgelegen gemeenten, dan zijn deze complexen tezamen als één onderneming beschouwd. Lagen daarentegen meer complexen bos van één eigenaar op zodanig grote afstand van elkaar dat niet kon worden verwacht dat één en dezelfde arbeider of groep van arbeiders erin werkte, dan vormde in zo'n geval elk complex een afzonderlijke onderneming 1). Zo is bij het Staatsbosbeheer - in overeenstemming met bovenstaande definitie - elke boswachterij als een afzonderlijke onderneming beschouwd. Aan de hand van de ontworpen definitie en met gebruikmaking van de bij het Bosschap aanwezige gegevens konden eind 1959 in totaal 2412 ondernemingen worden geregistreerd.

1) Een dergelijke definitie van het begrip onderneming doet wellicht geweld aan het gangbare spraakgebruik, dat alle eigendommen in één hand tezamen als één onderneming pleegt te betitelen, maar was in het kader van dit onderzoek de meest bruikbare.

Landbouwhogeschool - en werd enige literatuur geraadpleegd. Bovendien werden de gegevens bestudeerd, die het L.E.I. bij zijn landarbeidersonderzoekingen reeds eerder - respectievelijk in 1952 en 1955 - over de bosarbeiders in een aantal gemeenten had verzameld. Weliswaar waren deze gegevens reeds tamelijk verouderd en konden zij ook niet als representatief voor de gehele Nederlandse bosarbeidersgroep worden beschouwd, zij boden niettemin de mogelijkheid het inzicht in de problematiek enigermate te verdiepen.

De onderzoeksmethode

Met betrekking tot de methode van onderzoek stond het van meet af aan vast, dat de gewenste gegevens alleen via een mondelinge enquête onder een representatieve steekproef uit de bosarbeidersgroep zouden kunnen worden verkregen. Voor de bepaling van deze steekproef stonden in principe verscheidene mogelijkheden open. Aangezien nergens een volledige registratie van de Nederlandse bosarbeiders voorhanden is - als gevolg van de grote verscheidenheid van werkgevers, waartoe zowel de rijks-, provinciale en gemeentelijke overheid als particulieren en particuliere instellingen behoren -, anderzijds echter het Bosschap over een vrijwel volledige registratie van de bosbouwondernemingen van 5 ha en groter beschikt, is voor de bepaling van de steekproef de bosbouwonderneming als uitgangspunt gekozen. Daarbij werd aangenomen, dat op deze wijze ook een voldoende representatieve steekproef van de bosarbeiders verkregen zou kunnen worden.

Aanvankelijk is overwogen uit de bij het Bosschap geregistreerde ondernemingen een a-selecte steekproef te trekken. In dat geval echter zouden de in de steekproef vallende ondernemingen over het gehele land verspreid liggen, hetgeen bij het enquêteren zeer hoge reiskosten mee zou brengen. Daarom is uiteindelijk besloten tot de methode van de z.g. keuzegemeenten ("area-sampling"). Deze methode houdt in dat over het gehele land een aantal gemeenten wordt uitgekozen, zodanig dat alle in die gemeenten gelegen bosbouwondernemingen tezamen als representatief voor alle Nederlandse bosbouwondernemingen kunnen worden beschouwd. In elke gekozen gemeente zouden dus de arbeiders van alle aldaar gelegen ondernemingen worden geënquêteerd.

Het kiezen van de bosbouwonderneming als uitgangspunt van de steekproef had als bezwaar dat op deze wijze een deel van de Nederlandse bosarbeiders niet zou kunnen worden bereikt. Immers niet alle bosarbeiders zijn aan een bepaalde onderneming gebonden. Het betreft hier een goed deel van de bosarbeiders in dienst van houthandelaren - nl. voor zover deze niet tevens boseigenaar zijn - en van de Nederlandse Heidemaatschappij 1).

-
- 1) Een derde categorie arbeiders die met de gekozen steekproefmethode niet bereikt kon worden, betreft de griendarbeiders. Hoewel in de bosstatistiek griend als bos wordt beschouwd en in de volks- en beroepstellingen van het C.B.S. griendarbeiders als bosarbeiders worden geteld, worden de griendbedrijven niet bij het Bosschap geregistreerd. Derhalve moest ook deze categorie arbeiders buiten het onderzoek blijven.

- b. de aantallen bosarbeiders werkend in onderscheiden functies;
 - c. de aantallen vaste en losse bosarbeiders; tijdsduur en perioden waarin de losse arbeiders in de bosbouw werken;
 - d. het aantal arbeiders met volledige werkweek en/of dagtaak en met gedeeltelijke werkweek en/of dagtaak in de bosbouw en de nevenwerkzaamheden van deze laatste categorie;
 - e. de aantallen bosarbeiders vallende onder de verschillende loonregelingen;
 - f. het aantal arbeiders uitsluitend werkend in tijdloon en werkend in akkoordloon.
- 4. De herkomst, beroepsgeschiedenis, afvloeiing naar en toevloeiing uit andere bedrijfstakken.
 - 5. De toetreding en het vertrek in de verschillende seizoenen.
 - 6. De beroepskeuze van de kinderen en de wijze van afvloeiing.
 - 7. De te verwachten toevloeiing van jeugdige arbeiders in verband met de behoefte aan geschoolde arbeidskrachten.
 - 8. Vakbekwaamheid en vakscholing.
 - 9. De vereiste scholingscapaciteit in verband met de behoefte aan geschoolde arbeidskrachten.
 - 10. Het lidmaatschap van een vakorganisatie.
 - 11. De huisvesting van de bosarbeiders.
 - 12. Het grondgebruik van de bosarbeiders.

Het lag voorts in het voornemen de over bovenstaande onderwerpen verzamelde gegevens zoveel mogelijk te differentiëren. Hierbij werd met name gedacht aan een differentiatie naar de verschillende soorten werkgevers bij wie de bosarbeiders in dienst zijn, en aan een regionale differentiatie. Verondersteld mocht nl. worden, dat vooral in deze beide opzichten belangrijke verschillen tussen de bosarbeiders ontdekt zouden kunnen worden. Wat de onderscheiden soorten werkgevers betreft werd het onderzoek mede gericht op de vraag, in welke mate het hiervóór genoemde streven naar rationalisatie van de bosarbeid in de verschillende sectoren van de Nederlandse bosbouw ingang heeft gevonden. Een nadere uitwerking van de aan deze opzet ten grondslag liggende veronderstellingen wordt gegeven in hoofdstuk II, § 7.

§ 2. Opzet en methode van het onderzoek

Het vooronderzoek

Alvorens tot een nadere uitwerking van de opzet van het onderzoek te kunnen komen, was een ruimere kennis omtrent de situatie van de bosarbeiders noodzakelijk. Voor het verwerven van deze kennis werd een vooronderzoek ingesteld, dat niet alleen een nadere oriëntatie omtrent de problematiek van de bosarbeiders diende op te leveren, maar bovendien gegevens zou moeten verschaffen voor de vaststelling van de onderzoeksmethode.

Wat het eerstgenoemde betreft, hiertoe werd een aantal informatieve gesprekken met ter zake kundigen gevoerd - o.m. met functionarissen van het Boschap, het Staatsbosbeheer, de Nederlandse Heide-maatschappij en de afdeling Bosexploitatie en Boshuishoudkunde van de

overal in de Nederlandse bosbouwwereld merkbaar. Geleidelijk echter groeit het inzicht dat nieuwe wegen dienen te worden ingeslagen, wil men het arbeidsprobleem in de bosbouw tot een oplossing brengen.

In het licht van deze ontwikkeling valt het niet te verwonderen dat het gemis van voldoende en betrouwbare gegevens over de beroepsgroep van de bosarbeiders thans als een ernstig nadeel wordt gevoeld. Indien men maatregelen wil beramen om de arbeidsproduktiviteit in de bosbouw te verbeteren en de aantrekkelijkheid van het beroep te verhogen, dan is meer kennis over de bosarbeiders in het algemeen, en in het bijzonder over de factoren die de afvloeiing bevorderen en de toevloeiing tegenhouden, onontbeerlijk.

Opdracht en doel van het onderzoek

Ten einde na te gaan "welke gegevens van de Nederlandse bosarbeidersstand van belang zijn om te worden verzameld en door wie een dergelijk onderzoek zou kunnen worden uitgevoerd" stelde de Commissie voor de Bosstatistiek eind 1957 een werkcommissie ad hoc "gegevens bosarbeiders" in, onder voorzitterschap van prof. dr. J.F. Kools. Deze werkcommissie bracht in oktober 1958 verslag uit van haar bevindingen in een beknopt rapport, waarin zij concludeerde dat een onderzoek onder de bosarbeiders in hoge mate wenselijk was. Het doel van het onderzoek zou blijkens dit rapport moeten zijn: "een inzicht te verkrijgen in de omvang en structuur van de bosarbeidersstand en de betekenis van deze groep in de Nederlandse samenleving". De werkcommissie had kennis genomen van het L.E.I.-rapport "De landarbeiders in Nederland" 1) en was van oordeel dat de resultaten van dit onderzoek juist die gegevens over de landarbeiders verschaffen die voor de bosarbeiders tot op heden ontbreken en waarvan de kennis als een noodzaak werd gevoeld. De werkcommissie had voorts een aantal vraagpunten geformuleerd, waarop de resultaten van het onderzoek een antwoord zouden moeten geven. In december 1959 besloot het bestuur van het Boschap het onderzoek te doen verrichten en aan het L.E.I. op te dragen.

Taken van het onderzoek

Het onderzoek werd in het bijzonder gericht op de hiernavolgende onderwerpen, welke in grote lijnen overeenkomen met de vraagpunten vermeld in het rapport van meergenoemde werkcommissie en de daarin op voorstel van de hoofdafdeling Sociale Zaken van het Boschap aangebrachte wijzigingen.

1. Het aantal in de bosbouw werkende arbeidskrachten.
2. De leeftijdsopbouw van de bosarbeiders.
3. De verschillende categorieën bosarbeiders:
 - a. de aantallen bosarbeiders in dienst van de verschillende categorieën werkgevers;

-
- 1) A. MARIS, M.A.J. VISSER en R. RIJNEVELD, De Landarbeiders in Nederland I. 's-Gravenhage 1954;
A. MARIS en R. RIJNEVELD, De Landarbeiders in Nederland II. 's-Gravenhage 1958.

HOOFDSTUK I

PROBLEEMSTELLING EN METHODE VAN ONDERZOEK

§ 1. P r o b l e e m s t e l l i n g

Aanleiding tot het onderzoek

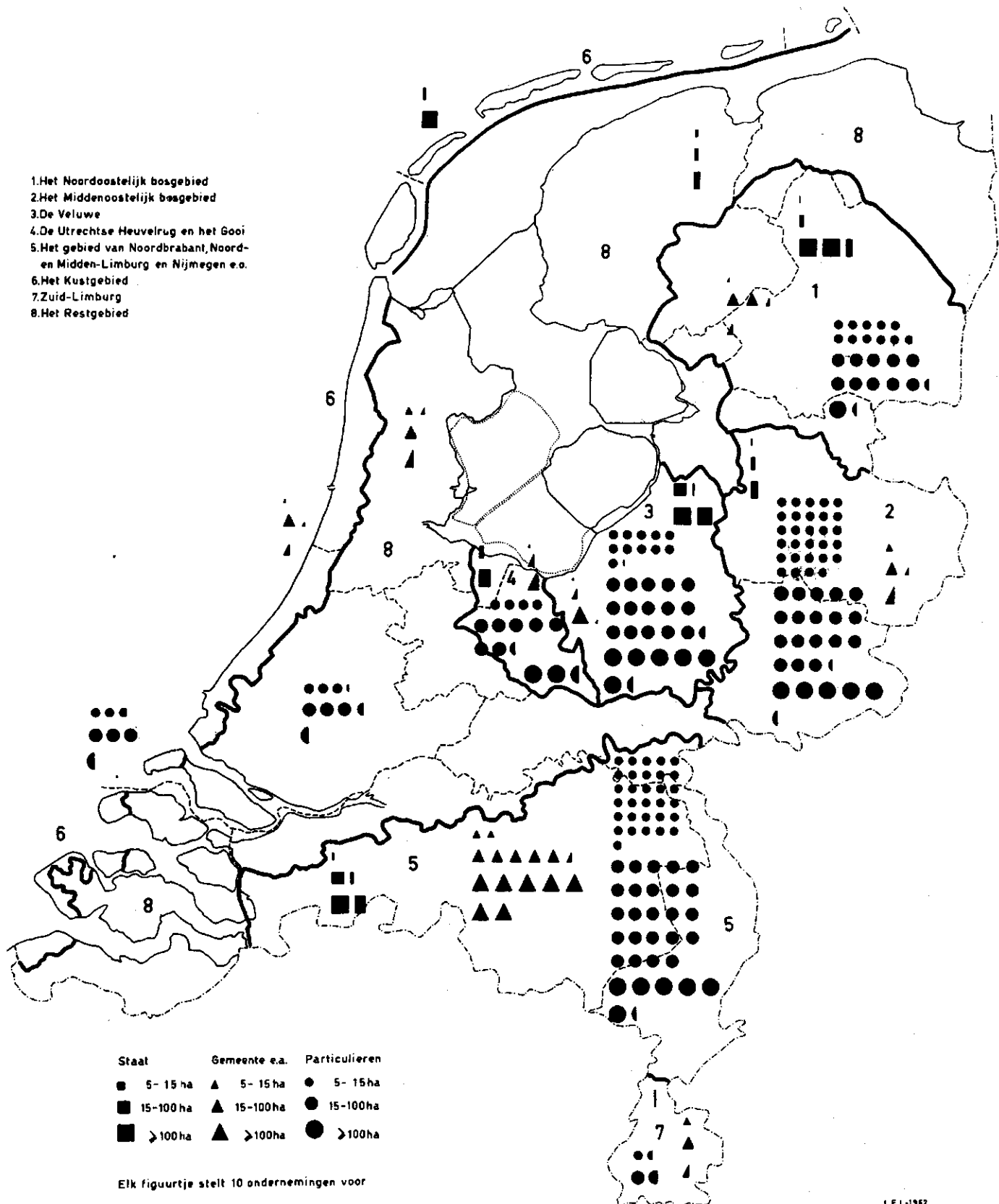
Over de beroepsgroep van de Nederlandse bosarbeiders is slechts zeer weinig bekend. Niet alleen is men onvoldoende ingelicht over haar samenstelling, dus over haar leeftijdsopbouw, dienstverband, beloning, vakscholing e.d., maar zelfs haar omvang kent men slechts bij benadering. Voor zover gegevens beschikbaar zijn, hebben deze vaak maar een beperkte waarde.

Het ontbreken van meer volledige en betrouwbare informatie over de bosarbeiders is lange tijd niet als een groot bezwaar gevoeld. Nu echter sedert een aantal jaren - evenals in de land- en tuinbouw - ook in de Nederlandse bosbouw het vraagstuk van de arbeidsvoorziening zich gaat stellen, groeit tevens de behoefte aan meer kennis omtrent de bosarbeidersgroep. Ook op de bosarbeiders oefenen de niet-agrarische bedrijfstakken in toenemende mate zuigkracht uit. Is het de hoogte van de beloning, de aard van het werk of de maatschappelijke waardering van het beroep, die sommige arbeiders ertoe doet besluiten de bosbouw vaarwel te zeggen en veel jongeren ervan weerhoudt er hun emplooi te zoeken? Deze en dergelijke vragen dringen zich thans op, maar een afdoend antwoord kon tot dusver niet worden gegeven.

In de kringen van de Nederlandse bosbouw bezint men zich sedert enige tijd op mogelijkheden tot aanpassing aan de zich wijzigende situatie. Werd tot voor kort een niet onbelangrijk deel van de arbeid in de bosbouw geleverd door losse en seizoenarbeiders - landarbeiders en kleine boeren die in de wintermaanden boswerk gingen verrichten -, thans is het streven steeds meer gericht op de vorming van groepen vaste, goed geschoolde en beter betaalde vakarbeiders. Tegenover het toenemend tekort aan arbeidskrachten en de voortdurende stijging van de arbeidslonen tracht men de arbeidsproduktiviteit per man te verhogen, o.m. door toepassing van doelmatige gereedschappen, werktuigen en machines; verbetering van arbeidsmethoden en arbeidsorganisatie, vaststelling van verantwoorde loonverhoudingen door middel van werkclassificatie, invoering van wetenschappelijk gefundeerde tarieven, verhoging van de vakbekwaamheid door betere scholing, verbetering van de arbeidsverhoudingen en het arbeidsklimaat ¹⁾. Deze gehele ontwikkeling - gewoonlijk kortweg aangeduid als de "rationalisatie van de bosarbeid" - is eerst betrekkelijk kort geleden in gang gezet en is ook nog niet

1) Zie o.m. P.H.M. TROMP, Hoe komen we in Nederland tot de vorming van een goede bosarbeidersstand? (Ned. Bosb. Tijdschr., 28(1956), 5 (mei), 99-110).

DE VERSPREIDING VAN DE BOSBOUWONDERNEMINGEN

Tabel 1.1

DE GEREgistREERDE ONDERNEMINGEN

Eigendoms- categorie	Grootte- klasse in ha	Aantal geregistreeerde ondernemingen in bosgebied								alle bos- gebieden
		1	2	3	4	5	6	7	8	
Staat	5 - 15	1	1	-	-	2	-	-	3	7
	15 - 100	3	3	11	3	12	2	-	3	37
	≥ 100	23	4	19	6	16	9	1	4	82
	Totaal	27	8	30	9	30	11	1	10	126
Provinciën e.a.	5 - 15	-	-	-	-	-	1	-	2	3
	15 - 100	1	-	-	-	-	-	-	2	3
	≥ 100	-	-	-	-	1	1	-	1	3
	Totaal	1	-	-	-	1	2	-	5	9
Gemeenten	5 - 15	3	9	1	1	20	2	10	13	59
	15 - 100	22	13	4	5	54	12	9	7	126
	≥ 100	3	5	11	6	69	2	4	4	104
	Totaal	28	27	16	12	143	16	23	24	289
Particulieren	5 - 15	108	289	111	40	309	28	15	32	932
	15 - 100	103	182	154	74	240	30	17	33	833
	≥ 100	12	53	63	24	63	4	-	4	223
	Totaal	223	524	328	138	612	62	32	69	1988
Alle eigendoms- categorieën	5 - 15	112	299	112	41	331	31	25	50	1001
	15 - 100	129	198	169	82	306	44	26	45	999
	≥ 100	38	62	93	36	149	16	5	13	412
	Totaal	279	559	374	159	786	91	56	108	2412

Stratificatie van de steekproef

Ten einde een zo goed mogelijke representativiteit van de steekproef te verkrijgen is bij de keuze van de onderzoeksgemeenten in principe van dezelfde drie onderscheidingen uitgegaan die ook bij de registratie van de ondernemingen waren gehanteerd: de bosgebieden, de eigendoms categorieën en de grootteklassen. Evenwel moesten ten aanzien van elk van deze drie geledingen enkele beperkingen worden aangebracht.

De bosgebieden. Wegens de betrekkelijk geringe oppervlakte bos en de zeer verspreide ligging ervan in de bosgebieden 6 (het Kustgebied) en 8 (het Restgebied) zijn deze beide gebieden buiten het onderzoek gehouden. Gezien voorts de zeer uiteenlopende grootte van de overige bosgebieden zijn de gebieden 3 en 4 en 5 en 7 steeds twee aan twee samengevoegd. Het onderzoek heeft zich dus uitgestrekt over de volgende gebieden:

1. het Noordoostelijk bosgebied (in het vervolg van het rapport gewoonlijk kortheidshalve aangeduid als Noordoosten);
2. het Middenoostelijk bosgebied (aangeduid als Middenoosten);
- 3+4. de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi (aangeduid als centrale bosgebieden of kortweg Centrum);
- 5+7. Noordbrabant, Limburg en het gebied rondom Nijmegen (aangeduid als zuidelijke bosgebieden of kortweg Zuiden).

De eigendoms categorieën. Wegens het geringe aantal ondernemingen in eigendoms categorie II (provinciën en andere publiekrechtelijke lichamen met uitzondering van gemeenten) is deze steeds gecombineerd met eigendoms categorie III (gemeenten en gemeentelijke instellingen).

De grootteklassen. Aanvankelijk is bij de bepaling van de steekproef uitgegaan van de drie grootteklassen die ook bij de registratie van de ondernemingen waren onderscheiden. Toen echter in een later stadium van het onderzoek bleek dat op de ondernemingen beneden 15 ha gewoonlijk weinig of geen specifieke boswerkzaamheden worden verricht en dat op deze ondernemingen dan ook in het algemeen geen bosarbeiders werden aangetroffen, is besloten deze ondernemingen geheel buiten beschouwing te laten. Het onderzoek heeft zich dus beperkt tot twee grootteklassen: 15 - 100 ha en ≥ 100 ha.

De keuzegemeenten

Binnen elk van de onderscheiden bosgebieden of combinaties van bosgebieden is vervolgens een aantal gemeenten gekozen, zodanig dat deze tezamen ongeveer 10% van de in dat gebied gelegen bosbouwondernemingen in de onderscheiden eigendoms categorieën en grootteklassen omvatten. In elk van de onderscheiden gebieden zouden aldus de in de keuzegemeenten gelegen ondernemingen - ten aanzien van de aard van de eigendom en van de grootteklasse - ten naaste bij representatief zijn voor alle in dat gebied gelegen ondernemingen.

Aan de in eerste aanleg gemaakte keuze zijn om drieërlei redenen nog enkele ondernemingen toegevoegd:

- a. bij de keuze van gemeenten in bosgebied 3 (de Veluwe) deed zich de moeilijkheid voor dat de meest bosrijke gemeenten in dit gebied in het algemeen zeer groot zijn. Om de steekproef enigermate representatief te houden en het steekproefpercentage van 10% niet te overschrijden was het noodzakelijk deze grote gemeenten buiten het onderzoek te laten. Derhalve is de keuze gevallen op enkele kleinere randgemeenten, die tezamen toch voldoende representatief voor het gebied kunnen worden geacht. Evenwel is in dit gebied nog een tweetal boswachterijen van het in en rondom de gemeente Apeldoorn gelegen Kroondomein (de Koninklijke Houtvesterijen) als afzonderlijke categorie aan de steekproef toegevoegd;
- b. het aantal voor enquêtering in aanmerking komende arbeiders in de gemeente Witteroom bleek dusdanig klein, dat hiermee de bosarbeiders in Zuid-Limburg onvoldoende vertegenwoordigd zouden zijn. De steekproef in de zuidelijke bosgebieden is daarom uitgebreid met de boswachterij Vaals van het Staatsbosbeheer;
- c. ten einde de arbeiders in dienst van de Nederlandse Heidemaatschappij te omvatten.

schappij in voldoende mate in het onderzoek te betrekken is - eveneens in de zuidelijke bosgebieden - een drietal door het rentambt Deurne van deze maatschappij beheerde objecten aan de steekproef toegevoegd.

In elk van de onderscheiden gebieden zijn uiteindelijk de navolgende gemeenten, resp. ondernemingen gekozen. Een volledig overzicht van de aantallen ondernemingen in steekproef en universum, verdeeld over eigendoms categorieën en grootteklassen, bevat bijlage I.2. 1)

Noordoosten	: Ooststellingwerf Sleen
Middenoosten	: Raalte Losser Doetinchem
Centrum	: Doornspijk Putten Wageningen Zeist Leusden Koninklijke Houtvesterijen 2)
Zuiden	: Huybergen Chaam Hoogeloon Bakel c.a. Drunen Heumen Overasselt Bergen Vlodrop Witterom Vaals 3) 3 objecten Ned. Heidemaatschappij

Na de vaststelling van de keuzegemeenten zijn van alle in deze gemeenten gelegen ondernemingen de namen en adressen van de ondernemers en beheerders alsook de gegevens over beboste oppervlakte en ligging bij het Bosschap overgenomen.

De steekproef uit de ondernemingen

In totaal omvat de steekproef 127 ondernemingen, d.i. 9,8% van het aantal ondernemingen uit het universum. In welke mate het steekproefpercentage naar bosgebied, eigendoms categorie en grootteklasse varieert, valt af te leiden uit bijlage I.2, waarvan een samenvatting is weergegeven in tabel 1.2.

- 1) Onder universum wordt verstaan het totaal waaruit de steekproef getrokken is. Het universum omvat in dit geval dus alle bosbouw-ondernemingen van 15 ha en groter in de bosgebieden 1 (Noordoosten), 2 (Middenoosten), 3+4 (Centrum), 5+7 (Zuiden), in totaal 1293 ondernemingen.
- 2) Twee boswachterijen.
- 3) Betreft alleen de boswachterij Vaals van het Staatsbosbeheer.

Tabel 1.2

DE ONDERNEMINGEN IN UNIVERSUM EN STEEKPROEF

Eigendoms- categorie	Grootte- klasse in ha	Aantal ondernemingen in bosgebied									
		Noordoosten		Middenoosten		Centrum		Zuiden		Alle gebieden	
		uni- versum	steek- proef	uni- versum	steek- proef	uni- versum	steek- proef	uni- versum	steek- proef	uni- versum	steek- proef
Staat 1)	15-100	3	-	3	1	14	1	12	-	32	2
	≥100	23	4	4	1	25	4	17	4	69	13
	Totaal	26	4	7	2	39	5	29	4	101	15
Gemeenten e.a.	15-100	23	1	13	1	9	2	63	2	108	6
	≥100	3	-	5	-	17	1	74	9	99	10
	Totaal	26	1	18	1	26	3	137	11	207	16
Particulieren	15-100	103	8	182	18	228	25	257	20	770	71
	≥100	12	1	53	6	87	8	63	10	215	25
	Totaal	115	9	235	24	315	33	320	30	985	96
Alle eigen- domscatego- rieën	15-100	129	9	198	20	251	28	332	22	910	79
	≥100	38	5	62	7	129	13	154	23	383	48
	Totaal	167	14	260	27	380	41	486	45	1293	127

1) Incl. Kon.Houtvesterijen.

De procentuele verdeling van de ondernemingen over de bosgebieden, eigendoms categorieën en grootteklassen (tabel 1.3) doet zien dat de verschillen tussen universum en steekproef in het algemeen gering zijn. De grootste afwijkingen treden op bij de staatsondernemingen en - in samenhang daarmee - bij de grotere ondernemingen, die in de steekproef iets te sterk vertegenwoordigd zijn. Als geheel genomen kan men echter concluderen dat de steekproef - voor wat betreft de verdeling van de ondernemingen over de bosgebieden, eigendoms categorieën en grootteklassen - een redelijk betrouwbare afspiegeling van het universum vormt.

Wel dient nog te worden opgemerkt dat, als gevolg van de betrekkelijk kleine aantallen in de onderverdelingen van de steekproef, de uitkomsten van het onderzoek niet steeds absoluut betrouwbaar zullen zijn, maar soms alleen een bepaalde tendentie aangeven.

Tenslotte kan worden medegedeeld dat de 127 in het onderzoek betrokken ondernemingen tezamen ca. 23.300 ha bos omvatten. Dit is ongeveer 9% van de totale oppervlakte bos in Nederland (excl. griend) en bijna 10% van de oppervlakte bos in de onderzochte bosgebieden. Dit laatste percentage stemt dus goed overeen met het percentage in de steekproef vertegenwoordigde ondernemingen.

Tabel 1.3

DE VERDELING VAN DE ONDERNEMINGEN IN UNIVERSUM EN STEEKPROEF

	Universum		Steekproef	
	aant.	perc.	aant.	perc.
Bosgebied				
Noordoosten	167	13	14	11
Middenoosten	260	20	27	21
Centrum	380	29	41	32
Zuiden	486	38	45	36
Eigendoms categorie				
Staat	101	8	15	12
Gemeenten e.a.	207	16	16	13
Particulieren	985	76	96	75
Grootteklasse in ha				
15 - 100	910	70	79	62
≥ 100	383	30	48	38
Alle ondernemingen	1293	100	127	100

De werkgeversenquête

Ten einde een efficiënte organisatie van de enquête onder de arbeiders mogelijk te maken, was het gewenst vooraf te beschikken over zekere gegevens omtrent de arbeidsbezetting op de tot de steekproef behorende ondernemingen. Tot dit doel is voorafgaand aan de arbeidersenquête een kleine enquête - met het karakter van een registratie - ingesteld onder de eigenaren, c.q. beheerders van de betrokken ondernemingen. Bij deze werkgeversenquête zijn de volgende gegevens verzameld:

- gegevens over de onderneming (de voornaamste bestemming van het bos, de aard van de erin verrichte werkzaamheden);
- gegevens over de totale arbeidsbezetting sinds 1 mei 1959 (aantal arbeidskrachten in dienst van eigenaar en/of beheerder, werkzaamheden verricht door arbeiders in dienst van derden, opleiding en vakbekwaamheid van de arbeiders, werkmethoden, nevenwerkzaamheden van de losse arbeiders, enkele gegevens over het leidinggevend en toezichthoudend personeel);

- c. gegevens per arbeider (van elke van de in de periode 1 mei 1959 tot aan de enquêtedatum in de onderneming in dienst van eigenaar c.q. beheerder gewerkt hebbende bosarbeider: naam en adres, geboortejaar, functie, aard van het dienstverband, loonregeling, verrichte werkzaamheden, verdeling van de arbeidstijd over deze werkzaamheden).

Voorts is in bepaalde gevallen met de werkgever dieper ingegaan op de problemen rondom werkgelegenheid en arbeidsvoorziening in de bosbouw. Tevens werd met de werkgever besproken, op welke wijze t.z.t. het enquêteren van de arbeiders zou kunnen worden geregeld.

De werkgeversenquête is uitgevoerd in de maanden februari en maart 1960. In het algemeen werd van de werkgevers zeer goede medewerking ondervonden.

De geregistreeerde bosarbeiders

Bij de werkgeversenquête zijn die arbeiders als bosarbeider beschouwd, die op de betrokken onderneming ten minste ongeveer drie maanden per jaar beroepshalve boswerk verrichten 1). Onder de 127 ondernemingen van de steekproef bleken er niet minder dan 53 te zijn, waarop zulke arbeiders niet voorkwamen. Op deze ondernemingen waren sedert 1 mei 1959 weinig of geen specifieke bosbouwwerkzaamheden verricht, dan wel hadden uitsluitend personen gewerkt die wegens hun bijzondere status niet voor enquêtering in aanmerking kwamen (religieuzen, studenten, patiënten, G.S.W.-arbeiders e.d.). Op 8 ondernemingen was sedert 1 mei 1959 wel enig boswerk verricht, maar uitsluitend - en gewoonlijk slechts gedurende korte tijd - door niet aan die ondernemingen gebonden arbeiders van de Nederlandse Heidemaatschappij.

De resterende 66 ondernemingen bleken elk ten minste één bosarbeider in dienst te hebben. In totaal werden hier 448 arbeiders geregistreerd. Op 58 van deze ondernemingen waren de arbeiders in dienstbetrekking bij de eigenaar van de onderneming; op 8 ondernemingen waren zij in dienst van degene die de onderneming namens de eigenaar beheerde (de Nederlandse Heidemaatschappij of een rentmeesterskantoor). Van de 448 geregistreeerde arbeiders waren er 411 op het tijdstip van de registratie nog in de onderneming werkzaam; 37 arbeiders - allen in dienst geweest van eigenaars - hadden na 1 mei 1959 de onderneming verlaten.

Bij de 8 ondernemingen waar slechts incidenteel door arbeiders van de Nederlandse Heidemaatschappij was gewerkt, deed zich de moeilijkheid voor dat deze arbeiders niet via de ondernemingen konden worden geregistreerd, aangezien die niet over gegevens omtrent de arbeiders beschikten. Zij zijn derhalve via de betrokken rentambten van de Nederlandse Heidemaatschappij geregistreerd. Omdat

1) Niet op alle ondernemingen verrichten de arbeiders het gehele jaar boswerk. Soms werken zij tevens voor kortere of langere tijd op een tot de onderneming behorend land- of tuinbouwbedrijf, park, siertuin e.d. Zie voor nadere gegevens hierover hoofdstuk IV.

vooraafgaande aan het onderzoek echter moeilijk was uit te maken welke arbeiders van deze rentambten sedert 1 mei 1959 op de bedoelde 8 ondernemingen hadden gewerkt, zijn alle arbeiders van de betrokken rentambten geregistreerd. Aldus 89 arbeiders aan de registratie toegevoegd, te weten 48 arbeiders van het rentambt Almelo (Middenoostelijk bosgebied) en 41 arbeiders van het rentambt Leusden (centrale bosgebieden). Het totale aantal geregistreerde arbeiders bedraagt dus $448 + 89 = 537$.

Een samenvattend overzicht van de aantallen ondernemingen en geregistreerde arbeiders biedt tabel 1.4. Voor een verdeling over de bosgebieden en eigendoms categorieën zij verwezen naar bijlage I.3.

Tabel 1.4

DE GEREgistREERDE ARBEIDERS

Aantal ondernemingen			Aantal geregistreeerde arbeiders		
			nog in de onderneming werkzaam	na 1 mei 1959 vertrokken	totaal
Met arbeiders in dienst	in dienst van eigenaar	58	369	37	406
	in dienst van beheerder	8	42	-	42
	totaal	66	411	37	448
Zonder arbeiders in dienst	met incidenteel arbeiders N.H.M.	8	89 1)	-	89 1)
	zonder arbeiders	53	-	-	-
	totaal	61	89	-	89
Alle ondernemingen		127	500	37	537

1) Betreft alle bosarbeiders van de rentambten Almelo en Leusden van de Ned. Heidemij., van wie slechts een deel op de vermelde 8 ondernemingen heeft gewerkt.

De arbeidersenquête

Bij de enquête onder de arbeiders zijn al die individuele gegevens verzameld die voor de te onderzoeken onderwerpen van belang konden worden geacht en voor zover deze niet reeds bij de werkgeversenquête waren verkregen. Men zie voor de gebruikte vragenlijst bijlage I.1. De arbeidersenquête is uitgevoerd in de maanden april en mei 1960. In verreweg de meeste gevallen werd van de werkgever toestemming verkregen de arbeiders tijdens het werk te enquêteren.

Het is niet mogelijk gebleken alle geregistreerde arbeiders te

enquêteren. Vooral in die gevallen waarin de arbeiders niet overdag tijdens het werk mochten worden geënquêteerd - voornamelijk bij particuliere ondernemingen - en derhalve 's avonds thuis moesten worden bezocht, is het niet steeds gelukt allen te bereiken. Het ligt verder voor de hand dat de arbeiders die na 1 mei 1959 de onderneming verlaten hadden, vaak minder gemakkelijk bereikbaar waren dan degenen die op het tijdstip van de enquête nog in de onderneming werkten. Een klein aantal arbeiders kon wegens ziekte e.d. niet worden geënquêteerd. Slechts twee arbeiders waren niet bereid aan het onderzoek mee te werken.

Het resultaat van het een en ander is geweest dat van de 537 geregistreerde arbeiders er uiteindelijk 482 zijn geënquêteerd, derhalve 90%. Gedetailleerde gegevens over de aantallen geregistreerde en geënquêteerde arbeiders zijn opgenomen in bijlage I.3, waarvan tabel 1.5 een samenvatting is. Opgemerkt zij nog dat een klein aantal arbeiders tussen het tijdstip van de registratie en dat van de enquête de onderneming verlaten had. Deze zijn bij de geregistreerde arbeiders opgenomen in de kolom "werkzaam", bij de geënquêteerde arbeiders in de kolom "vertrokken".

Tabel 1.5

GEREGISTREERDE EN GEËNQUÊTEERDE ARBEIDERS

	Aantal geregistreerde arbeiders			Aantal geënquêteerde arbeiders			Percentage geënquêteerde arbeiders
	werkzaam	vertrokken	toetaal	werkzaam	vertrokken	toetaal	
Eigendoms-categorie							
Staat 1)	208	27	235	197	21	218	93
Gemeenten e.a.	55	1	56	51	2	53	95
Particulieren	148	9	157	123	7	130	83
Alle aan een ond. gebonden arbeiders	411	37	448	371	30	401	90
Niet aan een ond. gebonden arbeiders N.H.M.	89	-	89	81	-	81	91
Totaal	500	37	537	452	30	482	90
Bosgebied							
Noordoosten	76	13	89	71	11	82	92
Middenoosten	100	10	110	82	6	88	80
Centrum	193	8	201	179	6	185	92
Zuiden	131	6	137	120	7	127	93

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

De betrouwbaarheid van de uitkomsten

Bij wijze van samenvatting vermelden wij hier nog eens dat de 482 geënquêteerde bosarbeiders een steekproef vormen van de arbeiders die

- a. in de periode 1 mei 1959 - 1 mei 1960 beroepshalve werkzaam waren (geweest) op bosbouwondernemingen ≥ 15 ha;
- b. in het noordoosten, middenoosten, centrum en zuiden van het land;
- c. in dienst waren van de eigenaar of beheerder van de onderneming;
- d. op de betrokken onderneming ten minste ongeveer drie maanden per jaar boswerk verrichten.

Niet in het onderzoek betrokken zijn dus o.a.:

- a. de bosarbeiders in de bosgebieden het Kustgebied en het Restgebied;
- b. de bosarbeiders in dienst van houthandel en houtindustrie;
- c. de arbeiders van griendbedrijven.

Zoals in het voorafgaande reeds is opgemerkt, is bij de keuze van de bosbouwonderneming als uitgangspunt van de steekproef aangenomen, dat langs deze weg ook een voldoende representatieve steekproef van de bosarbeiders verborgen zou kunnen worden. De juistheid van deze veronderstelling is niet nauwkeurig te controleren, aangezien omvang en samenstelling van het universum van de bosarbeiders, zoals hierboven omschreven, niet bekend zijn. Enig houvast echter geeft de verdeling van de 482 geënquêteerde arbeiders over de categorieën werkgevers bij wie zij in dienst zijn. Deze verdeling ziet er als volgt uit: 1)

Tabel 1.6

VERDELING VAN DE GEËNQUÊTEERDE ARBEIDERS OVER DE WERKGEVERSCATEGORIEËN

Werkgeverscategorie	Aantal geën- quêteerde arbeiders	Perc. van het totaal- aantal geënquêteerde arbeiders	Aantal arbeiders in universum	Perc. geënquêteerde arbeiders per werkgeverscategorie
Staatsbosbeheer	152	31	950	16
Kon.Houtvesterijen	62	13	175	35
Gemeenten	48	10	x)	x)
Ned. Heidemij.	116	24	350	33
Particulieren	104	22	x)	x)
Alle werkgevers	482	100	x)	x)

x) Onbekend.

- 1) Dat de aantallen arbeiders per werkgeverscategorie enigszins afwijken van die per eigendoms categorie (tabel 1.5), hangt samen met het feit dat eigendom en beheer van een bosbouwonderneming niet altijd in één hand zijn. In een aantal gevallen is niet de eigenaar van de onderneming, maar de beheerder de werkgever van de arbeiders.

Omtrent de verhouding tussen universum en steekproef is bij de arbeiders in gemeentelijke en particuliere dienst in het geheel niets met zekerheid te zeggen. Hun werkelijke aantallen zijn zelfs voor het gehele land niet bekend. Over de arbeiders bij Staatsbosbeheer en de Nederlandse Heidemaatschappij zijn echter wel landelijke cijfers beschikbaar, waaruit de aantallen in de onderzochte bosgebieden bij benadering zijn af te leiden. Globaal kan men dit aantal voor het Staatsbosbeheer stellen op 950, voor de Nederlandse Heidemaatschappij op 350. De Koninklijke Houtbedrijven tenslotte, geheel in het onderzoeksgebied gelegen, hebben ongeveer 175 arbeiders in dienst. Het blijkt dus dat van de arbeiders van de Koninklijke Houtbedrijven en van de Nederlandse Heidemaatschappij een ruim twee maal zo groot deel in de steekproef is opgenomen als van de arbeiders van Staatsbosbeheer.

De constatering dat niet alle werkgeverscategorieën even sterk in de steekproef vertegenwoordigd zijn, heeft alleen consequenties voor het totaalbeeld dat omtrent de bosarbeiders uit het onderzoek naar voren komt. Dit totaalbeeld wordt immers sterker bepaald door de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen en de Nederlandse Heidemaatschappij dan door die van het Staatsbosbeheer. Over de invloed van de arbeiders in gemeentelijke en particuliere dienst op het totaalbeeld kan bovendien in het geheel geen uitspraak worden gedaan. De in het rapport gegeven totaalcijfers (percentages, gemiddelden) - voor zover betrekking hebbend op de arbeiders - kunnen dus niet geheel als betrouwbaar worden beschouwd en dienen met enig voorbehoud te worden gehanteerd. Daarentegen mag men aannemen dat de cijfers in de onderverdelingen van de steekproef - of dit nu werkgeverscategorieën of bosgebieden of leeftijdsklassen zijn - een grote mate van betrouwbaarheid bezitten.

Tenslotte dient er nog op te worden gewezen dat de in het rapport vermelde gegevens uiteraard slechts betrekking hebben op de situatie omstreeks het tijdstip van de enquête, dus in het voorjaar van 1960. Geen rekening kon derhalve worden gehouden met nadien opgetreden wijzigingen, zoals deze zich b.v. hebben voorgedaan bij het Staatsbosbeheer en de Nederlandse Heidemaatschappij wat betreft het aantal arbeiders en de aantalsverhouding tussen vaste en losse arbeiders, en bij het Staatsbosbeheer ook wat betreft de loonregeling. Wel is op enkele plaatsen in het rapport van sedert de enquête opgetreden wijzigingen in voetnoten melding gemaakt.

§ 3. I n d e l i n g v a n h e t r a p p o r t

Om aan het onderzoek onder de bosarbeiders enige achtergrond te geven wordt in hoofdstuk II ter inleiding een beeld geschetst van het Nederlandse bosbezit en de ontwikkelingen daarin. Met behulp van grotendeels reeds elders gepubliceerd documentatiemateriaal wordt een overzicht gegeven van de oppervlakte bos in Nederland, de regionale verspreiding en de eigendomstoestand. De omstandigheid dat de registratiegegevens van het Bosschap het uitgangspunt vormden

van de steekproef van de enquête, bood de mogelijkheid tevens een aantal cijfers te publiceren over de verspreiding en de eigendoms-toestand van de bosbouwondernemingen.

In samenhang met de over de structuur van het Nederlandse bos-bezit gerapporteerde gegevens - voornamelijk met die betreffende de verscheidenheid in de eigendoms-toestand van het bos, op de ont-wikkeling waarvan daarom vrij uitvoerig wordt ingegaan - worden in § 7 enkele veronderstellingen omtrent de structuur van de bosarbei-dersgroep geformuleerd, welke in het vervolg van het rapport aan de feiten zullen worden getoetst.

In hoofdstuk III worden allereerst enige cijfers verstrekt over de arbeidsbezetting op de bosbouwondernemingen en over de verschil-len in arbeidsbezetting in de onderscheiden eigendoms-categorieën en bosgebieden. Mede met behulp van deze gegevens was het mogelijk de totale omvang van de bosarbeidersgroep voor begin 1960 bij benadering te bepalen.

Na een korte paragraaf over de functies en nevenwerkzaamheden van de bosarbeiders wordt in hoofdstuk IV meer uitvoerig ingegaan op een aantal aspecten van het dienstverband. De beschouwingen over het vaste en losse dienstverband monden uit in een berekening van het aantal vaste en losse bosarbeiders bij de verschillende catego-rieën werkgevers.

Hoofdstuk V, handelende over de toevloeiing en afvloeiing, neemt in het rapport een centrale plaats in. Inzicht in deze processen is immers noodzakelijk om zich een oordeel te kunnen vormen omtrent de toekomstige ontwikkeling van de bosarbeidersgroep.

Allereerst worden gegevens verstrekt over de sociale herkomst van de bosarbeiders en hun echtgenoten, waarbij vooral de mate van beroepscontinuïteit de aandacht vraagt. Nadat het een en ander is medegedeeld over de geografische herkomst, wordt in § 4 het toe-vloeiingsproces nader geanalyseerd. Vervolgens komen de beroeps-geschiedenis van de bosarbeiders en hun broers ter sprake, alsook de beroepskeuze en de opleiding van de bosarbeiderszonen. In § 7 worden enkele achtergronden van de toe- en afvloeiing belicht. Het hoofdstuk besluit met een samenvattend overzicht van de struc-tuur van de bosarbeidersgroep betreffende de behandelde aspecten.

Uitvoerig wordt in hoofdstuk VI stilgestaan bij de vakscholing en vakbekwaamheid van de bosarbeiders. In dit hoofdstuk (alook in het volgende) wordt tevens voor een aantal aspecten nagegaan in welke mate het streven naar arbeidsrationalisatie in de verschillende sectoren van de Nederlandse bosbouw ingang heeft gevonden. Vervol-gens wordt de deelneming van de arbeiders aan bosbouwcurcussen be-sproken, evenals het voortgezet onderwijs dat zij gevolgd hebben vóór hun toetreding tot de bosbouw. In § 4 wordt de behoefte aan (meer) vakscholing voor de arbeiders, zowel bij de werkgevers als bij de arbeiders zelf, geanalyseerd. Nadat enkele gegevens zijn medegedeeld omtrent de bosbouwtechnische school te Apeldoorn, wordt het hoofdstuk besloten met een berekening van de toekomstige be-hoefte aan scholingscapaciteit.

In hoofdstuk VII komen de verschillende loonregelingen, alsmede de toepassing van het akkoordloon en van gemeten tarieven ter sprake. Tevens wordt onderzocht, in welke mate de bosarbeiders zich hebben aangesloten bij een vakorganisatie. De huisvesting en het grondgebruik van de bosarbeiders vormen de onderwerpen van hoofdstuk VIII.

De slotbeschouwing bevat allereerst een samenvatting van de onderzoekresultaten, waarbij - na een overzicht van het totaalbeeld - in het bijzonder wordt ingegaan op de verschillen tussen de kenmerken van de bosarbeiders bij de onderscheiden categorieën werkgevers en op de regionale verschillen. Aan de hand van de bij het onderzoek verkregen inzichten worden tenslotte enkele conclusies geformuleerd omtrent de toekomst van het bosarbeidersberoep.

HOOFDSTUK II

HET NEDERLANDSE BOSBEZIT

§ 1. De oppervlakte bos in Nederland

Historische ontwikkeling 1)

Zonder de invloed van de mens zou Nederland thans voor een zeer groot gedeelte met bos - voornamelijk loofhoutsoorten - zijn bedekt. Reeds echter de vroegste bewoners van ons land hebben tot de ontbossing bijgedragen. Vooral op de droge, met eiken- en berkenbos begroeide gronden is door velling van houtgewas, veeweiden, strooiselwinning en bosbranden het bos teruggedrongen en vervangen door heide. De rijkere bossen op de vruchtbare en vochtige gronden hebben zich langer onbelemmerd kunnen ontwikkelen. Naarmate de bevolking zich echter uitbreidde en meer gronden voor landbouwdoeleinden in gebruik nam, moesten ook deze bossen het onderspit delven. Gedurende de middeleeuwen en tijdens de Tachtigjarige Oorlog is de ontbossing in steeds sneller tempo voortgezet.

Van deskundig bosbeheer was in vroeger tijden weinig of geen sprake. Men kapte het bos naar behoefte aan hout, voornamelijk brandhout. Aanvankelijk zal vaak van nature herbebossing hebben plaatsgevonden en ook werden hier en daar verordeningen uitgevaardigd om verdere ontbossing te voorkomen, maar deze werden gewoonlijk niet nageleefd. Ook werden reeds enkele doelbewuste pogingen gedaan om het bos te herstellen. Omstreeks 1510 zijn in de omgeving van Breda de eerste dennenbossen in ons land aangelegd, van uit Zuid-Duitsland ingevoerd zaad.

De grote uitbreiding van de dennencultuur in ons land dateert uit de negentiende eeuw, toen grote oppervlakten woeste grond met dennen zijn bebost. Zij was het gevolg van de - door de opkomst van de steenkolenmijnen - stijgende behoefte aan mijnhout, waarvoor het hout van de groeven het meest geschikt is. Onder invloed van deze ontwikkeling heeft de samenstelling van ons bosareaal zich grondig gewijzigd. Bestond het bos in het begin van de negentiende eeuw in hoofdzaak uit opgaand loofhout en eikenhakhout, thans nemen de naaldhoutbossen verreweg de voornaamste plaats in.

1) Gegevens ontleend aan: A.A.C. SPRANGERS, De economische beteekenis van het bosch voor Nederland (dissertatie Wageningen), Utrecht 1933, pp. 19-21, en J. VAN SOEST e.a., De bosbouw in Nederland. Uitg. Nederlandsche Boschbouwvereniging, Wageningen 1950, pp. 16-19.

De huidige oppervlakte bos

De totale oppervlakte bos in Nederland kan globaal worden gesteld op 270.000 ha, d.i. ongeveer 7,5% van de totale landoppervlakte.

De enige meer nauwkeurige landelijke gegevens over de bosoppervlakte en haar samenstelling zijn in de jaren 1939-1942 door middel van terreinopnemingen verzameld door de afdeling Bosstatistiek van het Staatsbosbeheer. Men kwam toen tot een totale oppervlakte van 249.872 ha 1). Nadat deze opnemingen waren voltooid, is ten gevolge van de oorlogsomstandigheden een deel van de bossen - naar schatting 33.000 ha - geveld. Wel is van de gevelde oppervlakten naaldbout en opgaand loofhout het grootste gedeelte opnieuw bebost: de oppervlakten waarop hakhout en griend is gerooid, zijn echter grotendeels ontgonnen tot bouw- en grasland of voor andere doeleinden in gebruik genomen. In een in 1954 verschenen publikatie wordt geschat dat het bosareaal gedurende en na de oorlog (tot 1953) met ongeveer 6000 ha is verminderd. Daartegenover staat een vermeerdering van ongeveer 4800 ha door bebossing van woeste grond 2). De totale bosoppervlakte heeft dus tussen 1939/'42 en 1953 slechts een geringe vermindering ondergaan.

In 1952 is de afdeling Bosstatistiek van het Staatsbosbeheer begonnen met een nieuwe opneming van het Nederlandse bosareaal. Deze opneming geschiedt achtereenvolgens in acht onderscheiden gedeelten van het land (bosgebieden) en de gegevens worden ook per bosgebied gepubliceerd. Tot nu toe zijn nog slechts drie van deze publikaties verschenen 3).

Voor de meest recente landelijke cijfers staat ons alleen nog ten dienste de jaarlijkse bodemstatistiek van het C.B.S., samengesteld uit gemeentelijke opgaven per 31 december. Deze statistiek is voorheen altijd als minder betrouwbaar beschouwd. Nu echter steeds meer gemeenten voor hun opgaven gebruik kunnen maken van metingen van de Topografische Dienst, mag aan deze statistiek geenszins meer alle bruikbaarheid worden ontzegd, al blijft enig voorbehoud gewenst.

-
- 1) De Nederlandsche boschstatistiek; samengesteld door den Dienst van het Staatsbosbeheer. 's-Gravenhage 1948 2.
 - 2) De plaats van het bos in de Nederlandse samenleving. Versl. Meded. Min. Land. Viss. Voedselvoorz. No.2. 's-Gravenhage 1954, p. 10.
 - 3) De Nederlandse bosstatistiek, 1 de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi (opneming 1952-'53), 2. de Veluwe (opneming 1953-'55), 3. het Noordoostelijk bosgebied (opneming 1956-'58).

Tabel 2.1 vermeldt de oppervlakte bos in ons land en haar samenstelling in achtereenvolgens 1939/'42, 1953 en 1960. Daaruit blijkt dat tussen beide laatstgenoemde jaren de totale oppervlakte met ongeveer 21000 ha is toegenomen. De samenstelling van het bos in 1960 is niet geheel vergelijkbaar met die in de voorgaande jaren, aangezien in de bodemstatistiek opgaand loofhout en hakhout worden samengevoegd tot "loofhout", en gemengde naalddhout- en loofhoutbossen alsmede griend als "gemengd" worden aangeduid. Het lijkt niettemin waarschijnlijk dat de toeneming van het bosareaal tussen 1953 en 1960 vooral op rekening van de loofhoutbossen moet worden gesteld.

Tabel 2.1

DE OPPERVLAKTE BOS EN HAAR SAMENSTELLING

Aard van het bos	1939/'42 1)		1953 2)		Aard van het bos	1960 3)	
	ha	%	ha	%		ha	%
Naalddhout	173413	69	175900	71	Naalddhout	147084	55
Opgaand loofhout	28442	12	28800	12	Loofhout	70863	26
Hakhout	39615	16	38000	15	Gemengd	51686	19
Griend	8402	3	6000	2			
Totaal	249872	100	248700	100	Totaal	269633	100

1) Bron: De Nederlandsche boschstatistiek, 1948.

2) Schatting.

Bron: De plaats van het bos in de Nederlandse samenleving, 1954.

3) Bron: Bodemstatistiek C.B.S.

§ 2. De regionale verspreiding van het bos

De provincies

De bosoppervlakte in ons land is zeer onregelmatig over de provincies verdeeld, zoals blijkt uit tabel 2.2. Uit deze tabel zijn tevens de wijzigingen tussen de jaren 1939/'42 en 1960 af te leiden. Het totale bebossingspercentage is in deze periode vrijwel constant gebleven. De toeneming van het bosareaal met ongeveer 20000 ha heeft dus nagenoeg gelijke tred gehouden met de uitbreiding van de totale landoppervlakte (o.m. door de totstandkoming van de IJsselmeerpolders). Deze toeneming van de bosoppervlakte blijkt vooral te hebben plaatsgehad in Drenthe, de oostelijke en de zuidelijke provincies. In het westen van het land is de oppervlakte bos daarentegen in gerine mate teruggelopen.

Tabel 2.2

DE VERSPREIDING VAN HET BOS OVER DE PROVINCIES

Provincie	1939/'42 1)			1960 2)		
	ha	perc.van tot.opp. bos	bebos- sings- perc. per prov.	ha	perc.van tot.opp. bos	bebos- sings- perc. per prov.
Groningen	810	0,3	0,3	871	0,3	0,4
Friesland	6336	2,5	1,9	6368	2,4	1,7
Drenthe	19391	7,8	7,3	22621	8,4	8,4
Overijssel	27469	11,0	8,1	34153	12,7	10,0
Gelderland	78872	31,5	15,7	82068	30,4	16,0
Utrecht	16694	6,7	12,2	16532	6,1	11,9
Noordholland	8232	3,3	2,9	7629	2,8	2,6
Zuidholland	5419	2,2	1,8	4665	1,7	1,5
Zeeland	1410	0,6	0,8	1038	0,4	0,4
Noordbrabant	59466	23,8	11,9	61864	23,0	12,1
Limburg	25773	10,3	11,7	28828	10,7	12,8
IJsselmeerpolders	-	-	-	2996	1,1	2,6
Nederland	249872	100	7,6	269633	100	7,5

1) Bron: De Nederlandsche boschstatistiek, 1948.

2) Bron: Bodemstatistiek C.B.S.

De regionale verspreiding van het bos vertoont een duidelijke samenhang met die van de zandgronden 1). Het meest bosarm zijn dan ook de kustprovincies, waar alleen op de zandgedeelten enig bos voorkomt. Een voorbeeld daarvan in Friesland is Gaasterland, waar men voormalig eikenhakhout, dat tot opgaand eikenbos wordt omgevormd, en jonge beplantingen van allerlei naaldboutsoorten aantreft. In de westelijke provincies vindt men in het duinengebied enkele grotere en vele kleine boscomplexen van het Staatsbosbeheer, de Rijkswaterstaat, waterleidingmaatschappijen en particulieren.

In het zuidwesten van de provincie Drenthe is reeds omstreeks 1860 de Maatschappij van Weldadigheid op grote schaal met bebossing van woeste gronden begonnen. Meer naar het oosten liggen de grote heide-ontgingingen van het Staatsbosbeheer en van particulieren, waarop vooral in de jaren 1920-1940 vele duizenden hectaren bos zijn verreezen.

1) De hier vermelde gegevens zijn in hoofdzaak ontleend aan J. VAN SOEST o.a., t.a.p. pp. 27-30.

Overijssel bezit vooreerst enkele jonge ontginningsbossen ten noorden van de Vecht en een aantal landgoederen langs de oevers van deze rivier. Grotere boscomplexen van gevarieerde samenstelling treft men aan op de heuvelreeks die van Ommen via Hellendoorn tot Holten loopt. Twente heeft een meer intiem landschap met een sterke afwisseling van boerderijen met eikenbeplantingen op erven, in lanen of in kleine bospercelen.

Gelderland, onze meest bosrijke provincie, is voor ongeveer $\frac{1}{6}$ gedeelte met bos bedekt en bezit bijna $\frac{1}{3}$ van de totale bosoppervlakte in ons land. In de Gelderse Achterhoek liggen talrijke boscomplexen die deel uitmaken van grotere landgoederen, terwijl men in de omgeving van Winterswijk de bezittingen aantreft van de z.g. Scholteboeren. Ten westen van de IJssel begint het uitgestrekte bosgebied van de Veluwe met een zeer gevarieerde samenstelling van naaldbout- en loofhoutsoorten.

Via de Utrechtse Heuvelrug zet het bos - voornamelijk grovedennen - zich voort tot in het Gooi. In de streek van Amerongen tot Utrecht komen ook beuken- en eikenbossen voor, naast hakhout en grienden, welke laatste men in het rivierengebied op verscheidene plaatsen aantreft.

In Noordbrabant liggen uitgestrekte staatsbossen, vooral in de omgeving van Broda. Verder naar het oosten, maar ook in het zuidwesten vindt men talrijke jonge bossen van particulieren en van verscheidene gemeenten, evenals in Noord- en Midden-Limburg. De groveden en andere pinusvariëteiten zijn hier de belangrijkste houtsoorten. De streek tussen Boxtel en Eindhoven is het enige gebied in ons land waar de populier in bosverband op grote schaal wordt geteeld.

In Zuid-Limburg tenslotte vertoont het landschap met zijn natuurlijke loofhoutopstanden en rijke bodemflora een van de rest van het land volkomen afwijkend beeld.

De bosgebieden

Bij de herziening van de bosstatistiek, die in 1952 begonnen is, heeft de afdeling Bosstatistiek van het Staatsbosbeheer de provinciale indeling losgelaten en is zij overgegaan op een indeling van Nederland in bosgebieden. Onder een bosgebied wordt verstaan een landsgedeelte dat, bij het overzien van de verspreiding van het bos over Nederland, als afzonderlijk gebied kan worden beschouwd. De grenzen van de bosgebieden volgen de gemeentegrenzen, echter niet de provinciale grenzen. De acht bosgebieden die worden onderscheiden, zijn dezelfde als die welke bij de keuze van de onderzoekgemeenten als uitgangspunt hebben gediend, t.w.:

1. Het Noordoostelijk bosgebied (de provincie Drenthe en enkele aangrenzende gemeenten in de provincies Groningen, Friesland en Overijssel);
2. Het Middenoostelijk bosgebied (vrijwel de gehele provincie Overijssel, alsmede de Gelderse Achterhoek);

3. De Veluwe.
4. De Utrechtse Heuvelrug en het Gooi.
5. Het gebied van Noordbrabant, Noord- en Midden-Limburg en enkele gemeenten rondom Nijmegen;
6. Het Kustgebied;
7. Zuid-Limburg;
8. Het Restgebied.

Tot dusver zijn nog slechts de resultaten van de opneming in de bosgebieden 1, 3 en 4 gepubliceerd. Tabel 2.3 vermeldt de oppervlakte bos in deze drie bosgebieden. Bovendien zijn in deze tabel de naar bosgebied gegroepeerde cijfers van de bodemstatistiek 1960 opgenomen.

Tabel 2.3

DE VERSPREIDING VAN HET BOS OVER DE BOSGEBIEDEN

	1952/'58 1)	1960 2)	
	ha	ha	%
Noordoosten	30633	29925	11,1
Middenoosten		46189	17,1
Veluwe	58721	60916	22,6
Utrechtse Heuvelrug en het Gooi	18097	17610	6,5
Noordbrabant, Noord- en Midden-Limburg en Nijmegen e.o.		86412	32,1
Kustgebied		7905	2,9
Zuid-Limburg		5301	2,0
Restgebied		15375	5,7
Nederland		269633	100

- 1) Bron: De Nederlandse bosstatistiek,
 1. de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi (opneming 1952-'53),
 2. de Veluwe (opneming 1953-'55),
 3. het Noordoostelijk bosgebied (opneming 1956-'58).

- 2) Bron: Bodemstatistiek C.B.S.

§ 3. De eigendoms toestand van het bos De negentiende eeuw ¹⁾

Aan het einde van de achttiende eeuw kon men de volgende eigendomsvormen van de bossen onderscheiden:

- a. het domeinbezit;
- b. het gemeenschappelijk bezit van dorpsbewoners (voornamelijk boeren);
- c. het particuliere bezit.

De staat bezat uitgestrekte domeingronden, welke ten dele waren bebost, maar voor het grootste deel uit woeste grond bestonden. Zij waren afkomstig van de vroegere landsvorsten en zijn via de staten der gewesten later overgegaan naar de Bataafse Republiek en haar opvolgers, het Koninkrijk Holland en het Koninkrijk der Nederlanden. In het begin van de negentiende eeuw, toen men - onder invloed van de economische theorieën van Adam Smith - iedere andere eigendomsvorm dan de particuliere ongeschikt achtte voor een doelmatige exploitatie van de grond, ging men er, mede ter sanering van 's lands financiën, geleidelijk toe over dit overheidsbezit, als ook de gemeenschappelijke bezittingen te liquideren. In 1814 was reeds voor negen millioen francs aan domeingrond verkocht. Na de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden werd de verkoop in verhoogd tempo voortgezet, waartoe vooral het Amortisatiesyndicaat (1822-1840) belangrijk heeft bijgedragen. Maar ook na de opheffing van dit syndicaat kwamen nog duizenden hectaren bos en heide in veiling. In 1848 werd zelfs bij de wet de voortdurende verkoop van domeingronden gelast. Dat niet alle domeinbossen verkocht zijn, is mede het gevolg van de vele schenkingen aan leden van de koninklijke familie, zoals het domein Soestdijk en de domeingoederen bij Breda, waarvan de laatste later weer aan de Staat kwamen. De Soerense bossen, in 1845 in veiling gebracht maar wegens een te laag bod opgehouden, werden in 1863 aan het - in 1848 ingestelde - Kroondomein toegevoegd.

Ook het gemeenschappelijk grondbezit van de boeren beschouwde men in de vorige eeuw als een ondoelmatige vorm van grondexploitatie. Op de zandgronden ten noorden van de grote rivieren was dit gemeenschappelijk grondbezit georganiseerd in de z.g. boermarken. In 1809 en 1810 werden wettelijke maatregelen getroffen om de verdeling van de marken en daarmee de ontginning van de markegronden te bevorderen.

¹⁾ Gegevens ontleend aan: A.A.C. SPRANGERS, t.a.p. pp. 21-43; E.D. VAN DISSEL, Een en ander over de ontwikkeling van den boschbouw in de 19e eeuw (in: gedenkboek 40-jarig bestaan Staatsboschbeheer, 's-Gravenhage 1939, pp. 14-25); J.P. VAN LONKHUYZEN, De ontwikkeling van de bosbouw (in: De Nederlandsche Heidemaatschappij 60 jaar, z.pl., z.j. (1948), pp. 57-97); De plaats van het bos in de Nederlandse samenleving, t.a.p. pp. 11-14.

Een definitief einde aan het collectief beheer van de woeste gronden en bossen kwam pas na de invoering van de Markenwet in 1886, waarbij ruimere mogelijkheden werden geschapen om het markenbezit onder de rechthebbenden te verdelen. Enkele bebouwde bosmaatschappen (marken met overwegend bosbezit) waren vóór het totstandkomen van de wet omgezet in naamloze vennootschappen en zijn aldus aan de versnippering ontkomen. Ook gaven vele rechthebbenden in de marken er de voorkeur aan, het hun toegewezen aandeel in de grond te verkopen, waardoor uitgestrekte bossen en heidevelden in één hand konden komen. Van deze mogelijkheid tot grondaankoop is op de Veluwe, aansluitend aan het Kroondomein, door Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik op grote schaal gebruik gemaakt, door Wier toedoen deze gronden vervolgens zijn ontgonnen en bebost.

In het zuiden van het land is het gemeenschappelijk grondbezit van de dorpsbewoners na de instelling van de gemeenten aan deze overgegaan. Ook van deze gemeentegronden zijn tot het begin van deze eeuw voortdurend grote stukken verkocht; nog tussen 1856 en 1904 verminderde de gemeentegrond in Noordbrabant en Limburg met bijna 100.000 ha. In het midden van de vorige eeuw gingen in Noordbrabant ook enkele gemeenten op kleine schaal tot bebossing over ter bestrijding van de werkloosheid, terwijl ook particulieren bos aanlegden op gronden die de gemeenten hadden verkocht.

De verkoop van de domein- en gemeentegronden en de verdeling van de marken hebben ongetwijfeld de ontginning, maar in veel mindere mate de bebossing bevorderd; in veel gevallen was juist grootscheepse ontbossing het gevolg. Bij de invoering van het kadaster in 1833 bezat Nederland slechts 169.000 ha bos. Dat de beboste oppervlakte toch geleidelijk een uitbreiding onderging - tussen 1833 en 1856 zijn 56.000 ha bos aangelegd, waarvoor ongeveer de helft alleen in Noordbrabant, - vond zijn oorzaak vooral in het particuliere bosbezit, dat in de vorige eeuw tot grote ontwikkeling kwam. In Gelderland, waar in de genoemde periode 13.000 ha werd bebost, stichtte mr. J.H. Schober in 1848 het landgoed "Schovenhorst" bij Putten. Omstreeks 1859 begon de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord met uitgestrekte ontginningen tot bos. Nadat in 1888 de Nederlandse Heidemaatschappij was opgericht, werd aan haar door particulieren de bebossing van grote heidecomplexen opgedragen, het eerst in Noordbrabant, spoedig ook op de Veluwe, in Overijssel en in Drenthe. Ook door haar werk op het gebied van bosbeheer, voorlichting en onderwijs heeft de Nederlandse Heidemaatschappij belangrijk bijgedragen tot verhoging van het niveau van de bosbouw in ons land.

Intussen groeide geleidelijk het inzicht dat het voortbestaan van het particuliere bosbezit, ondanks de vele initiatieven, niet zonder meer verzekerd was. De oppervlakte bos, in 1888 tot ongeveer 231.000 ha gestegen, liep nadien weer langzaam terug als gevolg van de grote vraag naar mijnhout in de Belgische en Duitse steenkolenmijnen. De vellingen overtroffen de aanplantingen en gedurende enige tijd werd jaarlijks 200.000 m³ hout uitgevoerd. Van verschillende kanten werd aangedrongen op wijziging van de overheidspolitiek ten

aanzien van de bosbouw. Vooral een rapport, in 1890 uitgebracht door een commissie uit de Maatschappij van Nijverheid, waarvan de conclusie luidde dat bosbouw en exploitatie van bossen wel degelijk op de weg lagen van de Staat, maakte op de regering grote indruk. In 1893 gaf zij opdracht aan de Nederlandse Heidemaatschappij tot bebossing van de duinen bij Schoorl en op Texel en enkele jaren later kocht de Staat 2700 ha stuifzand en heide onder Kootwijk aan om deze door bebossing produktief te maken. In 1899 tenslotte werd het Staatsbosbeheer ingesteld.

Het einde van de negentiende eeuw is dus een belangrijk keerpunt in de geschiedenis van het Nederlandse bosbezit. De meer recente ontwikkeling en de huidige toestand zullen nu aan de hand van de thans te onderscheiden eigendomsvormen worden beschreven.

De tegenwoordige toestand

Het Staatsbosbeheer had aanvankelijk uitsluitend tot taak het beheren van de Staatsbossen en van de ontginningen en woeste gronden die bestemd waren om te worden bebost of ontgonnen. Bij de oprichting van de dienst besloeg dit niet meer dan 13.300 ha, waarvan slechts 2200 ha uit bos bestond. Deze oppervlakte is in de loop der jaren aanzienlijk uitgebreid, voornamelijk door aankoop en aanleg, gedeeltelijk ook door overneming in beheer van gronden van andere ministeries. Thans beheert het Staatsbosbeheer een oppervlakte van ruim 70.000 ha, waarvan ruim 66.000 ha ressorteren onder het Ministerie van Landbouw en Visserij en 4000 ha onder andere ministeries. Ruim 40.500 ha van de totale oppervlakte bestaat uit bos ¹⁾. "Domeinbeheer", nu een van de vier dienstvakken van het Staatsbosbeheer, valt uiteen in tien houtvesterijen en ongeveer zestig boswachterijen. De andere drie dienstvakken zijn "algemeen bosbouwkundige taken", de landschapsverzorging en de natuurbescherming. Van de "algemeen bosbouwkundige taken" vormt de bosbouwtechnische voorlichting aan andere ministeries, publiekrechtelijke lichamen en verenigingen en stichtingen van algemeen nut, maar ook aan particuliere bosbezitters een belangrijk onderdeel. De afdeling natuurbescherming heeft tot taak het aankopen en beheren van natuurreservaten voor het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, die thans een gezamenlijke oppervlakte van bijna 7500 ha beslaan.

Tot de staatsbossen moeten ook gerekend worden de niet aan het Staatsbosbeheer in beheer gegeven bosbezittingen van andere ministeries, alsook de bosbezittingen behorende tot het Kroondomein.

Verreweg het grootste deel van de bosbezittingen van het Kroondomein is gelegen rondom 't Loo nabij Apeldoorn. Men dient hier onderscheid te maken tussen het "oude" en het "nieuwe" Kroondomein. Het "oude" Kroondomein, dat 't Loo en het Hoog-Soerense bos omvat ter grootte van ruim 3200 ha, bestaat uit voormalige bezittingen van het Koninklijk Huis, die ten tijde van de Dutaafse Republiek zijn geconfiskeerd en in 1863 aan het Kroondomein zijn toegevoegd.

¹⁾ Jaarverslag Staatsbosbeheer 1960.

Het "nieuwe" Kroondomein wordt gevormd door de gronden die - zoals vermeld - Koningin Wilhelmina en Prins Hendrik na de verdeling van de marken in particuliere eigendom hebben verkregen en hebben doen bebossen. Om dit uitgestrekte boscomplex, met een omvang van ruim 6700 ha, ook voor de toekomst veilig te stellen en voor versnippering te behoeden heeft Prinses Wilhelmina het in 1959 in zijn geheel aan de Staat (het Kroondomein) geschonken. Door deze schenking beslaat het Kroondomein, tezamen met ongeveer 400 ha staatsdomlein in administratie bij de Koninklijke Houtvesterijen, thans ongeveer 10.000 ha. Bijna 7800 ha hiervan bestaan uit bos. Het grootste, zuidelijke gedeelte ligt in de gemeente Apeldoorn, het noordelijke gedeelte in de gemeente Epe, terwijl in het westen een klein gedeelte tot de gemeente Ermelo behoort. Het gebied is verdeeld in twee houtvesterijen en zes boswachterijen.

De omvang van het gemeentelijk bosbezit werd in 1905 geraamd op slechts 15.000 ha, waarvan 5300 ha in Noordbrabant, 5100 ha in Limburg en 3000 ha in Gelderland. In 1907 is voor gemeenten - later ook voor andere publiekrechtelijke lichamen en voor verenigingen en stichtingen van algemeen nut - de mogelijkheid geopend, met een renteloos voorschot van de Staat hun woeste gronden te bebossen. Technische hulp bij de uitvoering van de werkzaamheden levert het Staatsbosbeheer, dat tevens blijvend toezicht op de bossen uitoefent. Ruim zestig gemeenten en instellingen, voornamelijk in Noordbrabant en Limburg, hebben van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. De totale oppervlakte, die op deze wijze werd bebost, bedraagt thans bijna 16.500 ha¹⁾. Het totale gemeentelijke bosbezit omvatte omstreeks 1940 36.700 ha, waarvan ongeveer de helft in Noordbrabant.

Doordat in de twintigste eeuw de rol van de Staat en van de gemeenten als bosexploitant geleidelijk is uitgebreid, is het aandeel van het particuliere bosbezit sedertdien relatief teruggelopen. Toch hebben ook in deze eeuw verscheidene particulieren, onder meer Twentse en Brabantse industriëlen, nog veel bos aangelegd. Het particuliere bosbezit overweegt dan ook nog sterk en besloeg omstreeks 1940 - met inbegrip van het bosbezit van verenigingen en stichtingen van algemeen nut - 174.800 ha ofwel 70% van de totale beboste oppervlakte in ons land.

De meest recente cijfers omtrent de eigendomstoestand van het bos in het gehele land en in de provincies dateren van de opneming in de jaren 1939/'42. Zie hiervoor tabel 2.4.

1) Jaarverslag Staatsbosbeheer 1960.

Tabel 2.4

DE EIGENDOMSTOESTAND VAN HET BOS IN DE PROVINCIES (1939/'42)

Provincie	Opp. bos in ha	Percentage bos in eigendom van				
		Staat	gemeen- ten	provinciën en andere publ.recht. lichamen	ver. en sticht. van alg. nut	par- ticu- lieren
Groningen	810	18,2	21,1	-	15,4	45,3
Friesland	6336	33,0	4,8	0,1	5,2	56,9
Drenthe	19391	52,2	3,0	0,0	4,1	40,7
Overijssel	27469	8,1	2,8	0,0	3,1	86,0
Gelderland	78872	15,5	10,0	0,1	8,6	65,8
Utrecht	16694	7,7	6,3	0,1	3,4	82,5
Noordholland	8232	22,7	13,3	13,3	9,7	41,0
Zuidholland	5419	15,1	9,3	2,4	1,6	71,6
Zeeland	1410	22,2	7,7	2,0	4,3	63,8
Noordbrabant	59466	9,7	30,3	0,2	4,0	55,8
Limburg	25773	0,4	23,9	0,0	2,0	73,7
Neder- ha	249872	36958	36692	1454	13328	161440
land %	100	14,8	14,7	0,6	5,3	64,6

Bron: De Nederlandsche boschstatistiek, 1948.

Tenminste voor wat de verhouding tussen de eigendoms categorieën betreft, zullen de in bovenstaande tabel vermelde gegevens ook thans in grote lijnen nog geldig zijn. Het blijkt dat de staatsbossen relatief het sterkst vertegenwoordigd zijn in Drenthe en Friesland, het zwakste in Limburg. Gemeentelijke bossen komen vooral voor in Noordbrabant en Limburg. Bos van particulieren treft men verhoudingsgewijs het meest aan in Overijssel en Utrecht, het minst in Drenthe en Noordholland.

Met behulp van enkele meer recente gegevens is het mogelijk de huidige eigendomstoestand van het bos in het gehele land, althans bij beradering te bepalen. Hierbij wordt uitgegaan van een totale oppervlakte bos van globaal 269600 ha (zie tabel 2.1).

De huidige oppervlakte bos in eigendom van de Staat kan als volgt worden bepaald:

Staatsbosbeheer 40700 ha (jaarverslag 1960)
andere ministeries 4400 ha (registratiegegevens Bosschap)
Kon.Houtvesterijen 7800 ha (eigen opgave)
Totaal 52900 ha, dit is 20% van de totale oppervlakte bos.

Vergeleken met de toestand omstreeks 1940 is het staatsbezit aan bos dus zowel absoluut als relatief vrij sterk toegenomen.

Bij de overige eigendomsvormen worden gemakshalve slechts twee categorieën onderscheiden: de provinciën, gemeenten en andere publiek-rechtelijke lichamen enerzijds en de verenigingen en stichtingen van algemeen nut en de particulieren anderzijds. De verhouding tussen de oppervlakte bos in eigendom bij beide categorieën bedroeg omstreeks 1940 18:82. Aannemende dat deze verhouding sedertdien niet noemenswaard is veranderd - in feite zal het gemeentelijke bosbezit waarschijnlijk iets zijn toegenomen ten koste van het particuliere - komt men tot de volgende oppervlakten:

gemeenten e.a. 39000 ha (14%);
 particulieren e.a. 177700 ha (66%).

§ 4. De bosbouwondernemingen

De aantallen ondernemingen

Omtrent de aantallen en soorten bosbouwondernemingen in ons land waren tot dusver vrijwel geen gegevens beschikbaar. Eerst bij de in 1952 begonnen herziening van de bosstatistiek zijn tevens gegevens verzameld over de aantallen eigenaren en "bezitseenheden" in de bosgebieden. Zoals reeds vermeld, zijn nog slechts van drie bosgebieden de resultaten gepubliceerd. Voor het overige heeft men tot nu toe met min of meer globale schattingen moeten volstaan. Zo werd in 1954 het aantal particuliere bedrijven met een oppervlakte boven de 50 ha geschat op 400, dat met een oppervlakte tussen 20 en 50 ha op 500 1).

Enig houvast omtrent de aantallen bosbouwondernemingen in ons land bieden ook de registratiegegevens van het Bosschap. In het algemeen rekent het Bosschap alle bosbezittingen van één eigenaar, hoezeer verspreid ook gelogen, tot één onderneming. Tabel 2.5 bevat de verdeling van de geregistreerde oppervlakte bos over een aantal grootteklassen van de ondernemingen per 31 december 1959.

Tabel 2.5

DE DOOR HET BOSSCHAP GEREgistREERDE ONDERNEMINGEN

Grootteklasse in ha	Oppervlakte bos		Ondernemingen	
	ha	%	aant.	%
5 - 15	9149	4,6	1073	47,5
16 - 50	18200	9,1	647	28,7
51 - 100	16189	8,1	233	10,3
101 - 250	28168	14,1	182	8,1
251 - 500	23970	12,0	70	3,1
501 - 1000	21724	10,8	32	1,4
≥ 1000	82706	41,3	20	0,9
Totaal	200106	100	2257	100

Bron: Jaarverslag Bosschap 1958-1959.

1) De plaats van het bos in de Nederlandse samenleving, t.a.p., p.14.

Bezittingen kleiner dan 5 ha worden door het Bosschap niet geregistreerd. Stelt men hun gezamenlijke oppervlakte op 40.000 ha¹⁾ en hun gemiddelde grootte op 2,5 ha, dan zou het aantal bezittingen in deze grootteklasse 16.000 bedragen. Van de ondernemingen van 5 ha en groter heeft bijna de helft een oppervlakte tot 15 ha en ongeveer driekwart een oppervlakte tot 50 ha. Het kleine bosbezit overheerst dus wel zeer sterk. Zeer grote ondernemingen telt ons land slechts enkele. Tot de 20 ondernemingen met een oppervlakte van meer dan 1000 ha behoren o.m. de bezittingen van het Staatsbosbeheer (globaal 40.000 ha), van de Koninklijke Houtvesterijen, enkele andere overheidsorganen, een aantal gemeenten, enkele verenigingen en stichtingen en een klein aantal particulieren.

Meer gedetailleerde gegevens omtrent de aantallen en soorten ondernemingen zijn als nevenresultaat van het onderzoek beschikbaar gekomen, doordat immers de bosbouwonderneming als uitgangspunt van de steekproef gekozen is. De keuze van dit uitgangspunt maakte het noodzakelijk te beschikken over gegevens omtrent de aantallen, soorten en verspreiding van de ondernemingen. Zoals in hoofdstuk I is uiteengezet, is bij het verzamelen van deze gegevens gebruik gemaakt van de registratie door het Bosschap, zij het dat het begrip bosbouwonderneming - met het oog op het doel van het onderzoek - op enigszins andere wijze moest worden gedefinieerd. Ten behoeve van het onderzoek is onder een bosbouwonderneming verstaan: een of meer complexen bos, toebehorend aan één en dezelfde eigenaar, waarvan - in verband met de grootte van het complex of de afstand tussen de complexen - kon worden aangenomen dat de daarin te verrichten werkzaamheden door één en dezelfde arbeider of groep van arbeiders werden uitgevoerd. Aan de hand van deze definitie zijn eind 1959 in totaal 2412 ondernemingen geregistreerd. Als gevolg van het verschil in definitie is dit aantal een weinig hoger dan het aantal door het Bosschap geregistreerde ondernemingen. Tabel 2.6 geeft de verdeling van de ondernemingen over drie eigendoms categorieën en de acht bosgebieden, tabel 2.7 over deze eigendoms categorieën en drie grootteklassen.

Uit de tabellen blijkt dat de Staat zowel in het gehele land als in de afzonderlijke bosgebieden slechts een betrekkelijk gering percentage van de ondernemingen bezit, maar dat deze ondernemingen in het algemeen beduidend groter zijn dan die van de gemeenten en van de particulieren; bijna twee derde van de staatsondernemingen is groter dan 100 ha. De gemeentelijke ondernemingen zijn het sterkst vertegenwoordigd in Zuid-Limburg en het Restgebied. Van deze ondernemingen is ruim een derde groter dan 100 ha. Het aandeel van de particuliere ondernemingen - 83% van alle ondernemingen - is het grootst in het Middenoosten, het kleinst in Zuid-Limburg. Slechts 11% van de particuliere ondernemingen is groter dan 100 ha; bijna de helft heeft een oppervlakte tussen 5 en 15 ha.

1) Volgens mededeling van het Bosschap.

Tabel 2.6

DE ONDERNEMINGEN NAAR EIGENDOMSCATEGORIE EN BOSGEBIED				
Bosgebied	Aantal ondern. ≥ 5 ha	Percentage ondernemingen in eigendom bij		
		Staat ¹⁾	gemeenten e.a. ²⁾	particulieren ³⁾
Noordoosten	279	10	10	80
Middenoosten	559	1	5	94
Veluwe	374	8	4	88
Utrechtse Heuvelrug en het Gooi	159	6	7	87
Noordbrabant, Noord- en Midden-Limburg en Nijmegen e.o.	786	4	18	78
Kustgebied	91	12	20	68
Zuid-Limburg	56	2	41	57
Restgebied	108	9	27	64
aantal	2412	126	298	1988
Nederland %	100	5	12	83

- 1) Omvat de ondernemingen van Staatsbosbeheer, andere ministeries en de Koninklijke Houtvesterijen.
- 2) Omvat tevens de ondernemingen van provincies en andere publiek-rechtelijke lichamen.
- 3) Omvat tevens de ondernemingen van particuliere verenigingen en stichtingen.

Bron: bewerking registratiegegevens Bosschap.

Tabel 2.7

DE ONDERNEMINGEN NAAR EIGENDOMSCATEGORIE EN GROOTTEKLASSE

Eigendoms-categorie	Aantal ondern. ≥ 5 ha	Percentage ondernemingen in grootteklasse van		
		5-15 ha	15-100 ha	≥ 100 ha
Staat ¹⁾	126	6	29	65
Gemeenten e.a. ¹⁾	298	21	43	36
Particulieren ¹⁾	1988	47	42	11
aantal	2412	1001	999	412
Totaal %	100	42	41	17

- 1) Zie de noten bij tabel 2.6.

Bron: bewerking registratiegegevens Bosschap.

§ 5. B e h e e r , l e i d i n g e n t o e z i c h t

Niet altijd zijn eigendom en beheer van de bosbouwonderneming in één hand. Enkele gegevens omtrent de beheersvorm van de ondernemingen zijn bij de werkgeversenquête ter beschikking gekomen. Daarbij is gebleken dat alleen bij de staats- en de gemeentelijke ondernemingen het beheer vrijwel steeds door de eigenaar zelf - i.c. de Staat of de gemeente - wordt gevoerd.

Enigszins anders ligt de situatie bij de particuliere eigenaars (zie tabel 2.8). Van de onderzochte particuliere ondernemingen was bij 40% het beheer in handen gegeven van een beheerder, van de ondernemingen ≥ 100 ha bij ruim de helft. Het verschil tussen de beide grootteklassen wordt nog groter, wanneer men tevens nagaat aan welke persoon of instelling het beheer is opgedragen. Van de 38 particuliere ondernemingen met een afzonderlijke beheerder betrof dit in 8 gevallen de Nederlandse Heidemaatschappij, in 16 gevallen een rentmeesterskantoor, rentmeester of notaris en in 14 gevallen een andere niet in dienstbetrekking tot de eigenaar staande particuliere persoon, zoals een nabij de betrokken onderneming wonende landbouwer of bosbezitter. Deze laatste categorie beheerders komt nu vrijwel uitsluitend voor bij de kleinere ondernemingen. Laat men deze categorie buiten beschouwing, dan is bij bijna de helft van de grotere ondernemingen, maar slechts bij 17% van de kleinere ondernemingen het beheer opgedragen aan een beroepshalve daartoe gekwalificeerde beheerder.

Tabel 2.8

BEHEERSVORM VAN DE PARTICULIERE ONDERNEMINGEN

Grootteklasse in ha	Aant. part. ondernemingen	Perc. part. ondernemingen beheerd door			
		N.H.M.	rentmeester	particulier	eigenaar zelf
15 - 100	71	6	11	18	65
≥ 100	25	16	32	4	48
aantal	96	8	16	14	58
Totaal					
%	100	8	17	15	60

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Het blijkt dus dat 60% van de particuliere ondernemingen wordt beheerd door de eigenaar zelf (bij ondernemingen van particuliere verenigingen en stichtingen door daaraan verbonden personen)¹⁾. In een aantal gevallen zal de eigenaar hierbij terzijde worden gestaan door een boswachter of soortgelijke functionaris in zijn dienst. Bij de werkgeversenquête is tevens nagegaan, in welke mate dergelijke functionarissen op de ondernemingen voorkomen.

1) De particuliere bosbezitter kan een bij de Natuurschoonwet 1928 geregeld toezicht van het Staatsbosbeheer aanvaarden.

Leiding en toezicht

Als leidinggevend en toezichthoudend personeel zijn al die functionarissen beschouwd die rechtstreeks leiding geven aan de werkzaamheden op de onderneming, maar zelf geen of vrijwel geen uitvoerende arbeid verrichten. Hun titulatuur vertoont een grote verscheidenheid. Het Staatsbosbeheer kent de bosbouwkundig ambtenaar, de bosbouwkundig ambtenaar A en de bosbouwkundig hoofdambtenaar, alsook de voorwerker en de voorwerker A. Bij de Koninklijke Houtvesterijen spreekt men van boswachter, opperboswachter en voorwerker. Op de gemeentelijke ondernemingen werden boswachters, opzichters, werkbazen en voorwerkers aangetroffen. De particuliere bosbezittingen kennen boswachters, onderboswachters, bosbazen, opzichters en voorwerkers.

Tabel 2.9

LEIDINGGEVEND PERSONEEL					
Eigendoms- categorie	Aantal ondernemingen			Aantal leidinggevende functionarissen	
	to- taal	waarvan met arb.	waarvan met leidingg.pers.	to- taal	waarvan uitsl.in de bosbouw werkz.
Staat	15	14	12	21	21
Gemeenten	16	11	10	10	2
Particulieren	96	41	16	20	6
Totaal	127	66	38	51	29
Grootteklasse in ha					
15 - 100	79	22	7	8	-
≥ 100	48	44	31	43	29

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Uit tabel 2.9 blijkt, dat op 38 van de onderzochte ondernemingen (d.i. 30% van alle ondernemingen en 58% van de ondernemingen met arbeiders) één of meer leidinggevende functionarissen aanwezig zijn. Op de particuliere ondernemingen komen zij relatief veel minder voor dan op die van de Staat en van de gemeenten. Onder de grotere ondernemingen zijn er naar verhouding aanzienlijk meer met leidinggevend personeel dan onder de kleinere.

In totaal zijn bij het onderzoek 51 leidinggevende functionarissen aangetroffen. Slechts ruim de helft van hen - allen verbonden aan ondernemingen ≥ 100 ha - was uitsluitend in de bosbouw werkzaam. Alleen bij de staatsondernemingen bleek al het leidinggevende personeel volledig bij de bosbouw betrokken te zijn. Bij de gemeenten wordt de functie vaak gecombineerd met die van opzichter bij het wegonderhoud, op de particuliere bosbezittingen met die van jacht-opziener.

Tabel 2.10 geeft enige informatie over de leeftijden van het leidinggevend personeel. Hoewel uit deze tabel wegens de geringe aantallen geen verreichende conclusies getrokken mogen worden, kan niettemin worden vastgesteld dat op de particuliere ondernemingen de leeftijd gemiddeld wat hoger ligt.

Tabel 2.10

DE LEEFTIJDEN VAN HET LEIDINGGEVEND PERSONEEL

Eigendoms- categorie	Aantal leidinggevende functionarissen				
	to- taal	geboren			geboortjaar onbekend
		vóór 1900	1900- 1919	1920 of later	
Staat	21	1	14	4	2
Gemeenten	10	1	6	1	2
Particulieren	20	5	12	1	2
Totaal	51	7	32	6	6

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Ongeveer twee derde van het leidinggevende personeel heeft een bosbouwkundige scholing gehad, van degenen die uitsluitend in de bosbouw werkzaam zijn bijna allen (zie tabel 2.11). Ook hier zijn echter opmerkelijke verschillen tussen de eigendoms categorieën te constateren. Van de staatsondernemingen hebben vrijwel alle leidinggevende functionarissen bosbouwonderwijs genoten, en wel voor ongeveer de helft aan de Bosbouw- en Cultuurtechnische School in Arnhem. Hun collega's van de particuliere ondernemingen hebben echter maar voor ongeveer de helft een bosbouwopleiding gehad en dan nog bijna uitsluitend in de vorm van cursussen. Op de grotere ondernemingen hebben niet alleen relatief meer leidinggevende functionarissen een bosbouwkundige scholing gehad, maar ook het niveau van die scholing is hoger dan op de kleinere ondernemingen.

Tabel 2.11

DE BOSBOUWKUNDIGE SCHOLING VAN HET LEIDINGGEVEND PERSONEEL

Eigendoms- categorie	Aantal leidinggevende functionarissen					
	to- taal	waarvan met opleiding				
		Bosbouw- en Cultuurtechnische School	Bos- bouw- cursus	Voor- werkers- cursus	geen bosbouw- onderwijs	opleiding onbekend
Staat	21	11	6	3	1	-
Gemeenten	10	2	3	1	4	-
Particulieren	20	1	5	1	11	2
Totaal	51	14	14	5	16	2
Waarvan uitsl. in de bosbouw	29	14	8	4	2	1
Grootteklasse in ha						
15 - 100	8	-	3	-	5	-
≥ 100	43	14	11	5	11	2

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

§ 6. De functies van het bos

De bossen in Nederland vervullen niet alle dezelfde functies, althans niet alle in gelijke mate. In de reeds enige malen genoemde publikatie uit 1954 wordt aangenomen dat van het opgaande naaldhoutbos 70% van de oppervlakte in de eerste plaats houtproduktie tot doel heeft, terwijl op de overige 30% primair andere belangen als recreatie, natuurschoon, klimaatverzorging, landsverdediging, jacht e.d. worden gediend, zonder dat echter de voortbrenging van hout daarvan ernstig nadeel ondervindt. Van het opgaande loofhoutbos kan 25% als produktiebos worden beschouwd; de rest is ongeschikt aan andere belangen waardoor - aldus de publikatie - de houtproduktie geringer is dan mogelijk zou zijn. Van het eikenhakhout wordt gezegd dat het nog slechts een zeer geringe economische betekenis heeft en eensdeels uit conservatisme, anderdeels ter wille van de jacht of het landschapsschoon in stand wordt gehouden 1).

Ook bij de werkgeversenquête zijn enkele gegevens verzameld omtrent de voornaamste functie die de onderzochte bosbouwondernemingen van de eigenaars hebben. Zie tabel 2.12. Men bedenke overigens dat de bossen in Nederland in het algemeen een gemengde functie hebben en dat de verschillende deelfuncties niet steeds nauwkeurig zijn af te grenzen. De tabel geeft dan ook slechts weer, op welke functie het zwaarste accent valt.

Tabel 2.12

DE VOORNAAMSTE FUNCTIE VAN DE ONDERNEMINGEN

	Aantal ondernemingen met als voornaamste functie				
	to- taal	produk- tie	recrea- tie	andere functies	onbe- kend
Eigendoms categorie					
Staat	15	14	-	-	1
Gemeenten	16	8	7	-	1
Particulieren	96	56	22	5	13
Totaal	127	78	29	5	15
Grootteklasse in ha					
15 - 100	79	39	22	4	14
≥ 100	48	39	7	1	1
Bosgebieden					
Noordoosten	14	10	3	-	1
Middenoosten	27	17	4	2	4
Centrum	41	23	12	1	5
Zuiden	45	28	10	2	5

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

1) De plaats van het bos in de Nederlandse samenleving, t.a.p., p.16.

De tabel doet zien dat bij nog geen twee derde van de ondernemingen de houtproduktie de voornaamste functie is. Bij de staatsondernemingen staat de houtproduktie vrijwel altijd op de voorgrond, al ontbreekt de recreatieve functie daar zelden helemaal. Mede in samenhang met de verspreiding van het staatsbos treft men produktiebos het meest aan in de grotere ondernemingen en in het Noordoostelijk bosgebied. Typisch recreatiebos komt vooral voor bij de gemeenten en in mindere mate bij de particulieren, in de kleinere ondernemingen en op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi.

Ten aanzien van de recreatieve functie van het bos kan nog onderscheid worden gemaakt tussen ondernemingen die slechts recreatie bieden aan de eigenaar zelf (b.v. voor de jacht) of aan een bepaalde besloten groep (b.v. patiënten van een rusthuis, studenten van een internaat) en die welke voor het grote publiek zijn opengesteld. Blijkens het onderzoek behoren tot deze laatste vrijwel alle staats- en gemeentelijke ondernemingen, doch maar ongeveer de helft van de particuliere ondernemingen. Van de ondernemingen van 15-100 ha is omstreeks 40%, van de ondernemingen $\geq$ 100 ha ongeveer driekwart voor het publiek opengesteld.

Het bovenstaande beeld is - mede door het vrij hoge percentage ondernemingen met onbekende functie - tamelijk globaal en fragmentarisch en behoeft daarom enige aanvulling en nuancering. Met behulp van nader verkregen informatie willen wij bij elk van de onderscheiden eigendoms categorieën nog enkele beknopte notities maken.

Voor wat de staatsbossen betreft dient men onderscheid te maken tussen de bezittingen van Staatsbosbeheer, van andere ministeries en van de Koninklijke Houtvesterijen. Zoals in § 3 is vermeld, is de instelling van het Staatsbosbeheer voortgekomen uit het in de tweede helft van de vorige eeuw geleidelijk doorgebroken inzicht, dat met de instandhouding en uitbreiding van het bosbezit een algemeen belang wordt gediend, waarvan de behartiging niet volledig aan het particuliere initiatief kon en mocht worden overgelaten. Het voortbestaan van het bos is immers niet alleen uit een oogpunt van houtproduktie van betekenis, maar er zijn ook andere belangen mee gemoeid, zoals de recreatie, de natuurbescherming, de landschapsverzorging, de klimaatverbetering e.d. Met name de verzorging van de recreatieve functie van het bos neemt bij het Staatsbosbeheer een steeds belangrijker plaats in, bij de bossen in de typische recreatiegebieden uiteraard in sterkere mate dan bij de meer afgelegen bossen. Tegelijk met de behartiging van deze en andere gemeenschapsbelangen streeft het Staatsbosbeheer naar een zo rationeel mogelijke exploitatie van het bosbouwbedrijf.

Bij de bosbezittingen van de andere ministeries heeft de houtproduktie gewoonlijk slechts een zeer ondergeschikte betekenis. Verreweg het grootste deel van deze bossen ressorteert onder het departement van Defensie en vervult als zodanig primair een functie als militair oefenterrein e.d.

De bossen van de Koninklijke Houtvesterijen hadden tot vóór enkele decennia voornamelijk betekenis voor de jacht. Ook thans speelt de jacht nog een belangrijke rol, maar de houtexploitatie staat

toch op de voorgrond, zij het met enkele beperkingen in de kap in verband met het natuurschoon.

Van het gemeentelijk bosbezit is het merendeel nog slechts van recente oorsprong. De aanleg is vaak geschied in werkverschaffingsverband met een renteloos voorschot van de Staat. De recreatie is gewoonlijk een belangrijke, soms zelfs de enige functie, waarbij in een aantal gevallen van produktie-exploitatie van het bos weinig of geen sprake is. Daarnaast zijn er echter ook gemeentelijke bossen waar de houtproduktie van overwegende betekenis is.

Het meest gevarieerde patroon vertonen de functies van het particuliere bosbezit. Om in dit patroon enig inzicht te krijgen dient men hier ten minste drie subcategorieën beseigenaren te onderscheiden: de verenigingen en stichtingen tot behoud van natuurschoon, andere particuliere instellingen en particuliere personen.

Bij de verenigingen en stichtingen tot behoud van natuurschoon staan de natuurbescherming en de recreatie uiteraard geheel op de voorgrond, al is de houtproduktie meestal toch niet zonder betekenis.

Nog minder is er sprake van produktiebos bij de andere particuliere instellingen, waarmee rusthuizen, sanatoria, internaten, conferentieoord en d. d. zijn bedoeld. Het bos vervult hier typisch de functie van recreatieterrein voor een eigen, besloten groep en is dan ook meestal niet voor het publiek toegankelijk.

Bij het bosbezit van particuliere personen is de houtproduktie in veel gevallen weliswaar een belangrijke functie, maar zij is zelden de enige functie. Gewoonlijk spelen andere factoren, zoals traditie, gehechtheid aan oud familiebezit, liefde voor de jacht, recreatie, gevoel voor natuurschoon, een minstens even belangrijke rol. Binnen de door deze doeleinden gestelde grenzen tracht men vaak wel het bos zoveel mogelijk rendabel te maken. Voor een aantal particuliere eigenaren heeft het bosbezit alleen betekenis als beleggingsobject. Nu bij de huidige prijsverhoudingen de economische betekenis van het bos voor veel eigenaars geringer wordt, ontmoet de instandhouding ervan vaak ernstige moeilijkheden. Sommige eigenaren hebben zich de laatste jaren genoodzaakt gezien de exploitatie te beperken en verkopen het hout dan gewoonlijk op stam. In een aantal gevallen is men tot gehele of gedeeltelijke verkoop van zijn bosbezit (aan Staatsbosbeheer, gemeente of aan particuliere instellingen) moeten overgaan.

Aangezien de gemeenschap belang heeft bij het voortbestaan van het bos, ook van het particuliere bos, heeft de overheid een aantal regelingen getroffen om dit voortbestaan te bevorderen. Enerzijds worden door deze regelingen aan de eigendom zekere beperkingen opgelegd, anderzijds verlenen zij aan de particuliere bosbezitter verschillende faciliteiten, o.m. van fiscale aard. Bovendien kunnen er fiscale voordelen verbonden worden aan het opstellen van het landgoed voor het publiek op grond van de Natuurschoonwet 1).

1) Zie D. BURGER Hzn., De plaats en de functie van het particuliere bos in ons land (Nederland Bosbouw Tijdschrift, 29 (1957) 7/8 (juli/aug.), p.p. 177-190.

§ 7. De werkgevers in de bosbouw

In de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat het Nederlandse bosbezit een tamelijk gevarieerde structuur vertoont. Wij bespraken o.m. de samenstelling van het bos, de regionale verspreiding, de eigendomstoestand, de grootte van de ondernemingen, de functies van het bos. Men mag aannemen dat al deze factoren in meerdere of mindere mate invloed hebben op de betekenis die de bosbouw heeft voor de werkgelegenheid en op de omvang en de structuur van de beroepsgroep der bosarbeiders.

Een factor die ons in dit opzicht voorlopig van overwegende betekenis lijkt, is de eigendomstoestand van het bos, waarin wij als de drie voornaamste categorieën de Staat, de gemeenten en de particuliere bosbezitters hebben onderscheiden. Wij zouden dan ook als algemene veronderstelling willen poneren, dat er in samenhang met deze verscheidenheid in de eigendomstoestand van het bos belangrijke verschillen tussen een aantal groepskenmerken van de bosarbeiders te verwachten zullen zijn. Deze verscheidenheid in de eigendomstoestand beïnvloedt de structuur van de bosarbeidersgroep natuurlijk allereerst reeds in die zin, dat er arbeiders in rijks-, gemeente- en particuliere dienst zijn. Met dit verschil in dienstbetrekking kunnen weer andere verschillen, b.v. in de aard van het dienstverband en in de regeling van lonen en andere arbeidsvoorwaarden, samenhangen. Maar ook wat hun bosbezit betreft bleken tussen de onderscheiden categorieën eigenaars aanzienlijke verschillen te bestaan, welke mode consequenties zullen hebben voor hun rol als werkgever van bosarbeiders. In het bijzonder op twee van deze verschillen willen wij hier nog eens de aandacht vestigen:

- a. de verschillen in oppervlakte bos en in het aantal en de grootte van de ondernemingen;
- b. de verschillen in de functies van het bos.

Voor elk van de categorieën werkgevers zullen wij deze verschillen nu kort samenvatten, om vervolgens in samenhang daarmee enkele verwachtingen te formuleren omtrent de arbeiders die zij in dienst hebben. In de volgende hoofdstukken zal dan worden nagegaan, in hoeverre de in het onderzoek gevonden feiten met deze verwachtingen overeenstemmen.

Het Staatsbosbeheer

Ongeveer 15% van de totale oppervlakte bos is in handen van het Staatsbosbeheer, maar deze oppervlakte is geconcentreerd in een relatief klein aantal voor het merendeel zeer grote ondernemingen (boswachterijen).

Wat de functies van het bos betreft kan worden gezegd dat het Staatsbosbeheer - naast de verzorging van andere belangen - streeft naar een zo doelmatig mogelijke exploitatie van het bosbouwbedrijf. De exploitatiewijze is gericht op een zo hoog mogelijke houtproductie per oppervlakte-eenheid en is betrekkelijk arbeidsintensief, hoewel sterke nadruk wordt gelegd op rationalisatie van de arbeid.

Het beleid is gericht op de vorming van een kern van goed opgeleide vaste arbeiders, aangevuld met een per seizoen wisselend aantal losse arbeiders.

Op grond van het vorenstaande kan men ten aanzien van de arbeiders in dienst van het Staatsbosbeheer het volgende verwachten:

- a. een relatief klein gemiddeld aantal ha bos per arbeider;
- b. een relatief hoge graad van geschooldheid.

De Koninklijke Houtvesterijen

Het bosbezit van de Koninklijke Houtvesterijen vertoont qua structuur en functies veel overeenkomst met dat van het Staatsbosbeheer. Op grond daarvan mogen wij hier een ten dele overeenkomstige structuur van de bosarbeidersgroep verwachten. Aangezien de arbeiders echter niet in overheids-, maar in particuliere dienst zijn, zullen zij in een aantal opzichten van de arbeiders van het Staatsbosbeheer verschillen.

De gemeenten

De gemeenten bezitten ongeveer 14% van het totale bosareaal, dus nagenoeg evenveel als het Staatsbosbeheer. Het aantal gemeentelijke bosbouwondernemingen is echter aanzienlijk groter, dus hun oppervlakte is in het algemeen belangrijk kleiner.

De gemeentelijke bossen zijn vaak primair zowel recreatie- als werkgelegenheidsobjecten, waarbij de exploitatie gewoonlijk van min of meer ondergeschikte betekenis is. Dit betekent enerzijds dat de bosbouw hier in het algemeen minder intensief en ook minder rationeel zal worden beoefend, anderzijds dat de werkzaamheden soms geheel of gedeeltelijk worden uitgevoerd in het kader van de gemeentelijke sociale werkvoorziening (G.S.W.), dus door personen die niet uit hoofde van hun beroep bosarbeid verrichten en dan ook niet als bosarbeiders kunnen worden beschouwd. Ook laten enkele gemeenten de werkzaamheden uitvoeren door arbeiders van de Nederlandse Heide-maatschappij. De gemeenten onderscheiden zich bovendien hierin van de andere werkgevers, dat zij over relatief veel werkobjecten buiten het bos beschikken (wegenonderhoud e.d.) waarop zij hun bosarbeiders gedurende kortere of langere tijd kunnen tewerkstellen.

Het bovenstaande doet omtrent de gemeentelijke bosarbeiders het volgende verwachten:

- a. een groter gemiddeld aantal ha bos per arbeider, dus een geringer aantal bosarbeiders dan bij het Staatsbosbeheer bij een nagenoeg gelijke oppervlakte bos;
- b. een over het algemeen lagere graad van geschooldheid;
- c. een relatief groot aantal "semi-bosarbeiders", d.w.z. arbeiders die een belangrijk deel van hun arbeidstijd aan werkzaamheden buiten het bos besteden.

De particuliere beseigenaren

De particuliere beseigenaren bezitten ongeveer twee derde van de totale oppervlakte bos, dat echter voor het overgrote deel versnipperd is in een zeer groot aantal zeer kleine ondernemingen.

Het particuliere bosbezit vertoont een veelheid van functies, waarbij soms het accent valt op de exploitatie, soms op recreatie, natuurkiescherming e.d., terwijl eveneens een aantal particulieren hun bosbezit voornamelijk of uitsluitend uit een oogpunt van traditie of van geldbelegging blijken aan te houden. Veel particuliere bosbezittingen, en vooral de kleinere, hebben dan ook niet of nauwelijks het karakter van een onderneming. Tekenend in dit verband is wel dat op meer dan de helft van de particuliere bezittingen ≥ 15 ha geen arbeiders aanwezig bleken te zijn. Op sommige van deze bezittingen wordt weliswaar nu en dan gewerkt door arbeiders van de Nederlandse Heidemaatschappij of van een rentmeesterskantoor, maar op een niet onaanzienlijk deel wordt in het geheel geen onderhoudswerk verricht en het hout op stam verkocht. De indruk bestaat dat dit deel de laatste jaren als gevolg van de ongunstige bedrijfsuitkomsten in de bosbouw en de stijging van de arbeidslonen in omvang is toegenomen. Onder invloed van dezelfde omstandigheden hebben andere particuliere bosbezitters zich genoodzaakt gezien het aantal arbeiders op hun onderneming te verminderen. Tegenover deze extensivering staat vermoedelijk lang niet in alle gevallen een evenredige verhoging van de arbeidsproduktiviteit per man door een meer rationele exploitatiewijze.

Omtrent de bosarbeiders in particuliere dienst kan nu het volgende verwacht worden:

- a. een relatief groot gemiddeld aantal ha bos per arbeider;
- b. een relatief lage graad van geschooldheid.

De Nederlandse Heidemaatschappij

De Nederlandse Heidemaatschappij onderscheidt zich van de andere werkgevers allereerst in dit belangrijke opzicht, dat zij niet primair bosbezitter is. Wat de bosbouw betreft bestaat haar voornaamste taak in het verlenen van diensten aan bosbezitters, waaronder ook het uitvoeren van werkzaamheden is begrepen. Voor dit laatste heeft zij een groep bosarbeiders in dienst, waarvan een deel min of meer permanent aan een bepaald object is gebonden, een ander deel echter binnen een rentambt voortdurend van object wisselt. Sommige van deze laatste groep arbeiders vormen z.g. "vliegende brigades", die ongeveer een halve provincie bestrijken. Aangezien de tewerkstelling van de arbeiders afhankelijk is van de vraag van de opdrachtgevers en de behoefte aan bosarbeid, kan hun aantal per seizoen vrij sterk fluctueren. Vandaar dat men bij de Nederlandse Heidemaatschappij relatief veel losse arbeiders zal aantreffen. Een deel van de losse arbeiders treedt niettemin jaren achtereen elk jaar opnieuw in dienst. In de laatste jaren streeft de Nederlandse Heidemaatschappij naar een vermindering van de fluctuaties in de personeelsbezetting.

Regionale verschillen

Hoewel wij van mening zijn dat de eigendomstoestand van het bos een belangrijke invloed zal blijken te hebben op de structuur van de bosarbeidersgroep, bedoelen wij daarmee niet te veronderstellen dat alle in het onderzoek gevonden verschillen tussen de arbeiders geheel en al aan hun verschillen in werkgever zouden kunnen worden toegeschreven. Zo zullen er waarschijnlijk ook belangrijke regionale verschillen tussen de arbeiders optreden. Deze regionale verscheidenheid zal weer ten dele samenhangen met de verspreiding van de eigendomstoestand van het bos. Voor een ander deel zullen echter ook andere factoren - deels verband houdend met kenmerken van het bos, zoals de bebossingsdichtheid, de samenstelling van het bos, of de ouderdom van de bosexploitatie, deels met de gehele economische en sociale structuur in de verschillende gebieden - op de samenstelling van de bosarbeidersgroep aldaar van invloed zijn.

HOOFDSTUK III

DE ARBEIDSBEZETTING EN DE ONTWIKKELING VAN HET AANTAL BOSARBEIDERS

§ 1. De arbeidsbezetting

Het aantal arbeiders per onderneming

Bij de werkgeversenquête zijn die arbeiders als bosarbeider geregistreerd die op de betrokken onderneming ten minste drie maanden per jaar beroepshalve boswerk verrichten. Van de 127 ondernemingen ≥ 15 ha die bij de werkgeversenquête betrokken waren, bleek slechts ruim de helft één of meer van zulke arbeiders in dienst te hebben. In vrijwel alle gevallen waren zij in dienstbetrekking bij de eigenaar van de onderneming; slechts bij een kleine minderheid van de ondernemingen - voornamelijk van particulieren - waren de arbeiders in dienst van een beheerder. Tabel 3.1 geeft een nadere detaillering van de ondernemingen met arbeiders in dienst.

Tabel 3.1

DE ONDERNEMINGEN MET ARBEIDERS IN DIENST

Eigendoms- categorie	Aantal onderne- mingen ≥ 15 ha	Perc. ondernemingen m/arbeiders in dienst		
		to- taal	in de grootteklasse	
			15 - 100 ha	≥ 100 ha
Staat	15	93	1)	100
Gemeenten	16	69	33	90
Particulieren	96	43	27	88
Alle categorieën	127	52	28	92

1) Aantal te klein om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De staatsondernemingen hebben vrijwel alle een of meer arbeiders in dienst, de particuliere ondernemingen nog niet voor de helft. Maakt men echter tevens onderscheid tussen de grootteklassen, dan worden de verschillen tussen de eigendoms categorieën veel geringer. De grootte van de onderneming blijkt dus een veel grotere invloed te hebben op het al of niet in dienst hebben van arbeiders dan de eigen-

domsvorm. Voor alle eigendomsvormen geldt dat de grotere ondernemingen alle of vrijwel alle een of meer arbeiders in dienst hebben, de kleinere ondernemingen slechts voor ruim een kwart tot een derde.

Tabel 3.2 geeft een overzicht van de procentuele verdeling van de ondernemingen met arbeiders en van de arbeiders naar het aantal arbeidskrachten per onderneming. In verband met de geringe aantallen staats- en gemeentelijke ondernemingen zijn deze beide eigendoms-categorieën samengevoegd.

Tabel 3.2

VERDELING VAN DE BOSARBEIDERS OVER DE ONDERNEMINGEN

Eigendoms- categorie	Aantal		Procentuele verdeling over de ondernemingen met arbeiders						To- taal
	onderne- mingen met ar- beiders	arbei- ders	1	2-3	4-5	6-7	8-10	>10	
Staat/gemeenten	25		4	16	12	20	12	36	100
		263	0	3	5	12	10	69	100
Particulieren	41		24	44	5	12	15	-	100
		148	7	29	6	22	37	-	100
Alle categorieën	66		17	33	8	15	14	14	100
		411	3	13	6	15	20	44	100

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De helft van alle ondernemingen met arbeiders bleek niet meer dan drie arbeiders per onderneming in dienst te hebben. Dit was tevens het geval bij ruim 2/3 deel van de particuliere ondernemingen, terwijl anderzijds ondernemingen met meer dan tien arbeiders alleen voorkwamen onder de staatsondernemingen (Staatsbosbeheer en Koninklijke Houtvesterijen).

Van de bosarbeiders werkte slechts 3% als enige werknemer bij een onderneming. Bijna 80% had een dienstverband met ondernemingen, die zes of meer bosarbeiders onder hun werknemers telden. Voor de arbeiders in dienst van particulieren bedroeg dit percentage bijna 60, voor degenen werkzaam in overheidsdienst echter ruim 90. Men kan derhalve concluderen, dat de bosarbeiders zeer overwegend in dienst zijn van ondernemingen met twee of meer arbeiders.

De arbeidsbezetting per ondernemingscategorie

Aan de hand van de bij de werkgeversenquête verzamelde gegevens was het mogelijk een overzicht samen te stellen van alle geënuquêteerde ondernemingen, gerubriceerd naar bosgebied, eigendoms-categorie en

grootteklasse, dat als uitgangspunt kon dienen voor een berekening van de gemiddelde arbeidsbezetting per 100 ha bos. Dit overzicht is bij het rapport opgenomen als bijlage III.1.

De gemaakte berekeningen wijzen uit dat de gemiddelde arbeidsbezetting in maart 1960 per 100 ha bos voor alle ondernemingen tezamen 1,7 arbeider bedroeg, dit is ongeveer 60 ha per arbeider.

Het is nu in de eerste plaats van belang na te gaan, of de arbeidsbezetting naar eigendoms categorie uiteenloopt, zoals in § 7 van hoofdstuk II werd verondersteld (zie tabel 3.3). Dit blijkt in zoverre het geval te zijn, dat de gemiddelde arbeidsbezetting van de geënquêteerde staatsondernemingen + 50% hoger is dan die van de gemeentelijke en de particuliere ondernemingen, welke beide laatstgenoemde vrijwel dezelfde gemiddelde arbeidsbezetting vertonen. Op de staatsondernemingen incl. de Koninklijke Houtvesterijen bedraagt het aantal ha bos per arbeider ongeveer 47, op de gemeentelijke en particuliere ondernemingen ongeveer 70 1).

De op de ondernemingen in 1959 door de eigen arbeiders gewerkte manjaren zijn berekend op grond van de door de werkgevers verstrekte opgaven betreffende de gewerkte arbeidsweken. Uit een vergelijking van de aantallen arbeiders en manjaren in tabel 3.3 blijkt, dat in de staatsondernemingen in hoge mate met vollejaarswerkers wordt gewerkt, terwijl men in beide andere eigendoms categorieën vrij veel gebruik maakt van tijdelijke arbeidskrachten.

De relatief lage arbeidsbezetting op de gemeentelijke en particuliere ondernemingen hangt - zoals in § 7 van hoofdstuk II reeds werd gesteld - goeddeels samen met de van het staatsbos afwijkende functies en exploitatiwijze, inschakeling van arbeiders van de Nederlandse Heidemaatschappij en tewerkstelling van bijzondere arbeidskrachten, terwijl mogelijk ook de samenstelling van het bos hier een rol speelt.

1) Men bedenke dat de vermelde arbeidsbezettingsgegevens alleen betrekking hebben op ondernemingen ≥ 15 ha. Aangezien op de ondernemingen < 15 ha - voor het overgrote deel particulier eigendom - vrijwel geen arbeiders voorkomen, zal de gemiddelde arbeidsbezetting op het totale particuliere bosbezit zeer aanzienlijk lager liggen, waarschijnlijk zelfs naderen tot 100 ha bos per arbeider.

Tabel 3.3

ARBEIDSBEZETTING EN EIGENDOMSCATEGORIE

Eigendoms- categorie	Grootte- klasse in ha	Geënquêteerde ondernemingen			Gemiddelde arbeids- bezetting p/100 ha in	
		opp.bos in ha	aantal		1) arbeiders	2) manjaren
			bosarb.1)	manj.2)		
Staat	15-100 ³⁾	78	1	1	1,3	1,3
	≥100	6489	137	133	2,1	2,0
Gemeenten	15-100 ³⁾	255	5	2	2,0	0,8
	≥100	3644	50	37	1,4	1,0
Particulieren	15-100	2599	38	23	1,5	0,9
	≥100	6857	101	79	1,5	1,2
Alle categorieën	Beide klassen	19922	332	275	1,7	1,4

1) In maart 1960.

2) In 1959.

3) Het aantal ondernemingen in deze grootteklasse is te gering voor een betrouwbaar arbeidsbezettingsgegeven.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Tabel 3.4 geeft de gemiddelde arbeidsbezetting per bosgebied weer. Deze blijkt van noord naar zuid af te nemen van 2,4 tot 1,3 arbeidskrachten/100 ha, resp. van 2,1 tot 1,1 manjaren/100 ha.

Tabel 3.4

ARBEIDSBEZETTING EN BOSGEBIED

Bosgebied	Geënquêteerde ondernemingen			Gemiddelde arbeids- bezetting p/100 ha in	
	opp.bos in ha	aantal		1) arbeiders	2) manjaren
		bosarb.1)	manj.2)		
Noordoosten	3192	76	68	2,4	2,1
Middenoosten	2222	52	37	2,3	1,7
Centrum	5551	89	74	1,6	1,3
Zuiden	8957	115	96	1,3	1,1
Totaal	19922	332	275	1,7	1,4

1) In maart 1960.

2) In 1959.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De relatief grote arbeidsbezetting in het Noordoostelijk en Middenoostelijk bosgebied blijkt bij nadere beschouwing van bijlage IIII vooral samen te hangen met het particuliere bosbezit in deze gebieden, dat resp. 15 en 65% van het gebiedstotaal in de steekproef uitmaakt, en een gemiddelde arbeidsbezetting heeft van resp. 3,0 en 2,6 arbeidskrachten/100 ha. De staatsondernemingen overheersen sterk in de noordoostelijke steekproef met 84% van de totale oppervlakte bos in de steekproef en een arbeidsbezetting van 2,2 arbeidskrachten/100 ha. In de zuidelijke bosgebieden daarentegen hebben de particuliere ondernemingen slechts een arbeidsbezetting van 0,8 arbeidskrachten/100 ha, waardoor deze, met 40% van alle bos in de steekproef, het gemiddelde voor deze gebieden op het naar verhouding lage niveau van 1,3 arbeidskrachten/100 ha brengen. De staatsondernemingen vertonen daarentegen een zeer geringe variatie in de arbeidsbezetting in de verschillende bosgebieden. Deze bedraagt nl. 2,2 arbeidskrachten/100 ha in het Noordoostelijk bosgebied, 2,1 in de centrale bosgebieden en 2,0 arbeidskrachten/100 ha in het Middenoostelijk bosgebied en in de zuidelijke bosgebieden.

Het naar verhouding grote verschil tussen de arbeidsbezetting in arbeiders en in manjaren in het Middenoostelijk bosgebied hangt samen met het voorkomen van veel particulier bos in dit gebied en met de tewerkstelling van tijdelijke arbeidskrachten.

§ 2. De ontwikkeling van het aantal bosarbeiders

Het aantal bosarbeiders in het verleden

In de literatuur ontmoet men na de laatste Wereldoorlog veelal het getal 5.000 voor het aantal bosarbeiders in Nederland. Dit gegeven is afkomstig uit de C.B.S.-volks- en beroepstelling 1947. Over de ontwikkeling van het aantal bosarbeiders in vroegere jaren bestaan vrijwel geen volledig vergelijkbare cijfers. Niettemin is een poging gedaan enig inzicht in de aantalsontwikkeling te verkrijgen aan de hand van de gegevens, die de oudere volks- en beroepstellingen verschaffen (tabel 3.5). De tellingen van 1889-1909 geven slechts het totale aantal (mannelijke) personen, werkzaam in de bosbouw, dus incl. bedrijfshoofden, directeuren en bedrijfsleiders. Deze drie laatste groepen telden in 1920 gezamenlijk 229 personen. De volks- en beroepstellingen van 1920 en later verschaffen afzonderlijk de aantallen bosarbeiders, echter incl. employés (kantoorpersoneel b.v.). De griendwerkers zijn in tabel 3.5 buiten beschouwing gebleven, evenals de houthakkers en -schillers in dienst van de houtindustrie, die in 1920 en 1930 afzonderlijk zijn geteld (resp. 278 en 447 man).

Uit deze tabel is af te leiden, dat het aantal bosarbeiders in Nederland sinds het begin van de 20ste eeuw ongeveer verdrievoudigd is. Tussen 1920 en 1930 was het aantal vrijwel stationair, terwijl deze beroepsgroep van 1930 tot 1947 in aantal is verdubbeld. Dit is een bijzonder sterke toeneming, daar de totale mannelijke beroeps-

bevolking in dezelfde periode met niet meer dan 21% is toegenomen, de agrarische mannelijke beroepsbevolking (incl. bosbouw en ontginning) slechts met 11%. De relatief grote stijging van het aantal bosarbeiders van 1930-1947 hangt ongetwijfeld samen met de sterke uitbreiding van het bosareaal in de crisisjaren. Niettemin vormde de bosarbeidersgroep in 1947 slechts 2% van de gehele mannelijke beroepsbevolking.

ONTWIKKELING AANTAL BOSARBEIDERS 1889-1947 Tabel 3.5

Jaar	Aantal in de bosbouw werkzame	
	mannen totaal 1)	bosarbeiders 2)
1889	732	
1899	1798	
1909	1330	
1920	2918	2689
1930	2747	2509
1947	5390	5015

- 1) Incl. bedrijfshoofden, directeuren en bedrijfsleiders
 2) Excl. bedrijfshoofden, directeuren en bedrijfsleiders, incl. employés en meewerkende zoons
 1) Excl. griendwerkers en houthakkers en -schilders in
 en dienst van de houtindustrie.
 2)

Daar in 1947 in de bosbouw (excl. griendcultuur) naar schatting + 80 meewerkende zoons en + 420 employés werkzaam waren, kan men het aantal eigenlijke bosarbeiders in 1947 stellen op + 4500. Hierin zijn de houthakkers en -schilders in dienst van de houthandel en -industrie niet begrepen.

Het aantal bosarbeiders in 1960

De omvang van de beroepsgroep van de bosarbeiders in maart 1960 kan men bij benadering berekenen uit de bij de L.E.I.-enquête verzamelde gegevens betreffende de arbeidsbezetting en de eigen opgaven van het Staatsbosbeheer, de Nederlandse Heidemaatschappij en de Koninklijke Houtvesterijen. Bij de laatstgenoemde instellingen waren in dienst:

Staatsbosbeheer	1048 bosarbeiders, van wie 475 los 1)
Ned. Heidemaatschappij	404 bosarbeiders, van wie 327 los 2)
Kon. Houtvesterijen	175 bosarbeiders, van wie 20 los.
Totaal	1627 bosarbeiders, van wie 822 los.

- 1) Per 31 december 1960 bedroeg het aantal arbeiders bij het Staatsbosbeheer 894, van wie 92 seizoenarbeiders (Jaarverslag Staatsbosbeheer 1960).
 2) Per 1 januari 1961 bedroeg het aantal bosarbeiders bij de Nederlandse Heidemaatschappij 432, per 1 januari 1962 457.

In § 1 van dit hoofdstuk is gebleken, dat het gemiddelde aantal bosarbeiders per 100 ha bos volgens de enquête bedroeg:

bij de ondernemingen van de gemeenten 1,4;

bij de particuliere ondernemingen 1,5.

Deze cijfers gelden voor de ondernemingen ≥ 15 ha (tabel 3.3).

De totale oppervlakte bos in beide eigendoms categorieën is in § 3 van hoofdstuk II begroot op resp. 39000 en 171700 ha 1).

Daar uit de enquête voorts is gebleken, dat de ondernemingen < 15 ha geen arbeiders in dienst hadden, dienen deze oppervlakten te worden verminderd met resp. 2349 en 47900 ha 2) om de oppervlakte bos te verkrijgen, behorende tot resp. gemeentelijke en particuliere ondernemingen ≥ 15 ha. Deze oppervlakten bedragen dan bij benadering (afgerond op honderdtallen):

ondernemingen van gemeenten ≥ 15 ha : 36700 ha bos;

ondernemingen van particulieren ≥ 15 ha : 123800 ha bos.

De aantallen bosarbeiders in dienst van deze ondernemingen zijn te schatten (afgerond op 25-tallen) op:

1,4 x 367 = 525 arbeiders bij ondernemingen van gemeenten.

1,5 x 1238 = 1850 arbeiders bij particuliere ondernemingen.

In onderstaande tabel is een samenvatting opgenomen van het aantal bosarbeiders per werkgeverscategorie.

Tabel 3.6

GERAAMD AANTAL BOSARBEIDERS IN NEDERLAND BEGIN 1960

Werkgever	Bosarbeiders	
	aantal 1)	in %
Staatsbosbeheer 2)	1050	26
Koninklijke Houtvesterijen	175	4
Ned. Heidemaatschappij 3)	400	10
Gemeenten	525	13
Particulieren	1850	46
Allo werkgevers	4000	100

1) Afgerond.

2) Zie noot 1 op blz.56

3) Zie noot 2 op blz.56

Bron: L.E.I.-enquête maart 1960 (raming) en eigen opgaven Staatsbosbeheer, Koninklijke Houtvesterijen en Ned. Heidemaatschappij.

1) Na aftrek van 6000 ha griend (zie tabel 2.1).

2) Volgens mededeling van het Bosschap bezitten de (in hoofdzaak particuliere) ondernemingen < 5 ha $\pm$ 40000 ha bos, terwijl van de resterende oppervlakte van gemeentelijke en particuliere ondernemingen 6% (= resp. 2340 en 7900 ha) behoort tot ondernemingen van 5-15 ha.

Volgens deze raming bedroeg het totale aantal bosarbeiders begin 1960 ongeveer 4.000 (excl. griendwerkers, bedrijfshoofden, directeuren, bedrijfsleiders, employés en arbeiders in dienst van de houthandel en -industrie). Per 31 mei 1947 is dit aantal op grond van de volks- en beroepstelling becijferd op ± 4.500 . In verband met het gedeeltelijke seizoenkarakter van de bosarbeid zal dit aantal in de wintermaanden waarschijnlijk groter zijn geweest. De afneming van de omvang van de beroepsgroep van de bosarbeiders in de periode 1947-1960 zal dus minstens 500 personen of 11% hebben bedragen. Ten aanzien van de landarbeiders in de zandgebieden is door het L.E.I. berekend, dat deze beroepsgroep in de periode 1947-1959 met 54% is afgenomen of gemiddeld met $4\frac{1}{2}\%$ per jaar. Globaal kan men stellen, dat de vermindering van het aantal bosarbeiders na de laatste oorlog relatief onbelangrijk is geweest.

Het aantal bosarbeiders per bosgebied

Over de verdeling van het huidige aantal bosarbeiders over de bosgebieden zijn uit de L.E.I.-enquête geen betrouwbare conclusies te trekken. Wel is deze verdeling bekend voor de jaren 1930 en 1947 uit de volks- en beroepstellingen (tabel 3.7). Deze cijfers hebben evenwel betrekking op de bosarbeiders incl. griendwerkers.

Tabel 3.7

AANTAL BOSARBEIDERS PER BOSGEBIED

Bosgebied	Bosarbeiders in				Verschil	
					1930-1947	
	1930		1947			
	aantal	in %	aantal	in %	aantal	in %
Noordoosten	213	5	557	11	+ 344	+ 162
Middenoosten	197	5	475	9	+ 278	+ 141
Veluwe	1155	28	1151	22	- 4	- 0
Utrechtse Heuvelrug en het Gooi	145	4	217	4	+ 72	+ 50
Noordbrabant, Noord- en Midden-Limburg en Nijmegen e.o.	566	14	1201	23	+ 635	+ 112
Kustgebied	202	5	279	5	+ 77	+ 38
Zuid-Limburg	26	1	138	3	+ 112	+ 431
Restgebied	1571	39	1208	23	- 363	- 23
Nederland	4075	100	5226	100	+1151	+ 28

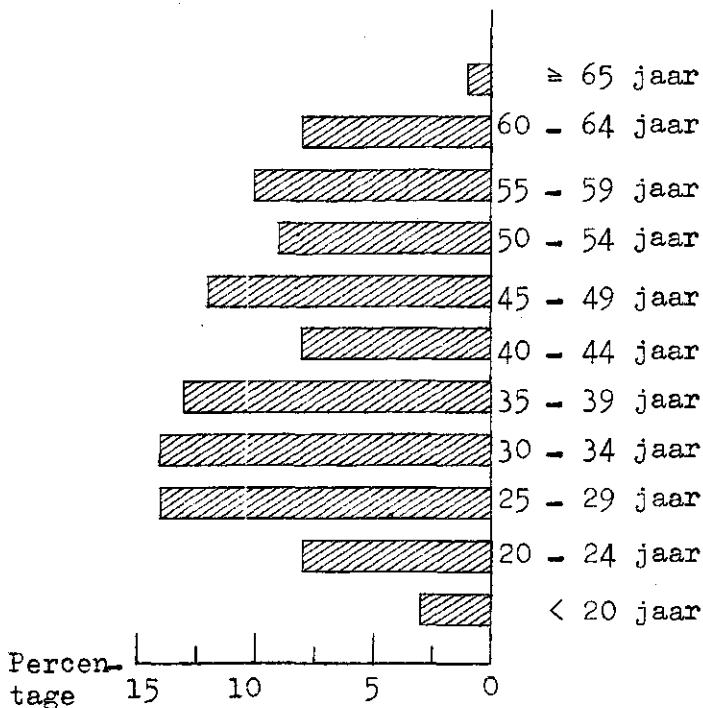
Bron: C.B.S.-volks- en beroepstellingen 1930 en 1947.

In 1947 was ruim 2/3 deel van de bosarbeiders woonachtig op de Veluwe, in het gebied van Noordbrabant, Noord- en Midden-Limburg en Nijmegen e.o. en in het Restgebied. De overige bosgebieden namen in dit opzicht een relatief onbelangrijke plaats in. De toeneming van het aantal bosarbeiders in de periode 1930-1947 blijkt vooral te hebben plaatsgehad in Noordbrabant, Noord- en Midden-Limburg en Nijmegen e.o., in het Noordoosten, het Middenoosten en Zuid-Limburg. Procentueel per gebied was de vermeerdering het grootst in Zuid-Limburg door exploitatie van jong bos. Het aantal bosarbeiders is op de Veluwe vrijwel niet veranderd, in het Restgebied vrij sterk afgenomen.

§ 3. D e l e e f t i j d s o p b o u w

Een van de meest opmerkelijke verschijnselen in de leeftijdsopbouw van de beroepsgroep der bosarbeiders is de relatief geringe bezetting van de jongere leeftijdsklassen (zie de grafiek). Slechts 11% van de bosarbeiders is jonger dan 25 jaar; daarentegen is 19% 55 jaar of ouder. De relatieve "ouderdom" van de beroepsgroep springt vooral in het oog wanneer men de bosarbeiders vergelijkt met de land-

LEEFTIJDOPBOUW VAN DE BOSARBEIDERS

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

arbeiders op de zandgronden en in de rivierkleigebieden 1). Bij deze laatste bedraagt het percentage arbeiders jonger dan 25 jaar niet minder dan 42, het percentage arbeiders van 55 jaar en ouder slechts 9. De gemiddelde leeftijd van de bosarbeiders is 40,8 jaar, die van de genoemde landarbeiders 31,9 jaar.

De relatief geringe bezetting van de jongere leeftijdsklassen zou enerzijds kunnen wijzen op een vermindering van de werkgelegenheid voor bosarbeiders, anderzijds op een geringe animo vooral bij de jongeren om bosarbeider te worden. Ongetwijfeld is de laatste jaren, onder invloed van het streven naar rationalisatie van de bosarbeid, de arbeidsbehoefte in de bosbouw teruggelopen. Het beleid is thans veeleer gericht op verhoging van de arbeidsproductiviteit

1) A. MARIS en R. RIJNEVELD, De landarbeiders in Nederland II. 's-Gravenhage 1958, p. 43.

per man door verbetering van de vakbekwaamheid, toepassing van doelmatige gereedschappen en arbeidsmethoden e.d. De stijging van de arbeidslonen en de daling van de opbrengsten in de bosbouw hebben tot deze ontwikkeling belangrijk bijgedragen. Deze factoren hebben bovendien sommige kleinere bosbezitters ertoe doen besluiten de exploitatie van hun bosbezit te beperken of zelfs geheel achterwege te laten.

In hoeverre er ook sprake is van een geringere animo, vooral onder de jongeren, voor het beroep van bosarbeider, zal in hoofdstuk V nader worden gezien. Op één aspect willen wij hier vast de aandacht vestigen, omdat dit waarschijnlijk een van de belangrijkste oorzaken is van het feit dat er zo weinig jeugdige bosarbeiders zijn, nl. de zeer grote secundaire toevloeiing. In hoofdstuk V zal blijken dat niet minder dan driekwart van alle bosarbeiders eerst na de uitoefening van een ander beroep naar de bosbouw is toegevoerd. In dit opzicht bestaat er een typisch verschil met de landarbeiders op de zandgronden en in de rivierkleigebieden. Daar heeft, bij een zeer hoog percentage jeugdige arbeiders, juist een sterke secundaire afvloeiing plaats.

Bijlage III.2, die de leeftijdsopbouw voor de onderscheiden categorieën bosarbeiders bevat, laat zien dat er zowel ten opzichte van het totaal als onderling vrij grote verschillen bestaan. Bij de Koninklijke Houtvesterijen en het Staatsbosbeheer zijn er relatief veel arbeiders in de jongere leeftijdsklassen (gemiddelde leeftijd resp. 36,2 en 38,6 jaar), bij de gemeenten, de particuliere bosbezitters en de Nederlandse Heidemaatschappij relatief veel in de oudere leeftijdsklassen (gemiddelde leeftijd resp. 45,7, 43,1 en 42,4 jaar).

Het Noordoostelijk bosgebied vertoont het beeld van een relatief jonge groep; in de zuidelijke bosgebieden is juist het tegenovergestelde te zien. De betrekkelijk geringe alternatieve werkgelegenheid in het noordoosten tegenover die in de zuidelijke provincies zal dit verschil voor een belangrijk deel kunnen verklaren. De overige bosgebieden wijken weinig van het totaalbeeld af.

Het geringst zijn de verschillen wanneer men de leeftijdsopbouw beziet naar de aard van het dienstverband. Slechts blijken bij de vaste arbeiders de oudere, bij de losse arbeiders de jongere leeftijdsklassen wat zwaarder bezet te zijn.

HOOFDSTUK IV

WERKZAAMHEDEN EN DIENSTVERBAND

§ 1. De werkzaamheden van de bosarbeiders

De functies

De gehele groep bosarbeiders laat zich indelen in een aantal functies volgens de aard van de werkzaamheden die zij in de bosbouwondernemingen verrichten. Behalve bosarbeiders in engere zin (zonder gespecialiseerde functie) zijn onderscheiden de voerlieden, trekkerchauffeurs, meewerkende voorwerkers en bosbazen en tenslotte degenen, die niet-specifieke boswerkzaamheden verrichten 1) of 50-75% van hun gehele werktijd besteden aan andere dan bosbouwwerkzaamheden, zoals land- en tuinbouwwerk, onderhoud van plantsoenen enz. 2).

Tabel 4.1

FUNCTIES VAN DE BOSARBEIDERS

Werkgever	Aantal geënquêteerde bosarbeiders in de functie van							
	to- taal	bos- arb.in engere zin	voer- man	trek- ker- chauf- feur	voor- werker (meew.)	bos- baas (meew.)	arbeider	
							niet- speci- fieke boswerk- zaamh.	hoofd- zakelijk niet- bos- bouwwerk
Staatsbosbe- heer	152	137	7	4	4	-	-	-
Kon.Houtves- terijen	62	47	7	2	-	-	6	-
Gemeenten	48	23	-	1	6	-	1	17
Ned.Heidemij.	116	103	1	1	-	4	2	5
Particulieren	104	72	1	1	7	11	-	12
Alle werkge- vers in aant.	482	382	16	9	17	15	9	34
Alle werkge- vers in %	100	79	3	2	4	3	2	7

Bron: L.B.I.-enquête 1960.

- 1) Onder niet-specifieke boswerkzaamheden dient men b.v. te verstaan het onderhoud van paden en wegen in het bos, afrasteringen, bosmeubilair en recreatieve voorzieningen
- 2) Arbeiders die meer dan 75% van hun gehele werktijd aan niet-bosbouwwerk besteden, zijn buiten het onderzoek gebleven.

De overgrote meerderheid van de bosarbeiders blijkt geen gespecialiseerde functie te hebben. Voerlieden en trekkerchauffeurs kwamen nog het meest voor bij het Staatsbosbeheer en de Koninklijke Houtvesterijen, meewerkende voorwerkers en bosbazen bij particulieren en gemeenten, arbeiders voor niet-specifieke boswerkzaamheden bij de Koninklijke Houtvesterijen. Dit laatste betreft vooral werkzaamheden aan de afrasteringen van de wildbaan.

De niet-bosbouwwerkzaamheden

Uit tabel 4.1 blijkt dat in totaal 7% van de bosarbeiders in dienst van de werkgever hoofdzakelijk andere dan bosbouwwerkzaamheden verrichtte. Maar ook de overige arbeiders voeren in dienst van hun werkgever lang niet allen uitsluitend, zij het wel voornamelijk, boswerk uit. Een nadere analyse van de aard van de niet-bosbouwwerkzaamheden en de daaraan bestede tijd geeft tabel 4.2.

Tabel 4.2

NIET-BOSBOUWWERKZAAMHEDEN, IN 1959 VERRICHT IN DIENST VAN DE WERKGEVER

Werkgever	Aant. arb.	to- taal	Perc. arb., dat in dienst van de werkgever niet-bosbouwwerkzaamheden verrichtte in 1959						in de vorm van		
			in% van de gehele arbeidstijd					landb.- werk	tuin-, park- en plant- soenwerk	overige werkzaam- heden	
			1-4	5-9	10-19	20-49	50-75				
Staatsbos- beheer	152	3	1	-	1	1	-	-	1	2	
Kon. Hout- vesterijen	62	47	26	13	3	2	3	44	1	2	
Gemeenten	48	60	2	4	4	12	38	2	8	50	
Ned. Heidemij.	116	22	3	2	5	7	5	3	15	4	
Particulieren	104	54	7	4	11	19	13	34	13	7	
Alle werk- gevers	482	30	6	4	5	8	7	14	7	9	

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

In totaal heeft 30% van de bosarbeiders in 1959 in dienst van de werkgever ook niet-bosbouwwerkzaamheden verricht. Dit verschijnsel deed zich met name voor bij de gemeentelijke en particuliere werkgevers en bij de Koninklijke Houtvesterijen. Bijna een kwart van deze arbeiders met niet-bosbouwwerk besteedde hieraan de helft tot negen maanden van de gehele werktijd in 1959. Deze "semi-bosarbeiders" komen het meest voor bij de gemeenten, zoals in § 7. van hoofdstuk II reeds werd verondersteld. Zij voeren vooral werkzaamheden uit ten behoeve van het gemeentelijk wegenonderhoud. De niet-bosbouwwerkzaamheden bij de Koninklijke Houtvesterijen vergden

over het algemeen slechts betrekkelijk weinig tijd en bestonden hoofdzakelijk uit landbouwwerk. Het betreft hier de teelt van voedselgewassen ten behoeve van de wildstand. De particuliere werkgevers tenslotte lieten door hun arbeiders vrij veel werkzaamheden uitvoeren op bij de landgoederen behorende landbouwbedrijven.

De nevenwerkzaamheden 1)

Niet alle geënquêteerde bosarbeiders werkten het gehele jaar onafgebroken bij een werkgever in de bosbouw. De categorie arbeiders die gedurende een deel van het arbeidsjaar mei 1959 tot en met april 1960 nevenwerkzaamheden verrichtte voor eigen rekening of in loondienst bij derden (incl. werklozen, schoolgaanden en andere niet-werkenden), bedroeg maximaal 14% van alle bosarbeiders, nl. in juli 1959 en minimaal 6% in maart 1960. Een vrijwel constant klein aantal arbeiders was gedurende het gehele jaar voor een gedeelte van de werkweken werkzaam als bosarbeider en voor de overige tijd als zelfstandig landbouwer, als meewerkende zoon op het ouderlijke landbouwbedrijf of in een niet-agrarisch beroep. Uit de nadere bijzonderheden, weergegeven in bijlage IV.1 blijkt verder, dat enkele beroepen een fluctuerend aantal bosarbeiders opnamen, al naar de tijd van het jaar. Het betreft hier bosarbeiders die ook werkzaam waren als zelfstandig landbouwer of tuinder, als land- of tuinarbeider, als bouwvakarbeider of grondwerker. Vanzelfsprekend is dit verschijnsel van tijdelijke uitwisseling van bosarbeiders met andere bedrijfstakken in grote mate afhankelijk van het verloop van de vraag naar arbeidskrachten gedurende het jaar in en buiten de bosbouw 2)

Het resultaat van dit uitwisselingsproces was over 1959/1960, dat 12% van alle werkzaamheden van de geënquêteerde bosarbeiders geheel of gedeeltelijk is besteed aan nevenwerkzaamheden voor eigen rekening of in dienst van anderen. De beroepen van zelfstandig landbouwer of tuinder, land- en tuinarbeider, grondwerker en bouwvakarbeider namen de helft van de nevenwerkzaamheden voor hun rekening.

Uit het door het L.E.I. in 1955 uitgevoerde onderzoek onder de landarbeiders op de zandgronden en in de rivierkleigebieden is gebleken, dat de vaste en losse landarbeiders $\pm$ 13% van hun totale werktijd in 1954 buiten de landbouw hadden gewerkt, zodat in dit opzicht tussen beide beroepsgroepen weinig verschil bestaat.

- 1). Hier wordt alleen gehandeld over de nevenwerkzaamheden van de bosarbeiders in de perioden waarin zij niet in de bosbouw werkzaam zijn. Over het grondgebruik van de bosarbeiders ook ten tijde van hun werkzaamheid in de bosbouw wordt gerapporteerd in hoofdstuk VIII.
- 2). Als voorbeeld van het arbeidspatroon in en buiten de bosbouw van een losse bosarbeider is in bijlage IV.2 een overzicht opgenomen van de werkzaamheden van een werknemer, woonachtig in het centrum van het land, in 1957. Het betreft hier een arbeider van 50 à 55 jaar, die, zoals hij zei, daar werkt waar het meeste is te ver-

Bosarbeiders met een gedeeltelijke werkweek of dagtaak bleken slechts sporadisch voor te komen. Zij maakten niet meer dan $1\frac{1}{2}\%$ van alle geënquêteerde arbeiders uit. De aantallen zijn dermate klein, dat nadere detaillering niet goed mogelijk is. Wel is op te merken, dat de arbeiders met een gedeeltelijke werkweek overwegend in dienst waren van particuliere werkgevers.

§ 2. Duur en stabiliteit van het dienstverband

Duur van het dienstverband in de bosbouw

Bijna 80% van de geënquêteerde bosarbeiders bleek in 1959 onafgebroken in de bosbouw te hebben gewerkt (tabel 4.3). Van deze groep was de helft zelfs al tien jaar of langer achtereen zonder onderbreking in de bosbouw werkzaam. Dit gedeelte was begrijpelijkerwijze bij de arbeiders van 40 jaar en ouder nog aanmerkelijk groter.

Tabel 4.3

DUUR VAN HET DIENSTVERBAND IN DE BOSBOUW

	Aantal arbeiders 1)	Percentage arbeiders 1),..... jaar onafgebroken in de bosbouw					
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-29	≥ 30
Leeftijdsklassen							
15-29	82	41	43	15	1	-	-
30-39	100	34	29	18	14	5	-
40-54	115	18	19	24	17	14	8
≥ 55	82	7	12	16	16	20	29
Alle arbeiders	379	25	25	19	12	10	9
Werkgever							
Staatsbosbeheer	113	36	28	13	13	5	5
Kon. Houtvesterijen	58	14	31	24	9	10	12
Gemeenten	44	16	23	25	18	9	9
Ned. Heidemij.	83	23	26	24	13	10	4
Particulieren	81	26	17	14	11	16	16

1). In 1959 zonder onderbreking in de bosbouw.

Bron: L.E.I.-enquête 1960

Naar de werkgeverscategorieën bezien zijn bosarbeiders met een langdurige onafgebroken arbeidsperiode in de bosbouw (≥ 10 jaar) relatief veel aangetroffen bij de gemeenten (61%) en de particuliere ondernemingen. Bijna een derde van de in 1959 onafgebroken in de bosbouw werkzame arbeiders van laatstgenoemde ondernemingen bleek 20 of meer jaren in de bosbouw te hebben gewerkt. Bij het Staatsbosbeheer waren daarentegen veel arbeiders in dienst die korter dan 10 jaar in de bosbouw werkzaam waren. Het een en ander hangt natuurlijk samen met de leeftijdsopbouw van de verschillende groepen bosarbeiders (zie hoofdstuk III § 3).

Stabiliteit van het dienstverband per ondernemer

Het voorgaande zegt uiteraard nog niets over het aantal veranderingen van werkgever binnen de bosbouw. De mogelijkheid hiertoe is voor de bosarbeiders betrekkelijk gering in verband met het relatief kleine aantal bosbouwondernemingen, dat gevestigd is in de omgeving van hun woonplaatsen. Vergeleken met de land- en tuinarbeiders zullen de bosarbeiders in het algemeen een grotere afstand moeten overbruggen, indien zij van werkgever wensen te veranderen. De stabiliteit van het dienstverband in de bosbouw blijkt dan ook groot te zijn (tabel 4.4). Van degenen, die 15 jaar of langer onafgebroken als bosarbeider hadden gewerkt, bleek slechts 20% meer dan één werkgever te hebben gehad. Naar verhouding was het aantal wisselingen van werkgever het grootst bij de arbeiders van de Ned. Heidemij. en het geringst bij die van het Staatsbosbeheer.

Tabel 4.4

STABILITEIT VAN HET DIENSTVERBAND

	Aantal arbeiders 1)	Percentage arbeiders, dat bij..... werkgever(s) in dienst is geweest		
		1	2	≥ 3
Aantal jaren onafgebroken in de bosbouw				
1 - 4	95	96	4	-
5 - 9	96	93	5	2
10 - 14	71	89	10	1
≥ 15	117	80	14	6
Alle arbeiders	379	89	8	3
Werkgever				
Staatsbosbeheer	113	94	3	3
Kon. Houtvesterijen	58	91	5	4
Gemeenten	44	86	12	2
Ned. Heidemij.	83	83	14	3
Particulieren	81	87	10	3

1) In 1959 onafgebroken in de bosbouw werkzaam geweest.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Over de richting van de veranderingen van werkgever binnen de bosbouw zijn enige summiere inlichtingen te verschaffen. De aantallen arbeiders waarom het hier gaat zijn dusdanig klein, dat men hoogstens kan constateren dat de meeste arbeiders die vóór 1959 van werkgever wisselden, afkomstig waren van particuliere ondernemingen. Zij begaven zich voornamelijk naar de Nederlandse Heide-maatschappij en het Staatsbosbeheer. Ook kwamen verscheidene wisselingen voor van de ene particuliere werkgever naar de andere.

Bij de helft van de veranderingen van werkgever bleek de oorzaak te zijn gelegen in een financiële verbetering (c.q. promotie), dan wel een verbetering van de secundaire arbeidsvoorwaarden. In de meeste andere gevallen was een verandering van werkgever noodzakelijk doordat men overcompleet was bij de vorige werkgever of door andere oorzaken buiten de wil van de arbeider (b.v. wegens verkoop van het bos). De indruk bestaat, dat deze noodzaak vooral gold voor een aantal arbeiders in dienst van particuliere ondernemers. Dit bevestigt de reeds eerder gedane constatering omtrent de inkrimping en stopzetting van de bosexploitatie door sommige particuliere eigenaren.

§ 3. H e t v a s t e e n l o s s e d i e n s t v e r b a n d

De aard van het dienstverband

Bij het onderzoek naar de aard van het dienstverband is uitgegaan van de door de werkgevers verstrekte opgaven. De indeling die voorkomt in de huidige C.A.O. voor de bosbouw, van kracht voor de bosarbeiders in particuliere dienst, onderscheidt vaste en losse arbeiders. Onder vaste arbeiders worden verstaan (artikel 3, 1e lid):

- "a. zij, die worden aangenomen voor één of meer contractjaren, hetzij met een volledige, hetzij met een gedeeltelijke werkweek, mits bij de laatste de overeengekomen arbeidsduur gedurende iedere week van het dienstverband dezelfde is en deze per normale werkweek hetzij ten minste drie volle dagen, hetzij ten minste vier uur per werkdag bedraagt;
- b. zij, die onder dezelfde voorwaarden voor wat betreft hun werkweek tijdens het contractjaar worden aangenomen, hetzij voor het resterende gedeelte hiervan, hetzij voor het resterende gedeelte en één of meer onmiddellijk daaropvolgende contractjaren."

Alle andere arbeiders worden volgens de C.A.O. als losse arbeiders aangemerkt.

Bij de verwerking van de enquêtegegevens is in enkele gevallen een derde categorie onderscheiden, nl. een overgangsgroep van los-vaste arbeiders. Deze zijn C.A.O.-los, doch wel gedurende het gehele jaar 1959 of na hun indiensttreding in de loop van 1959 voor het resterende gedeelte van het jaar in de bosbouw werkzaam geweest bij één werkgever.

De aard van het dienstverband komt tot uitdrukking in tabel 4.5. Hierin is onderscheid gemaakt tussen de leeftijdsklassen, de bosgebieden en de categorieën werkgevers. De meerderheid van de bosarbeiders blijkt een vast dienstverband te bezitten. Het losse dienstverband komt meer voor bij de arbeiders van 15-29 jaar (48%), in het Noordoostelijk en het Middenoostelijk bosgebied, bij de Ned. Heidemij. (90%) en het Staatsbosbeheer. De Ned. Heidemij. heeft vooral los-vaste arbeiders in dienst, terwijl de Koninklijke Houtvesterijen, de gemeenten en de particulieren voornamelijk over vast personeel beschikken.

Tabel 4.5

DE AARD VAN HET DIENSTVERBAND

	Aantal arbeiders	Percentage arbeiders met dienstverband		
		vast	los-vast	los
Leeftijdsklassen				
15-29	120	52	22	26
30-39	129	62	22	16
40-44	99	58	22	20
≥50	134	64	22	14
Alle arbeiders	482	59	22	19
Bosgebied				
Noordoosten	82	44	28	28
Middenoosten	88	46	28	26
Centrum	185	69	17	14
Zuiden	127	65	22	13
Werkgever				
Staatsbosbeheer	152	64	11	25
Kon. Houtvesterijen	62	88	10	2
Gemeenten	48	88	8	4
Ned. Heidemaatschappij	116	10	56	34
Particulieren	104	76	14	10

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Het vaste dienstverband

De meerderheid van de geënquêteerde bosarbeiders (59%) blijkt dus in vaste dienst te zijn. Uit tabel 4.6 blijkt echter, dat slechts een zesde deel van de vaste arbeiders altijd een vast dienstverband heeft gehad. De grote meerderheid heeft dus ook als los bosarbeider gewerkt. De particuliere werkgevers hebben echter een relatief groot aantal arbeiders direct in vaste dienst genomen. Bij het Staatsbosbeheer en de gemeenten komt deze gang van zaken vrijwel niet voor.¹⁾ Het voorafgaande losse dienstverband had in overwegende mate betrek-

1) Het Staatsbosbeheer en de gemeenten stellen hun arbeiders in het algemeen eerst aan op arbeidsovereenkomst (los dienstverband).

king op de huidige werkgever, vooral bij de vaste arbeiders van het Staatsbosbeheer en de Koninklijke Houtvesterijen.

Tabel 4.6

OVERGANG VAN LOS NAAR VAST DIENSTVERBAND

Werkgever	Aantal vaste arbeiders	Percentage vaste arbeiders, voorheen in losse dienst bij		
		alleen huidige werkgever	> 1 werkgever	altijd vast
Staatsbosbeheer	97	73	26	1
Kon.Houtvesterijen	55	53	27	20
Gemeenten	42	62	36	2
Ned. Heidemij.	12 ¹⁾	.	.	.
Particulieren	79	30	32	38
Alle werkgevers	285	53	31	16

1) Aantal te gering om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Deelt men de vaste arbeiders in naar de perioden gedurende welke zij een vast dienstverband hebben gehad (tabel 4.7), dan vallen enkele markante verschillen op tussen de werkgeverscategorieën ten aanzien van het personeelsbeleid. De vaste arbeiders van het Staatsbosbeheer blijken hun vaste dienstverband in meerderheid nog geen 5 jaar te bezitten, terwijl hun beroepsgenoten van de Koninklijke Houtvesterijen in meerderheid 5-15 jaar in vaste dienst zijn. De particuliere werkgevers tenslotte hebben een relatief groot aantal bosarbeiders reeds 15 jaar of langer in vaste dienst. Hoewel de verschillen in leeftijdsopbouw van de arbeiders de gegevens van tabel 4.7 mede zullen hebben beïnvloed, is het waarschijnlijk, dat tevens verschillen in bereidheid van de werkgevers om arbeiders in vaste dienst te nemen in de tabellen hun neerslag hebben gevonden.

Tabel 4.7

DUUR VAN HET VASTE DIENSTVERBAND

Werkgever	Aantal vaste arbeiders	Gem. leeftijd	Percentage v. arbeiders met vast dienstverband sinds...jaar		
			< 5	5-15	≥ 15
Staatsbosbeheer	97	41,4	62	28	10
Kon.Houtvesterijen	55	37,8	33	58	9
Gemeenten	42 ¹⁾	45,8	43	45	12
Ned.Heidemij.	12	.	.	.	.
Particulieren	79	42,4	40	29	31
Alle werkgevers	285	41,9	45	38	17

1) Aantal te gering om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Voorkeuren van de vaste arbeiders

Aan de geënquêteerde vaste bosarbeiders is gevraagd, of zij de voorkeur gaven aan een vast of los dienstverband en om welke reden. Het is gebleken, dat 84% een vast dienstverband prefeert en slechts 8% een losse werkring. Tussen de diverse leeftijdsgroepen en de groepen die korte of lange tijd in vaste dienst waren, bestond in dit opzicht geen verschil. Dit was wel het geval tussen de groepen arbeiders, ingedeeld naar de aard van de werkgevers (tabel 4.8). Vooral de vaste arbeiders in dienst van het Staatsbosbeheer en gemeenten gaven de voorkeur aan hun vast dienstverband, terwijl dit bij de vaste arbeiders van de particuliere ondernemingen en de Koninklijke Houtvesterijen niet zo sterk op de voorgrond trad. Een vijfde deel van de arbeiders in vaste dienst bij de Koninklijke Houtvesterijen bleek een los verband te verkiezen. De voorkeur voor een vaste betrekking was vrijwel uitsluitend gebaseerd op de positieve waarde die men hechtte aan vast werk, gelegen in de grotere mate van zekerheid. Slechts 7% gaf als reden op: "meer verdiensten". De kleine groep vaste arbeiders die een los dienstverband wenste, ambieerde dit voornamelijk wegens de geringere gebondenheid en voor niet meer dan 25% vanwege de grotere verdiensten.

Tabel 4.8

DE VASTE ARBEIDERS EN HUN VOORKEUR VOOR VAST/LOS WERK

Werkgever	Aantal vaste arbeiders	Percentage vaste arbeiders met voorkeur		
		vast	los	geen
Staatsbosbeheer	97	93	3	4
Kon.Houtvesterijen	55	76	20	4
Gemeenten	42	91	2	7
Particulieren	79	77	6	16
Alle werkgevers ¹⁾	285	84	8	8

1). Incl. 12 vaste arbeiders bij de Ned. Heidemij.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Het losse dienstverband

Van de geënquêteerde losse bosarbeiders (incl. de los-vaste) bleek slechts 8% vroeger een vast dienstverband te hebben gehad. Het losse dienstverband betekende in vrijwel alle gevallen, dat men steeds bij dezelfde werkgever in de bosbouw in dienst was, zodat het begrip "los dienstverband" meer betrekking heeft op wisselingen van werkgevers in en buiten de bosbouw.

De losse arbeiders van de overheidsondernemingen (incl. de Koninklijke Houtvesterijen) bleken voor het merendeel slechts korte tijd (minder dan 5 jaar) als zodanig te hebben gewerkt.

De Ned. Heidemij. daarentegen telde onder haar losse arbeiders een relatief groot aantal dat reeds lang als los bosarbeider in dienst was: een vijfde deel gedurende 15 jaar of langer (tabel 4.9).

Tabel 4.9

DUUR VAN HET LOSSE DIENSTVERBAND

Werkgever	Aantal losse arbeiders	Gem. leef-tijd	Percentage losse arbeiders met los dienstverband sindsjaar		
			< 5	5-15	≥ 15
Overheid (incl. Kon. Houtvesterijen)	48	32,4	73	21	6
Ned. Heidemij.	104	40,9	44	36	20
Alle werkgevers 2)	173	39,0	51	32	17

1). Excl. vertrokken arbeiders.

2). Incl. 21 losse arbeiders bij particulieren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Zoals reeds eerder is vermeld, is de meerderheid van de losse bosarbeiders gedurende het gehele jaar in de bosbouw werkzaam. Dit blijkt ook duidelijk uit tabel 4.10, die aangeeft hoe lang de losse arbeiders in 1959 in de bosbouw hebben gewerkt. Niet minder dan 61% deed dit gedurende 12 maanden, van de losse arbeiders bij de Nederlandse Heidemaatschappij en de particuliere werkgevers zelfs 70 à 72%. Arbeiders met een kortere arbeidstijd in het bos kwamen met name voor onder de losse arbeiders van het Staatsbosbeheer.

De losse arbeiders met in 1959 een arbeidsduur in de bosbouw korter dan 11 maanden blijken bij het Staatsbosbeheer overwegend 3-8 maanden te hebben gewerkt, bij de Ned. Heidemij. en de particuliere werkgevers 0-2 maanden. De gemiddelde arbeidspriode bedroeg dan ook resp. 5 à 6 maanden en 2 à 3 maanden; voor alle losse bosarbeiders tezamen (excl. 12-maanders) 4 à 5 maanden.

Tabel 4.10

DE LOSSE ARBEIDERS NAAR DE TIJDSDUUR VAN HUN ARBEID IN DE BOSBOUW

	Aantal losse arbeiders in 1959	Percentage losse arbeiders in de bosbouw gedurende maanden				
		12	9-11	6-8	3-5	0-2
Staatsbosbeheer	55 ¹⁾	36	7	26	18	13
Kon. Houtvesterijen	7 ¹⁾	.	.	.	.	.
Gemeenten	6 ¹⁾	.	.	.	.	.
Ned. Heidemij.	104	70	1	6	7	16
Particulieren	25	72	-	-	4	24
Alle werkgevers	197	61	3	11	10	16

1) Aantal te gering om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Uit een overzicht van het aantal losse arbeiders, dat per maand in de periode van januari 1959 tot en met mei 1960 in de bosbouw is gaan werken, resp. deze heeft verlaten, blijkt, dat de opneming van losse arbeiders in de bosbouw vooral plaats had in de maanden september tot en met december, terwijl het vertrek was geconcentreerd in april en mei. Uitgedrukt in procenten van het aantal losse arbeiders (excl. 12-maanders) bedroeg het totaal aantal mutaties over de genoemde periode bij het Staatsbeheer 163%, bij de Ned. Heidemij. 116%. Het verloop van losse arbeiders was bij het Staatsbeheer dus groter dan bij de Ned. Heidemij.

Voorkeuren van de losse arbeiders

Ook aan de geënuquêteerde losse bosarbeiders is de vraag gesteld, of zij een vast of een los dienstverband het meest op prijs stelden. Uit de antwoorden is op te maken, dat 38% liever vast werk zou hebben. Niet meer dan 48% gaf echter de voorkeur aan een los dienstverband (tabel 4.11). In tegenstelling tot de groep van de vaste bosarbeiders blijkt derhalve, dat het dienstverband van de losse arbeiders in aanzienlijk mindere mate overeenkomt met hun wensen.

De voorkeur voor een los dienstverband was bij de jeugdigen (15-29 jaar) het grootst en nam met toenemende leeftijd in het algemeen af. Niettemin kan men constateren, dat de wens om vast bosarbeider te worden, sterker leefde onder degenen die nog geen 5 jaar als los arbeider in de bosbouw werkten, dan onder hun collega's die een langere periode van los bosarbeider achter de rug hadden.

Tenslotte blijkt een duidelijk verschil tussen de losse arbeiders in dienst van overheidsondernemingen (incl. Kon. Houtvesterijen) en de losse bosarbeiders van de Ned. Heidemij. Eerstgenoemde categorie gaf voor bijna twee derde deel de voorkeur aan een vast dienstverband, terwijl deze wens is uitgesproken door slechts ruim een vierde deel van de losse Heidemij.-arbeiders. Dit laatste zou verband kunnen houden met de relatief beperkte mogelijkheid in dienst van de Ned. Heidemij. over te gaan van los op vast dienstverband. Misschien ook oefent de Ned. Heidemij. vooral aantrekkingskracht uit op arbeiders die geen vast dienstverband prefereren.

Tabel 4.11

DE LOSSE ARBEIDERS EN HUN VOORKEUR VOOR VAST/LOS WERK

	Aantal losse arb. 1)	Percentage losse arbeiders met voorkeur		
		vast	los	geen
Leeftijdsklassen				
15-29	51	36	56	8
30-39	43	47	47	6
40-54	51	38	50	12
≥55	28	32	36	32
Aantal jaren los in bosbouw				
< 5	93	48	38	14
5-10	37	19	73	8
≥10	43	33	49	18
Werkgever				
Overheid (incl. Kon. Houtvesterijen)	48	65	27	8
Ned. Heidemij.	104	26	58	16
Alle categorieën ²⁾	173	38	48	14

1) Excl. na 1 mei 1959 vertrokken arbeiders.

2). Incl. 21 losse arbeiders bij particulieren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Ook voor de losse arbeiders met voorkeur voor vast werk geldt, dat deze vrijwel uitsluitend was gebaseerd op de wens een vaste positie te bereiken. Het argument van hogere verdiensten kwam bijna niet voor. Dit in tegenstelling tot degenen, die de voorkeur gaven aan een los dienstverband; een derde deel van deze groep dacht vooral aan het hogere loon van een losse arbeider, terwijl 12% deze voorkeur baseerde op de omstandigheid, dat men ook werk had te verrichten op een eigen of ouderlijk landbouwbedrijf.

Het is duidelijk, dat het relatief kleine aantal vaste bosarbeiders dat liever los werk heeft, er gemakkelijk in kan slagen dit te vinden; daarentegen zal de naar verhouding driemaal zo grote groep losse bosarbeiders die de voorkeur geeft aan vast werk, slechts met veel moeite een vast dienstverband kunnen bereiken bij gelijk blijvend personeelsbeleid in de bosbouw.

Het aantal vaste en losse bosarbeiders

In hoofdstuk III is een berekening opgesteld van het totale aantal bosarbeiders in Nederland omstreeks het begin van 1960. Dit aantal is globaal becijferd op 4.000 mannen (excl. griendwerkers, employés en arbeiders in dienst van houthandel en -industrie). De opgaven van het Staatsbosbeheer, de Kon. Houtvesterijen en de Ned. Heidemij. maken onderscheid tussen vaste en losse arbeiders. De aantallen bosarbeiders in dienst van gemeenten en particulieren zijn resp. geschat op 525 en 1.850 personen.

Door middel van de gegevens van tabel 4.5 is nu tevens een raming uit te voeren van het aantal vaste en losse arbeiders in dienst van gemeenten en particuliere werkgevers. Het percentage vaste arbeiders bij deze categorieën werkgevers bleek nl. achtereenvolgens 88 en 76 te bedragen. Op grond van deze verhoudingen is het volgende overzicht op te stellen van de aantallen bosarbeiders in Nederland naar werkgever en dienstverband.

Tabel 4.12

AANTAL VASTE EN LOSSE BOSARBEIDERS BEGIN 1960

Werkgever	Aantal arbeiders ¹⁾		
	vast	los	totaal
Staatsbosbeheer ²⁾	575	475	1.050
Kon. Houtvesterijen ²⁾	150	25	175
Gemeenten ³⁾	450	75	525
Ned. Heidemij. ²⁾	75	325	400
Particulieren ³⁾	1.400	450	1.850
Alle werkgevers	2.650	1.350	4.000

1) Afgerond op 25-tallen.

2). Bron: eigen opgaven van de werkgevers.

3). Bron: afgeleid uit L.E.I.-enquête 1960.

Volgens deze opstelling heeft ongeveer een derde deel van alle bosarbeiders een los dienstverband. Zij zijn hoofdzakelijk in dienst van Staatsbosbeheer, particulieren en de Ned. Heidemij.¹⁾ De vaste bosarbeiders werken voor ruim de helft bij particuliere werkgevers, verder voornamelijk bij Staatsbosbeheer en de gemeenter.

1) In de loop van 1960 is het merendeel van de losse arbeiders van het Staatsbosbeheer in vaste dienst genomen. Zie ook noot 1 op blz. 56.

HOOFDSTUK V

TOEVLOEING EN AFVLOEING

Inleiding

De omvang van een beroepsgroep wordt in zijn toekomstige ontwikkeling in het algemeen bepaald door een aantal demografische factoren. Men kan deze indelen in een tweetal categorieën overeenkomstig de richting, waarin zij de omvang van de beroepsgroep beïnvloeden. De verkleinende factoren zijn:

1. het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd;
2. het voordien overlijden;
3. de overgang naar een andere beroepsgroep, aangeduid met de term "afvloeiing".

Als vergrotende factoren kan men noemen:

4. toetreding tot de beschouwde beroepsgroep van jeugdige beroepspersonen na beëindiging van de schoolopleiding;
5. toetreding op latere leeftijd.

De beide laatstgenoemde verschijnselen worden "toevloeiing" genoemd.

De onder 1 en 2 vermelde factoren zijn van natuurlijke aard, terwijl de invloed van de factoren 3 tot en met 5 in het algemeen wordt bepaald door de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de betrokken bedrijfstak en de belangstelling van de werknemers voor de beroepen in de verschillende bedrijfstakken. Uit het verloop in het verleden van de toe- en afvloeiing naar respectievelijk uit een bepaalde beroepsgroep kan men een indruk verkrijgen van de mate van geslotenheid van de beroepsgroep en van de in de naaste toekomst te verwachten ontwikkeling.

In dit hoofdstuk volgt een uiteenzetting over deze onderwerpen ten aanzien van de beroepsgroep van de bosarbeiders. Allereerst zal worden ingegaan op de sociale herkomst van de bosarbeiders en hun echtgenoten, waarbij de mate van beroepscontinuïteit een interessant aspect is.

Nadat een en ander is medegedeeld over hun geografische herkomst (de migratie), zal in § 4 de toevloeiing nader worden geanalyseerd. Vervolgens komt de beroepskeuze van de bosarbeiders en hun broers ter sprake. Enigszins uitvoeriger zullen in § 6 de beroepskeuze en de opleiding van de zoons van de bosarbeiders worden behandeld. Inzicht in deze materie is onontbeerlijk om een oordeel te kunnen uitspreken over de tendenties, die zich voordoen met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de bosarbeidersgroep. In deze paragraaf wordt tevens het terrein betreden van de meningen van de bosarbeiders over de belangstelling van de jongere generatie voor hun beroep. Enkele achtergronden van de toe- en afvloeiing ten aanzien van de bosarbeidersgroep, zoals de motieven die hieraan ten grondslag liggen en de beoordeling van het beroep door de arbeiders, zullen in § 7 worden belicht. Tenslotte bevat de laatste

paragraaf van dit hoofdstuk een samenvattend overzicht van de structuur van de bosarbeidersgroep betreffende de genoemde aspecten, waarbij tevens de belangrijkste verschillen per bosgebied en per werkgeverscategorie worden aangestipt.

§ 1. De sociale herkomst van de bosarbeiders

In de literatuur vindt men slechts zeer weinig gegevens over de sociale herkomst van de bosarbeiders, zoals deze is aan te geven met behulp van beroepen, uitgeoefend door hun (groot)vaders. In het algemeen is men echter wel van mening, dat de huidige generatie bosarbeiders oorspronkelijk stamt uit de beroepsgroep der kleine boeren.

Deze veronderstelling ligt zeker wel voor de hand. Men kan gevoeglijk aannemen, dat met name op de zandgronden, waar men het overgrote deel van het Nederlandse bosbezit aantreft, vele kleine boeren reeds in de 19e eeuw de gelegenheid aangrepen om in de bossen neveninkomsten te verdienen als los arbeider in het winterseizoen. Aanvankelijk beperkte zich deze mogelijkheid tot de particuliere landgoederen, waartoe één of meer boscomplexen behoorden. Met de uitbreiding van het bosareaal sinds het midden van de vorige eeuw door de bebossing van woeste gronden en door het economischer beheer van het bos nam tevens het aantal arbeidsplaatsen in de bosbouw toe, waardoor nettortijd voor de zoons van kleine boeren-bosarbeiders ook de kans ontstond als vaste bosarbeiders een bestaan te vinden.

In hoofdstuk III is gebleken, dat de bosarbeiders volgens de volks- en beroepsstellingen van het C.B.S. tussen 1930 en 1947 in aantal zijn verdubbeld, terwijl nadien een daling is ingetreden. De genoemde verdubbeling leidt tot de gedachte, dat waarschijnlijk een deel van de huidige bosarbeiders zal zijn toegevloeid uit andere beroepsgroepen.

VAN MAAREN 1) heeft door middel van een enquête onder $\pm 30\%$ van de Veluwe bosarbeiders, gehouden in 1952, de eerste concrete gegevens verzameld over de sociale herkomst van deze beroepsgroep door de beroepen van vaders en grootvaders (van vaderszijde) op te vragen. Tabel 5.1 geeft een overzicht van de door hem verkregen resultaten.

1) A. VAN MAAREN, Scriptie betreffende bosarbeiders (niet gepubliceerd), Landbouwhogeschool, Afdeling Sociologie en Sociografie, Wageningen 1952.

Tabel 5.1

SOCIALE HERKOMST VAN BOSARBEIDERS OP DE VELUWE

Beroep	Grootvaders		Vaders	
	aan- tal	pro- centen	aan- tal	pro- centen
Landbouwer	104	43,5	95	30,0
Bosarbeider	38	17,5	98	30,0
Landarbeider	33	14,0	32	10,5
Bosbaas, voorwerker, jacht- opziener, boswachter enz.	11	5,0	27	9,0
Land- en bosarbeider	4	2,0	17	5,5
Schaapherder	3	1,2	-	-
Gemeentearbeider	2	1,0	3	1,0
Wegwerker	2	1,0	7	2,5
Tuinder	1	0,4	1	0,3
Houthandelaar	1	0,4	1	0,3
Overige beroepen	28	12,0	38	11,0
Alle beroepen	227	100,0	319	100,0
Niet beantwoord	126		34	

Bron: A. VAN MAAREN, Scriptie betreffende bosarbeiders, 1952, blz. 26.

Deze enquêtegegevens vormen een bevestiging van de hiervoor uitgesproken verwachting, dat de bosarbeiders in het verleden voor een zeer belangrijk deel uit de beroepsgroep der (kleine) boeren zijn voortgekomen. Dit blijkt met name uit de beroepsindeling van de grootvaders. Van deze categorie behoorde 43,5% tot de landbouwers en bijna 25% tot de bosarbeiders (incl. bosbazen enz. en land- en bosarbeiders). Ook uit de landarbeidersgroep waren vrij veel bosarbeiders afkomstig. In de jongere generatie (de vaders) werd de landbouwersgroep weliswaar overtroffen door de bosarbeiders enz. (resp. 30 en 44,5%), maar niettemin bestond toch een groot deel van de bosarbeiders uit boerenzoons. Naar alle waarschijnlijkheid is de beroepscontinuïteit van de Veluwse bosarbeiders in de loop van de generaties toegenomen.

De meer recente gegevens van de L.E.I.-enquête bieden de gelegenheid tot een dieper inzicht in de sociale herkomst van de bosarbeiders. Tabel 5.2 deelt hun vaders in naar het beroep, dat zij het laatst uitoefenden. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen enkele leeftijdsklassen van de bosarbeiders en tussen de bosgebieden.

Uit de gegevens van tabel 5.2 blijkt dat landelijk gezien, de landbouwersgezinnen de meeste bosarbeiders hebben opgeleverd, te weten 1/3 deel van de gehele groep. Het is tevens duidelijk, dat het

Tabel 5.2

LAATSTE BEROEPEN VAN DE VADERS VAN DE BOSARBEIDERS

	Aantal bos-arbei-ders	Percentage bosarbeiders met als laatste beroep van de vader								on-be-kend
		in de bos-bouw 1)	land-of tuin-arbeider 2)	los arb., grondw., arb. cultuurtechniek e.d.	zelfstandig lb. of td. > 5 ha	5-10 ha	≥ 10 ha	zelfst. niet-agrarisch	loon-dienst niet-agrarisch	
Leeftijdsklassen										
< 25	53	25	7	7	4	7	8	15	25	2
25 - 44	235	22	9	4	9	11	14	7	23	1
≥ 45	194	22	11	8	9	13	11	10	15	1
Alle bosarbeiders	482	22	9	6	9	12	12	9	20	1
Bosgebieden										
Noordoosten	82	10	23	15	6	2	12	10	21	1
Middenoosten	88	17	9	5	10	28	14	8	9	-
Centrum	185	36	6	4	9	7	4	10	23	1
Zuiden	127	15	6	4	8	14	22	8	22	1

1) Incl. boswachters, voorwerkers en jachtopzieners.

2) Incl. tuinlieden.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

hier niet alleen gaat om gezinnen van kleine boeren met bedrijfjes kleiner dan 10 ha. Als belangrijke milieus, waaruit bosarbeiders zijn voortgekomen, zijn verder te noemen de vorige generatie bosarbeiders (22%) en de werknemers in verschillende niet-agrarische beroepen. 1)

De cijfers per bosgebied geven aanleiding tot de conclusie, dat vooral in het Middenoostelijk bosgebied en in Noordbrabant en Limburg veel bosarbeiders uit het boerenmilieu afkomstig zijn (resp. 52 en 44%), terwijl in het Noordoostelijk bosgebied de land- en tuinarbeiders, de losse arbeiders, grondwerkers etc. 38% van de huidige bosarbeiders opleverden. De beroepscontinuïteit van deze beroepsgroep is in dit gebied het geringst, op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi het grootst. Op de Veluwe alleen is het percentage vaders-bosarbeiders zelfs 41, een cijfer dat dus vrij goed met het eerder aan VAN MAAREN ontleende overeenkomt. De relatief sterke beroepscontinuïteit op de Veluwe zal voornamelijk samenhangen met de betrekkelijk grote werkgelegenheid die aldaar de bosbouw biedt, tegenover een - in vergelijking met andere gebieden - geringere en ook pas later ontstane werkgelegenheid in andere bedrijfstakken.

Uit de verdeling over de drie leeftijdsklassen is af te leiden, dat de beroepscontinuïteit in het algemeen de neiging vertoont iets toe te nemen. De toevloeiing uit de agrarische milieus vertoont

1) De beroepscontinuïteit van de bosarbeiders blijkt even groot te zijn als die van de landarbeiders op de zandgronden: in 1955 was 22% van de vaders van de landarbeiders ook landarbeider van beroep.

een duidelijke afneming, terwijl die uit de niet-agrarische beroepen vrij sterk is toegenomen.

In bijlage V.1 is de beroepscontinuïteit per werkgeverscategorie weergegeven. Bij de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen blijkt de continuïteit het grootst te zijn (57%), bij het Staatsbosbeheer het kleinst (13%). Bovendien is ook de continuïteit ten aanzien van de werkgevers in de bosbouw bij de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen het grootst: 75% van de vaders-bosarbeiders was of is bij dezelfde werkgever in dienst.

§ 2. De sociale herkomst van de echtgenoten der bosarbeiders

Tabel 5.3 geeft een overzicht van de aard van de beroepen, uitgeoefend door de schoonvaders van de gehuwde bosarbeiders ten tijde van het huwelijk van laatstgenoemden. Vergelijking van deze tabel met de op dezelfde wijze samengestelde tabel 5.2 levert enkele verschillpunten op. Zo blijken de echtgenoten van de bosarbeiders in belangrijk mindere mate dan de bosarbeiders zelf (nl. slechts voor 10%) uit bosarbeidersgezinnen afkomstig te zijn. Niet minder dan een vierde deel van de schoonvaders was zelfstandige buiten de landbouw en slechts 7% in loondienst buiten de landbouw. Bij de vaders van de bosarbeiders lag deze verhouding in grote trekken juist andersom.

Tabel 5.3

BEROEPEN VAN DE SCHOONVADER VAN DE BOSARBEIDERS 1)

	Aantal gehuwde bosarbeiders	Percentage bosarbeiders met als beroep van de schoonvader 1)									onbekend
		in de bosbouw 2)	land- of tuin-arbeider 3)	bosarb., grondw., arb.cultuurtechn. e.d.	zelfstandig lb. of td.			bedr.-grootte niet bekend	zelfst. niet-agrarisch	loon-dienst niet-agrarisch	
					< 5 ha	5-10 ha	≥ 10 ha				
Leeftijdsklassen											
< 25	12 ⁴⁾	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
25 - 44	173	9	9	8	3	12	9	7	24	9	10
≥ 45	175	12	15	6	3	7	8	6	24	9	10
Alle gehuwden	360	10	12	7	3	10	8	7	25	7	11
Bosgebieden											
Noordoosten	59	9	33	19	.	3	10	5	15	3	3
Middenoosten	64	3	5	9	9	13	19	9	22	3	8
Centrum	138	16	10	4	3	8	3	9	27	8	12
Zuiden	99	8	7	3	2	15	8	2	29	10	16

- 1) Op het tijdstip, dat de arbeider trouwde.
- 2) Incl. boswachters, voorwerkers en jachtopzieners.
- 3) Incl. tuinlieden.
- 4) Aantal te gering om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Alleen in het Middenoostelijk bosgebied waren de boeren onder de schoonvaders relatief talrijk (50%), in de andere gebieden is dit percentage aanzienlijk kleiner. In het Noordoostelijk bosgebied was meer dan de helft van de echtgenoten afkomstig uit gezinnen van landarbeiders, losse arbeiders, grondwerkers etc., terwijl het percentage schoonvaders, dat in de bosbouw werkte, op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi het grootst was (16%, van de vaders 36%).

In bijlage V.2 zijn gegevens opgenomen over de beroepscontinuïteit schoonvader-bosarbeider met vermelding van de werkgevers. Hieruit blijkt, dat ook in dit opzicht de beroepscontinuïteit het grootst is bij de bosarbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen (17%) en het kleinst bij het Staatsbosbeheer (8%). Ook naar werkgever is de continuïteit wederom het grootst bij de Koninklijke Houtvesterijen: 75% van de schoonvaders-bosarbeiders was (is) bij dezelfde werkgever in dienst. Men kan concluderen, dat de bosarbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen nog het meest een gesloten beroepsgroep vormen.

§ 3. De geografische herkomst van de bosarbeiders

Behalve de sociale herkomst is ook de geografische herkomst van de bosarbeiders nagegaan. Indien de geboortegemeente niet dezelfde was als de woongemeente ten tijde van de enquête, is sprake van migratie. In dit geval is tevens vastgesteld of de migratie betrekking had op aangrenzende gemeenten, dan wel zich uitstreckte over een grotere afstand. Tabel 5.4 geeft een overzicht naar bosgebied en dienstverband, terwijl in bijlage V.3 de gegevens zijn uitgewerkt naar leeftijdsklassen.

Tabel 5.4

GEOGRAFISCHE HERKOMST VAN DE BOSARBEIDERS

	Aan- tal ar- bei- ders	Percentage arbeiders geboren in						
huidige woonge- meenten		gemeenten grenzend aan huidige woongemeen- ten	gemeenten op... km van huidige woongem.				het buiten- land	
			< 30	30- 60	60- 90	≥ 90		
Bosgebieden								
Noordoosten	82	67	20	2	2	2	4	2
Middenoosten	88	75	16	6	1	-	2	-
Centrum	185	72	14	3	4	4	3	1
Zuiden	127	61	20	11	3	-	1	4
Alle bosarbeiders	482	69	16	6	3	2	2	2
Dienstverband								
Vast	285	65	19	5	4	2	3	2
Los-vast	107	72	11	7	4	3	2	1
Los	90	78	16	4	-	-	1	1

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Ruim tweederde van alle arbeiders woonde nog steeds in de geboortegemeente. Slechts 9% was afkomstig uit gemeenten op ≥ 30 km afstand van de woongemeente tijdens de enquête. Een vergelijking tussen de bosgebieden levert als eerste indruk de conclusie op, dat de migratie het sterkst is geweest in de Zuidelijke bosgebieden. Houdt men echter rekening met de omstandigheid, dat de gemeenten in Noordbrabant en Limburg gemiddeld een relatief kleine oppervlakte bezitten, terwijl zij in Friesland en Drenthe relatief uitgestrekt zijn, dan komt men tot de slotsom, dat de gemiddelde migratieafstand in het Noordoostelijk bosgebied waarschijnlijk het grootst zal zijn geweest. Dit ondanks het feit, dat de gemiddelde leeftijd van de bosarbeiders in dit gebied het laagst is. In het Middenoostelijk bosgebied zijn de arbeiders betrekkelijk weinig gemigreerd. Uit een nadere becijfering blijkt dat onder de Veluwe bosarbeiders de geringste migratie is voorgekomen (19%). Ook de lange-afstandsmigratie (≥ 30 km) is in het middenoosten onbelangrijk geweest (slechts 3%). Deze kwam het meest voor op de Veluwe, het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug (12%) en in het noordoosten (10%).

De grotere mate van migratie onder de vaste arbeiders vergeleken met de losse hangt ten dele samen met het verschil in leeftijdsopbouw van beide categorieën: onder de vaste arbeiders komen relatief meer oudere personen voor dan onder de arbeiders met los dienstverband. Uit bijlage V.3 blijkt, dat de oudere arbeiders in het algemeen meer zijn verhuisd dan hun jongere collega's.

§ 4. P r i m a i r e e n s e c u n d a i r e t o e v l o e i i n g

Reeds enkele malen is in dit hoofdstuk de term toevloeiing gebruikt voor de overgang van arbeidskrachten van de ene beroepsgroep naar de andere, in het geval van dit onderzoek naar de beroepsgroep van de bosarbeiders. Wanneer bosarbeiders van beroep veranderen, is sprake van afvloeiing uit de bosarbeidersgroep.

De toevloeiing kan men onderscheiden in primaire en secundaire toevloeiing. Primaire toevloeiing doet zich voor, wanneer iemand in aansluiting aan zijn schooltijd een bepaald beroep gaat uitoefenen. Het gaat hier dus om zijn eerste beroep. Van secundaire toevloeiing is sprake, wanneer iemand naar een beroepsgroep overgaat, nadat hij eerder reeds een ander beroep heeft uitgeoefend.

De bosarbeiders kan men derhalve verdelen in primair toegevoelden (bosarbeider = eerste beroep) en secundair toegevoelden (bosarbeider = later beroep), zoals tabel 5.5 aangeeft.

Tabel 5.5

PRIMAIRE EN SECUNDAIRE TOEVLOEIING

	Aantal bosar- beiders 1)	Percentage arbeiders			
		primair toegevloeid zonder onder- breking	met onder- breking 2)	secundair toegevloeid uit agrarisches beroepen	niet-agrar. beroepen
Leeftijdsklassen					
15 - 29	82	18	10	35	37
30 - 39	100	9	15	37	39
40 - 54	115	5	16	39	40
≥ 55	82	6	20	38	36
Alle bosarbeiders	379	9	15	37	39
Werkgeverscategorie					
Staatsbosbeheer	113	10	9	46	35
Kon. Houtvesterijen	58	16	29	11	44
Gemeenten	44	5	16	35	44
Ned. Heidemij.	83	8	15	28	49
Particulieren	81	8	12	49	31

- 1) Uitsluitend arbeiders sinds 1 januari 1959 onafgebroken in de bosbouw werkzaam.
- 2) Vóór 1 januari 1959 ook elders werkzaam geweest.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Slechts 24% van de bosarbeiders blijkt primair te zijn toegevloeid; ruim drie kwart van de beroepsgroep heeft dus na de schoolperiode eerst in één of meer andere beroepen gewerkt. De secundair toegevloeiden waren voor bijna de helft afkomstig uit agrarische beroepen, overwegend uit de beroepsgroep van de landarbeiders. De bosarbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen zijn echter slechts voor een klein gedeelte toegevloeid uit de agrarische sector, de arbeiders in dienst van particulieren voor een relatief groot deel. Degenen, die nooit een ander beroep hebben uitgeoefend, vormen niet meer dan 9% van het totaal. Ook hier komen weer de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen naar voren als de meest stabiele groep met 45% primair toegevloeiden. Voor het Staatsbosbeheer is dit percentage het kleinst (19), voor de particuliere werkgevers bedraagt het 20.

Ten aanzien van de sociale herkomst blijken belangrijke verschillen te bestaan tussen de primair en secundair toegevloeide bosarbeiders. De eerstgenoemde groep was in meerderheid afkomstig uit bosarbeidersgezinnen (59%), terwijl niet meer dan 19% van de vaders der secundair toegevloeiden in de bosbouw werkzaam was (geweest). Het aandeel van de boerenzoons was naar verhouding bij de secundair

toegevloeiide bosarbeiders ruim tweemaal zo groot als bij de primair toegevloeide. Deze boerenzoons hebben ten dele eerst als landarbeider gewerkt, voordat zij bosarbeider werden.

Tabel 5.6

TOEVLOEIING EN SOCIALE HERKOMST

Wijze van toevloeiing	Aantal bosarbeiders	Percentage arbeiders met vader									
		vroeger beroep in de bosbouw 1)	laatste beroep							loon- dienst niet- agrar.	onbe- kend
			in de bos- bouw 1)	land- of tuin- arb.	los arb. grond- werker	landb./td.			zelfst. niet- agra- risch		
						< 5 ha	5-10 ha	≥ 10 ha			
Primair	107	8	51	4	5	8	5	3	4	12	-
Secundair	375	5	14	10	6	8	12	15	11	18	1

1) Incl. boswachters, voorwerkers en jachtopzieners.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Uit bovenstaande tabel blijkt verder, dat de boerenzoons onder de primair toegevloeide bosarbeiders voor de helft afkomstig waren van land(tuin)bouwbedrijven < 5 ha, terwijl de boerenzoons, die secundair zijn toegevloeid veel meer van grotere landbouwbedrijven zijn gekomen.

Uit de verdeling van de beroepen van de vaders over de leeftijdsklassen en de werkgevers van de resp. primair en secundair toegevloeide bosarbeiders zijn geen voldoende betrouwbare conclusies te trekken in verband met de geringe aantallen per subcategorie. Wel is de indruk aanwezig, dat geen grote verschillen bestaan ten aanzien van de sociale herkomst van de arbeiders in de onderscheidene leeftijdsklassen. Naar werkgever gezien is echter wel duidelijk, dat de naar de bosbouw toegevloeide boerenzoons relatief veel voorkomen onder de arbeiders van de Ned. Heidemij. en de particuliere bosbezitters (zie bijlage V.4). Zoals reeds eerder is vermeld tellen de Koninklijke Houtvesterijen naar verhouding veel bosarbeiderszoons onder haar werknemers in de bosbouw. Het Staatsbosbeheer heeft weinig van deze werknemers.

§ 5. De broers van de bosarbeiders en hun beroepen

Bij de werknemersenquête zijn ook gegevens verkregen over de beroepsgeschiedenis van de broers van de bosarbeiders. Hierdoor is het mogelijk een inzicht te verschaffen in de beroepskeuze van

alle zoons in de ouderlijke gezinnen van de geënquêteerde bosarbeiders. Bij de typering van de beroepsgeschiedenis is onderscheid gemaakt tussen een zevental categorieën, die in het kader van dit onderzoek van betekenis zijn:

- a. werkzaam in de bosbouw: 1. bosarbeider;
2. bosarbeider en agrarisch beroep;
3. los arbeider, ook in de bosbouw;
b. niet werkzaam in de bosbouw: 4. los arbeider, niet in de bosbouw;
5. agrarisch zelfstandig;
6. agrarisch niet-zelfstandig;
7. uitgesproken niet-agrarisch.

Daar de 446 ouderlijke gezinnen van de geënquêteerde bosarbeiders in totaal 1472 zoons bevatten, die een beroep uitoefenden (gemiddeld 3,3 zoons per gezin), zijn de aantallen dusdanig groot, dat men aan de resultaten van tabel 5.7 een grote mate van algemene geldigheid mag toekennen. In deze tabel is de typering van de beroepsgeschiedenis van de bosarbeiders en hun broers vergeleken met die van hun vaders.

Tabel 5.7

BEROEPSGESCHIEDENIS VAN DE BOSARBEIDERS EN HUN BROERS

Typering beroepsge- schiedenis vaders	Aantal geënquê- teerde arb. + broers	Percentage geënquêteerden en broers naar type van beroepsgeschiedenis						
		bosar- bei- der	bosar- beider en agrar. beroep	losar- beider ook in bosbouw	losar- beider niet in bosbouw	agraris- ch zelf- stan- dig	agraris- ch niet- zelf- standig	uitge- sproken niet- agrar.
Bosarbeider	192	33	6	16	4	4	2	35
Bosarbeider en agraris- ch beroep	99	23	10	27	6	5	4	25
Los arbeider, ook in bosbouw	76	13	7	33	16	-	1	30
Los arbeider, niet in bosbouw	128	8	6	24	16	4	12	30
Agrarisch zelfstandig	515	8	16	13	9	18	11	25
Agrarisch niet- zelfstandig	130	7	19	18	9	8	8	31
Uitgesproken niet- agrarisch	332	10	11	19	13	2	4	41
Totaal	1472	13	12	18	10	8	7	32

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Bij de interpretatie van tabel 5.7 dient men wel voor ogen te houden, dat bijna drie kwart van de bosarbeiders en hun broers ouder was dan 29 jaar. 1) Dit wil zeggen, dat hun beroepsgeschiedenis

1) Zie bijlage V.5.

reeds is begonnen vóór het einde van de Tweede Wereldoorlog. Het is dus duidelijk, dat het weergegeven beroepskeuzepatroon sterk kan afwijken van de gang van zaken in de laatste jaren. Bovendien bevat de groep van 446 ouderlijke gezinnen vanzelfsprekend geen gezinnen van vaders-bosarbeiders, van wie geen enkele zoon als bosarbeider werkzaam was. De vermelde percentages geven dus geen juist beeld van het beroepskeuzepatroon van de zoons van bosarbeiders in het algemeen. Hiertoe zijn de gegevens van de bosarbeiders met zoons van 15 jaar en ouder afzonderlijk bestudeerd (zie § 6). Niettemin zijn uit tabel 5.7 interessante conclusies te trekken, ondanks de genoemde beperkingen.

Het blijkt, dat een beroep in de bosbouw, geheel of gedeeltelijk als bosarbeider, relatief het meest is gekozen door de zoons van geheel of gedeeltelijk als bosarbeider werkzame vaders (+ 55%). Doordat echter het aantal vaders met een zelfstandig beroep in de landbouw aanmerkelijk groter is, vormde deze beroepsgroep de belangrijkste bron van bosarbeiders. Dit is in overeenstemming met de in § 1 vermelde conclusie over de sociale herkomst van de bosarbeiders.

Verder is het duidelijk, dat naar verhouding slechts weinig bosarbeiderszoons een al dan niet zelfstandig agrarisch beroep hebben gekozen. Gemiddeld 31% van de bosarbeiderszoons was werkzaam in een niet-agrarisch beroep.

Uit bijlage V.5 is af te lezen, dat de keuze van een niet-agrarisch beroep relatief meer is voorgekomen onder de bosarbeiders en hun broers, naarmate de keus later is gedaan (met name na de laatste oorlog). De indruk is aanwezig, dat het beroep van zelfstandig landbouwer door deze groep personen steeds minder wordt uitgeoefend. Uit de cijfers betreffende het bosarbeidersberoep kan men de conclusie trekken, dat de animo om "volledig" bosarbeider te worden in de loop van de tijd ongeveer met de helft is afgenomen. Ten aanzien van de combinatie "bosarbeider + agrarisch beroep" en "los arbeider ook in bosbouw" kan men constateren, dat de belangstelling voor deze beroepsvormen weinig aan verandering onderhevig is geweest.

In bijlage V.6 zijn tenslotte enkele gegevens samengebracht over de geënquêteerde bosarbeiders en hun broers, voor zover laatstgenoemde in de bosbouw werken, c.q. hebben gewerkt. Het betreft hier in totaal 672 personen, waarvan 190 broers. Van deze broers was 7/8 gedeelte uit de bosbouw vertrokken. Vooral in de centrale en zuidelijke bosgebieden waren er onder de afgevlode bosarbeiders relatief veel (ongeveer een derde), die reeds 10 jaar of langer in de bosbouw hadden gewerkt. Van de nog als bosarbeider werkzame personen (drie kwart deel) was 24% primair toegevloeid, dus altijd bosarbeider geweest; een percentage dat ook is gevonden voor de geënquêteerde bosarbeiders afzonderlijk (tabel 5.5). De secundaire toevloeiing blijkt onder de jongere arbeiders iets groter zijn geweest dan bij hun oudere beroepsgenoten. Naar bosgebied gezien was de primaire toevloeiing in de gebieden Veluwe, Gooi en Utrechtse Heuvelrug bijna tweemaal zo sterk als in de andere gebieden. Dit stemt overeen met de naar aanleiding van tabel 5.2 gedane uitspraak, dat de beroepscontinuïteit op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi relatief groot is. Op de Veluwe alleen was

zelfs de helft van de bosarbeiders (incl. in de bosbouw werkende broers) primair toegevloed.

§ 6. B e r o e p s k e u z e e n o n d e r w i j s v a n d e z o o n s

Nadat in het voorgaande het een en ander is medegedeeld over de sociale herkomst van de bosarbeiders en de beroepskeuze van hun broers, komt in deze paragraaf de beroepskeuze van hun zoons ter sprake. Hierbij zijn van belang de vragen ten aanzien van de belangstelling van de jongere generatie voor de beroepen in en buiten de bosbouw en voor het voortgezet onderwijs. Het is wellicht niet overbodig er in dit verband op te wijzen, dat de beroepskeuze van de bosarbeiderszoons niet bepalend is voor de toekomstige ontwikkeling van het aantal bosarbeiders. Uit tabel 5.2 is immers reeds gebleken, dat slechts 22% van de huidige bosarbeiders zelf bosarbeiderszoon is. De aantalsontwikkeling van deze beroepsgroep zal dus vooral worden bepaald door de toetreding van zoons van niet-bosarbeiders. Het laat zich aanzien, dat de mate van toetreding sterk zal worden beïnvloed door de vraag naar arbeidskrachten in de onderscheidene bedrijfstakken en de concurrentiekracht van het bosarbeidersberoep in vergelijking tot de arbeidsvoorwaarden in andere handarbeidersberoepen.

De werkende zoons

In tabel 5.8 is een samenvattend overzicht opgenomen van de beroepsgeschiedenis van de bosarbeiderszoons van 15 jaar en ouder. Omdat van degenen met een niet-agrarisch beroep een gedeelte vroeger in de bosbouw heeft gewerkt, zijn deze zoons afzonderlijk weergegeven. Hoewel van alle bosarbeiderszoons ≥ 15 jaar 20% in de bosbouw heeft gewerkt, is dit percentage door afvloeiing later teruggelopen tot slechts 7%. Van de oudere zoons hebben er aanzienlijk meer als bosarbeider gewerkt dan van de jongere categorieën. De leeftijdsklasse van 15-19 jaar heeft 6% zoons in de bosbouw geteld, waarvan de helft reeds was afgevloed. Men kan dus constateren, dat de animo van de bosarbeiderszoons om het bosarbeidersberoep te gaan uitoefenen duidelijk afneemt. In de toekomst zal men in de bosbouw derhalve naar verhouding nog meer zijn aangewezen op zoons van niet-bosarbeiders dan thans reeds het geval is.

Tabel 5.8

BEROEPSKEUZE VAN DE BOSARBEIDERSZOONS ≥ 15 JAAR

Leeftijds- klassen	Aantal werkende zoons	Percentage zoons werkend in			Percentage zoons vroe- ger in de bosbouw geweest
		bosbouw	overige agrar. beroepen	niet- agrarische beroepen	
15 - 19	65	3	8	89	3
20 - 24	86	8	12	80	9
25 - 29	56	11	3	86	16
≥ 30	47	6	9	85	28
Alle werkende zoons	254	7	8	85	13

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De nadere inlichtingen, die bijlage V.7 verschaft, wijzen o.a. uit, dat in het Middenoostelijk bosgebied relatief veel zoons een agrarisch beroep (incl. bosbouw) hebben gekozen, dit in tegenstelling tot de zuidelijke bosgebieden. Onder de niet-agrarische beroepen van de zoons treft men slechts weinig zelfstandige en hoofdarbeidersberoepen aan. Deze worden nog het meest uitgeoefend door zoons van bosarbeiders die op de Veluwe, het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug wonen. Onder hoofdarbeiders zijn hier mede verstaan en komen het meest voor personen met lagere administratieve en technische functies. De meerderheid van de zoons, die handarbeider zijn buiten de agrarische sector (d.i. tweederde deel van alle bosarbeiderszoons), heeft een beroep in de ambachtelijke sfeer, vooral in de bouwnijverheid, de metaal- en houtbewerking. Industriearbeiders blijken het meest talrijk te zijn onder de bosarbeiderszoons in de zuidelijke bosgebieden, waar een derde deel van de werkende zoons een bestaan heeft gevonden in de industrie.

Van de zoons met een handarbeidersberoep buiten de agrarische bedrijfstakken is het gedeelte bepaald, dat een geschoold beroep uitoefende (bijlage V.8).¹⁾ Dit bleek 42% te zijn, welke percentage echter varieerde van 28 voor de zoons $\geq$ 30 jaar tot 55 voor de zoons van 15-19 jaar. Hier is dus sprake van een aanzienlijke verbetering in de loop der jaren, al is laatstgenoemd percentage stellig niet bevredigend te noemen. In de zuidelijke bosgebieden oefenden de bosarbeiderszoons in aanmerkelijk mindere mate een geschoold beroep uit dan in het Noordoostelijk en Middenoostelijk bosgebied.

Ten aanzien van het door de zoons gevolgde voortgezet onderwijs is een verdeling gewenst in zoons met resp. een agrarisch en een niet-agrarisch beroep. Van de eerstgenoemde groep had een derde deel in het geheel geen voortgezet onderwijs ontvangen. Ruim de helft had agrarisch onderwijs gevolgd, waarvan 40% agrarisch dagonderwijs.

De onderwijssituatie van de zoons met niet-agrarische beroepen bleek nog minder gunstig te zijn (bijlage V.9); 45% van deze categorie had geen voortgezet onderwijs genoten. Ruim de helft had niet-agrarisch vervolgonderwijs ontvangen, waarvan ruim 80% echter dagonderwijs. Slechts 4% van deze zoons had een agrarische dagschool of cursus bezocht, welke opleiding waarschijnlijk niet was afgestemd op het huidige beroep. De cijfers per leeftijdsklasse tonen een verbetering aan in de opleiding. Niet alleen is het percentage zoons van 15-19 jaar zonder voortgezet onderwijs kleiner, maar tevens is een verschuiving opgetreden naar het niet-agrarisch dagonderwijs, vooral ten gunste van het lager technisch onderwijs.

Illustratief voor de wijziging in het tijdstip van vertrek uit de agrarische sector (incl. de bosbouw) en voor de verbetering in de scholing van de bosarbeiderszoons is tenslotte tabel 5.9. Niet alleen is de secundaire toevloeiing naar niet-agrarische beroepen onbelangrijk geworden ten opzichte van de zoveel gunstiger primaire toevloeiing, tevens heeft de secundaire toevloeiing plaats op jeugdiger leeftijd. Hadden de naar niet-agrarische beroepen primair toevloeide zoons van 30 jaar en ouder slechts voor een derde gedeelte voortgezet dagonderwijs gevolgd, de zoons van 15-19 jaar bereiken in dit opzicht een percentage van $\frac{68}{87} \times 100 = 78\%$.

1) Hierbij is gebruik gemaakt van de "voornaamste geschoolde beroepen" uit de Beroepsgroepenindeling van het C.B.S. (uitgave maart 1957).

Tabel 5.9

TOEVLOEIZING VAN BOSARBEIDERSZOONS NAAR NIET-AGRARISCHE
BEROEPEN

Leef- tijds- klas- sen	Aantal werken- de zoons	Percentage zoons toegevloeid naar een niet-agrarisch beroep				
		primair			secundair	
		totaal	totaal ¹⁾	waarvan met voort- gezet dag- onderwijs ¹⁾	totaal	waarvan vóór hun 20e jaar
15-19	90	91	87	68	4	4
20-24	87	81	61	37	20	15
25-29	56	86	65	27	21	18
≥30	47	85	32	11	53	30
Alle leef- tijdsklassen	289	83	63	39	20	14

1) Inclusief de zoons, welke niet-agrarisch dagonderwijs volgen.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De schoolgaande zoons

Aan de categorie bosarbeiders met schoolgaande zoons is de vraag gesteld, welk beroep zij deze zoons zouden aanraden. De op deze vraag gegeven antwoorden zijn samengevat naar bosgebieden in tabel 5.10. Ruim een derde deel van de vaders was van mening, dat de beslissing over het toekomstige beroep aan de zoons zelf diende te worden overgelaten. In de oostelijke bosgebieden kwam dit oordeel in meerdere, in de zuidelijke gebieden in mindere mate voor. Ruim een vierde deel van de vaders zou een geschoold beroep aanraden, waaronder eventueel dus ook het beroep van geschoold bosarbeider zou zijn te rangschikken. Niet meer dan slechts 5% gaf als uitgesproken mening te kennen, dat hij het bosarbeidersberoep zou aanraden. Het blijkt dus wel, dat de huidige bosarbeiders in zeer geringe mate wensen, dat hun schoolgaande zoons in de bosbouw gaan werken. In dit opzicht was de belangstelling nog het grootst in de centrale bosgebieden (Veluwe, het Gooi en Utrechtse Heuvelrug).

Het waren vooral vaste bosarbeiders, die hun zoons een werkring in de bosbouw wilden aanbevelen, hoewel dit gedeelte niet meer dan 11% bedroeg. In het algemeen was men er wel van overtuigd, dat een zoon, die bosarbeider zou worden, eerst een vakopleiding diende te volgen.

Van de bosarbeiders die dit beroep voor hun schoolgaande zoons niet ambieerden, baseerde 20% zijn afwijzend standpunt op de

Tabel 5.10

MENINGEN OVER BEROEPSKEUZE SCHOOLGAANDE ZOONS

Bosgebieden	Aantal bosarbeiders met schoolgaande zoons met mening over beroepskeuze (in %)							
	totaal	eerst algemeen vormend onderwijs	geschoold beroep	in bosbouw		laat keuze aan zoons	geen	
				leiding- gevend	als bos- arbeider		me- ning	ant- woord
Noord- en Middenoosten	50	8	24	..	4	44	4	16
Centrum	40	8	28	8	8	35	5	10
Zuiden	34	9	29	3	3	27	6	24
Totaal	124	8	27	3	5	36	5	16

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

huns inziens lage beloning van de bosarbeiders. Ruim 10% zag geen goede toekomst in het bosarbeidersberoep, terwijl de overigen (70%) geen duidelijke redenen noemden voor hun zienswijze.

Tenslotte is aan alle geënquêteerde arbeiders de vraag gesteld: "Denkt U, dat in het algemeen bij de jongeren veel belangstelling bestaat voor het werk in de bosbouw?" Slechts 12% beantwoordde deze vraag bevestigend, van de arbeiders van 15-29 jaar een iets groter percentage. De arbeiders van het Staatsbosbeheer gaven relatief meer positieve antwoorden, de arbeiders in dienst bij particuliere werkgevers relatief minder. De ontkennende antwoorden waren hoofdzakelijk gebaseerd op de motieven van een lage beloning en een te geringe aantrekkelijkheid van het werk van de bosarbeiders; zoals een van de respondenten het uitdrukte: "Je staat altijd in het laagste loon en iedere ouder wil zijn kind wat laten leren".

De jongeren verrichten volgens vele arbeiders liever (geschoold) werk elders, met name in de fabriek. De bosarbeid wordt te veel als ongeschoolde arbeid beschouwd en geniet als zodanig weinig aanzien. Een der arbeiders zei dan ook, dat meer voorlichting over de bosarbeid gewenst is. Ook meende men, dat de jongeren in de bosbouw geen vast werk kunnen vinden, wel in de industrie met bovendien betere sociale voorzieningen. Het bosbouwwerk vinden de jongeren zwaar, lomp, vies, gevaarlijk en minderwaardig, aldus een aantal bosarbeiders.

In de volgende paragraaf zal nader worden ingegaan op de vraag, hoe de bosarbeiders zelf over hun beroep denken.

§ 7. A c h t e r g r o n d e n v a n d e t o e - e n a f - v l o e i i n g

In de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk is herhaaldelijk sprake geweest van toevloeiing naar, resp. afvloeiing uit de beroeps-

groep der bosarbeiders. De hieraan gewijde beschouwingen, hoofdzakelijk kwantitatief van aard, betroffen zowel de bosarbeiders zelf als hun broers en zoons. Bij de werknemersenquête zijn ook enkele vragen gesteld, waarvan de antwoorden enig nader licht kunnen doen schijnen over de motieven van toevloeiing naar het bosarbeidersberoep en de waardering (positief dan wel negatief) voor het werk van de bosarbeiders en enkele andere beroepen. Met dit laatste - hoe men zichzelf ziet - kan wellicht enigermate de diepere achtergrond worden geschetst, waartegen het proces van toe- en afvloeiing ten aanzien van het bosarbeidersberoep zich afspeelt. De mate van beroepstevredenheid onder de bosarbeiders is hierbij waarschijnlijk een belangrijke factor, die men veelal doorslaggevend kan achten bij de meningsvorming over de wenselijkheid van resp. toe- en afvloeiing van de bosarbeiders zelf en van de jongere generatie.

Motieven van toevloeiing naar het bosarbeidersberoep

Slechts zeer weinigen blijken bewust het beroep van bosarbeider te hebben gekozen. Bijzonder groot is daarentegen het gedeelte, dat alleen door behoefte aan beroepsverandering is toegevoeld. Dit is niet verwonderlijk in verband met de eerder geconstateerde grote mate van secundaire toevloeiing (tabel 5.5). Men kan echter misschien stellen, dat ook bij behoefte aan beroepsverandering in zekere zin sprake is van een min of meer bewuste keuze van het nieuwe beroep, al zal veelal slechts een beperkte keus mogelijk zijn geweest. Ruim 10% van de bosarbeiders gaf op min of meer "vanzelfsprekend" in de bosbouw te zijn gekomen, gewoonlijk omdat vader ook bosarbeider was, terwijl 4% als bosarbeider was gaan werken uit het oogpunt van bijverdienste.

Een bewuste beroepskeuze blijkt onder de jongere bosarbeiders meer te zijn voorgekomen dan onder de oudere, terwijl het motief van bijverdienste hoofdzakelijk van enig belang was bij de oudere arbeiders. Uit de gegevens van de beroepsgeschiedenis is af te leiden, dat het "vanzelfsprekend" in de bosbouw werken vooral voorkwam bij degenen, die steeds als bosarbeider werkzaam zijn geweest. Het bijverdiensstemotief kwam hoofdzakelijk voor bij bosarbeiders die ook als zelfstandig landbouwer of tuinder werkten. Naar werkgever gezien komen degenen met bewuste keuze van het bosarbeidersberoep relatief nog het meest voor bij de Koninklijke Houtvesterijen, het minst bij de Ned. Heidemij. Ook het "vanzelfsprekendheidsmotief" werd het meest genoemd door de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen.

In het algemeen ontkomt men niet aan de indruk, dat het beroep van bosarbeider blijkbaar weinig aantrekkingskracht uitoefent in die zin, dat slechts enkelen als zodanig zijn gaan werken, omdat zij de bosbouwarbeid ambieerden, om welke reden dan ook. Vooral bij behoefte aan beroepsverandering en bij een beroepskeuze door een zoon, die afwijkt van die van zijn vader, zullen velerlei aspecten van de beroepsmogelijkheden en van de beroepen zelf hun gewicht in de schaal leggen en van invloed zijn op de uiteindelijke keuze. De onderlinge afweging van verschillende beroepen speelt ongetwijfeld een belangrijke rol,

waarbij het bosarbeidersberoep in het ene geval een relatief gunstige, in het andere geval een naar verhouding minder gunstige waardering zal kunnen krijgen. In dit licht gezien zou het bijvoorbeeld geen toeval kunnen zijn, dat een bewuste keuze voor het bosarbeidersberoep relatief nog het meest voorkwam bij de zoons van losse arbeiders, die zelf niet in de bosbouw hebben gewerkt. Men kan veronderstellen, dat het beroep van bosarbeider in het algemeen een zekere mate van aantrekkelijkheid bezit, indien men van huis uit vooral op de hoogte is van het wel en wee van het zeer wisselvallige beroep van los arbeider, zoals dit door vader is uitgeoefend.

Onder de op latere leeftijd naar de bosarbeidersgroep toegevloede personen kan men een categorie onderscheiden, die vroeger op het ouderlijk landbouwbedrijf heeft gewerkt en wegens een tekort aan werkgelegenheid op deze bedrijven besloot in naburige bossen te gaan werken. Degenen, die uit andere beroepsgroepen afkomstig waren, bleken in de meeste gevallen te zijn toegetreden tot de bosarbeidersgroep, omdat zij b.v. als landarbeider minder verdienden, maar meer nog omdat zij het werk in een fabriek of in de mijnen te eentonig of te ongezond vonden. Tenslotte is er een vrij grote groep bosarbeiders, die vroeger werkloos is geweest en via het Arbeidsbureau of een direct verzoek van een voorwerker tot het bosarbeidersberoep is gekomen.

Geneigdheid tot afvloeiing uit de bosbouw

Bij de bespreking van het oordeel van de bosarbeiders over hun eigen beroep kan in de eerste plaats worden herinnerd aan de in hoofdstuk IV, § 3 medegedeelde onderzoekresultaten ten aanzien van de voorkeur der bosarbeiders voor een vast of los dienstverband: 84% van de vaste arbeiders gaf de voorkeur aan een vast dienstverband, slechts 8% voelde meer voor los werk in de bosbouw. Bij de losse bosarbeiders waren de meningen aanzienlijk meer verdeeld: niet meer dan 48% was voorstander van los werk, terwijl 38% liever een vast dienstverband zou hebben. Geconcludeerd is dan ook, dat de naar aantal grote groep losse arbeiders, die een vast dienstverband in de bosbouw prefereren, bij gelijk blijvend personeelsbeleid moeilijk zijn voorkeur geëffectueerd zal zien. Deze omstandigheden zullen mogelijk de afvloeiing uit het bosarbeidersberoep bevorderen.

Een meer gedetailleerde indruk van de beoordeling van het dienstverband door een gedeelte van de losse bosarbeiders kan men verkrijgen uit de beantwoording van de vragen: "Zoudt U er de voorkeur aan geven (weer) het gehele jaar onafgebroken in de bosbouw te werken? Waarom (niet)?" Deze vragen zijn gesteld aan die arbeiders, die na 1 januari 1959 niet onafgebroken in de bosbouw werkzaam waren geweest.

Tabel 5.11

VOORKEUR VOOR ONAFGEBROKEN WERK IN DE BOSBOUW

Arbeiders, tijdens enquête werkend	Aantal arbeiders		Percentage arbeiders met		
	na 1-1-'59 niet onaf- gebroken werkzaam in de bos- bouw	waarvan vroeger ≥ 1 jaar onafgebroken werkzaam in de bosbouw	voorkeur voor onaf- gebroken werk in de bos- bouw	geen voorkeur voor on- afgebroken werk in de bosbouw	onbesliste voorkeur
In bosbouw	60	13	62	27	12
Buiten bosbouw	30	14	27	63	10
In of buiten bosbouw	90	27	50	39	11

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Het blijkt, dat deze losse arbeiders die voor 30% voorheen wel 1 jaar of langer onafgebroken als bosarbeider hadden gewerkt, voor de helft de voorkeur gaven aan een (nieuw) onafgebroken dienstverband in de bosbouw. Dit geldt met name voor de groep, die tijdens de enquête nog als bosarbeider werkzaam was. Degenen die toen buiten de bosbouw werkten voelden er echter voor bijna tweederde deel niet voor (weer) onafgebroken in de bosbouw te gaan werken. Uit de commentaren bij de betrokken vraag kan men afleiden dat de meeste van deze arbeiders veeleer geneigd waren de bosbouw definitief de rug toe te keren. Van deze mensen hadden velen als motief voor hun standpunt ten aanzien van de bosbouw een duidelijke tegenzin in de bosarbeid. Anderen waren voornemens op hun eigen of ouderlijk landbouwbedrijf te blijven werken of spraken van een te lage beloning van de bosarbeiders.

Soortgelijke vragen zijn gesteld aan alle nog in de bosbouw werkzame arbeiders. Hierdoor kan men enigermate nagaan, hoeveel werknemers van zins zijn de bosbouw te verlaten, welke mogelijkheden zij zien buiten de bosbouw en waarom zij zich aangetrokken voelen tot andere beroepen.

Over de geneigdheid de bosbouw te verlaten zijn enkele gegevens samengevat in de tabel 5.12.

Het overgrote deel van de (nog) in de bosbouw werkzame arbeiders was niet voornemens deze bedrijfstak te verlaten. Het blijkt, dat 18% van de arbeiders overwoog af te vloeien naar andere beroepsgroepen. De geneigdheid hiertoe was het grootst bij de jongere bosarbeiders en slechts gering bij de oudste. De arbeiders van de Ned. Heidemij zijn duidelijk het meest, hun beroepsgenoten in overheidsdienst (Staatsbosbeheer en gemeenten) het minst geneigd de bosbouw te verlaten. Naarmate het dienstverband losser was, was de geneigdheid te vertrekken groter (van de losse bosarbeiders een vierde deel). Regionaal gezien

Tabel 5.12

GENEIGDHEID TOT AFVLOEIING UIT DE BOSBOUW 1)

		Aantal bosar- beiders ¹⁾	Percentage arbeiders dat	
			geneigd is de bosbouw te verlaten	bereid is te verhuizen naar elders ²⁾
Leeftijdsklasse	15-29	112	27	15
	30-39	120	21	13
	40-54	135	14	5
	≥55	89	4	-
Alle bosarbeiders		456	18	9
Werkgever:				
Staatsbosbeheer		133	12	8
Koninklijke Houtvesterijen		62	19	8
Gemeenten		46	7	4
Ned. Heidemij		116	27	9
Particulieren		100	20	12
Dienstverband:				
vast		279	14	8
los-vast		106	23	9
los		71	25	10
Bosgebied:				
Noordoosten		71	24	20
Middenoosten		82	25	10
Centrum		182	16	8
Zuiden		121	12	3

1) Uitsluitend de arbeiders, die tijdens de enquête in de bosbouw werkzaam waren.

2) Bij een eventuele beroepsverandering.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

valt een geringere neiging tot beroepsverandering te constateren, wanneer men de bosgebieden vergelijkt van noordoost naar zuid.

De bosarbeiders die overwogen van beroep te veranderen, hadden voor 40% geen bepaald beroep buiten de bosbouw op het oog. Bijna een vierde gedeelte zag mogelijkheden als handarbeider buiten de bosbouw en tevens buiten de industrie, terwijl slechts ongeveer 10% een werkkring in de industrie ambieerde. Een zelfde gedeelte was voornemens zelfstandig landbouwer te worden (doorgaans op het ouderlijke bedrijf).

De reden die de aanleiding vormde tot de wens van beroep te veranderen, was in 60% van de gevallen de verwachte hogere beloning buiten de bosbouw, terwijl men ook vrij frequent (25%) zinspeelde

op een verbetering van de secundaire arbeidsvoorwaarden door beroepsverandering.

De waardering van de bosarbeid

Het algemene beeld dat de bosarbeiders zelf hebben van hun werk, is af te leiden uit de beantwoording van de vragen, wat zij resp. het meest en het minst aantrekkelijk vinden van het werk in de bosbouw. Tabel 5.13 geeft de antwoorden weer naar werkgeverscategorie.

Tabel 5.13

AANTREKKELIJKHEID VAN HET WERK VAN DE BOSARBEIDER

Werkgever	Aantal bosarbeiders	Percentage arbeiders, dat beoordeelde					
		als aantrekkelijk		als onaantrekkelijk			
		plaats van het werk	aard van het werk	werk bij slecht weer	laag loon	zwaar werk	andere aspecten
Staatsbosbeheer	152	56	22	28	9	15	3
Koninklijke Houtvesterijen	62	69	23	27	26	5	3
Gemeenten	48	44	35	21	2	8	2
Ned. Heidemij.	116	51	26	24	16	24	5
Particulieren	104	45	36	22	14	5	2
Alle werkgevers	482	53	27	25	14	13	3

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Ten aanzien van de samenstelling van deze tabel verdient vermelding dat 20% van de arbeiders geen of geen duidelijke mening had over de aantrekkelijkheid van het werk in de bosbouw. Hetzelfde geldt voor 17% met betrekking tot de onaantrekkelijkheid.

Van de aantrekkelijke kanten van de bosbouw zijn met name genoemd de plaats van het werk 1) door ruim de helft van de arbeiders (relatief het meest door de werknemers van de Koninklijke Houtvesterijen) en de aard van het werk door ruim een vierde deel van de arbeiders (het meest door de arbeiders in dienst van particulieren en gemeenten).

Als onaantrekkelijke aspecten kwamen vooral naar voren het werk bij ongunstige weersomstandigheden, vermeld door een kwart van de arbeiders en in mindere mate de als laag beoordeelde beloning en de zware lichamelijke arbeid in de bosbouw. De opvatting, dat de beloning te laag was, kwam relatief veel voor onder de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen, daarentegen weinig bij de werknemers in overheidsdienst (Staatsbosbeheer en gemeenten). De mening dat het werk van de bosarbeiders zwaar is, is het meest geuit door de

1) D.w.z. het werken in de buitenlucht.

arbeiders van de Nederlandse Heidemij. De werknemers van de Koninklijke Houtvesterijen en van particulieren zagen dit aspect van de bosarbeid slechts in weinige gevallen als bezwaarlijk. Deze verschillen in opvattingen vinden wellicht hun verklaring in het feit, dat de arbeiders van de Nederlandse Heidemij. gewoonlijk alle voorkomende werkzaamheden, waaronder ook het zware vellingswerk, moeten uitvoeren, terwijl b.v. bij de particuliere werkgevers meer op stam wordt verkocht en het vellingswerk dus vaak door arbeiders van houthandelaren e.d. gebeurt. Ook het feit dat de arbeiders van de Ned. Heidemij. vrijwel allen in akkoord werken, kan een mogelijke verklaring bieden voor de bij hen relatief vaak gehoorde mening dat het boswerk zwaar is.

Resumerende kan men stellen, dat de beroepstevredenheid zoals gemeten aan de uitspraken over bovengenoemde aspecten, in het algemeen relatief het grootst is onder de bosarbeiders in dienst van gemeenten, het geringst bij de arbeiders van de Nederlandse Heidemij.

§ 8. S l o t b e s c h o u w i n g

Alle besluit van dit hoofdstuk over de toe- en afvloeiing van de bosarbeiders is het mogelijk bij wijze van samenvatting een schets te geven van de mate van geslotenheid van de bosarbeidersgroep, gedifferentieerd naar de onderscheiden bosgebieden en werkgeverscategorieën. Alvorens hiertoe over te gaan is in tabel 5.15 een overzicht samengesteld voor alle bosarbeiders van enkel aspecten, die van belang zijn voor de bepaling van de geslotenheid van de gehele beroepsgroep. Uit de voorgaande paragrafen zal zijn gebleken, dat men in feite beter kan spreken van de mate van openheid van de bosarbeidersgroep.

Tabel 5.14

ENKELE ASPECTEN VAN TOE- EN AFVLOEIING

Aspect	Percentage	Opmerkingen
Laatste beroep vader in bosbouw	22	482 bosarbeiders
Laatste beroep vader landbouwer	33	idem
Laatste beroep schoonvader bosbouw	10	360 gehuwden
Laatste beroep schoonvader landbouwer	21	idem
Geboren in huidige woongemeente	69	482 bosarbeiders
Primair toegevloeid	24	} 379 vóór 1-1-'59 onafgebroken in bosbouw
Secundair toegevloeid	76	
Geneigd af te vloeien uit bosbouw	18	456 tijdens enquête in bosbouw
Zoons werkend in bosbouw	7	254 werkende zoons
Zoons werkend in landbouw	8	idem
Zoons werkend als industriearbeider	19	282 zoons ≥ 15 jaar
Advies schoolgaande zoons later in bosbouw	8	124 met schoolgaande zoons

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Uit de vorenstaande cijfers komt duidelijk naar voren, dat de bosarbeiders in het algemeen een open beroepsgroep vormen. De beroepscontinuïteit is gering te noemen, een derde gedeelte is afkomstig van landbouwersgezinnen. De secundaire toevloeiing is dan ook zeer groot. De geneigdheid tot vertrek uit de bosbouw is echter bij de bosarbeiders betrekkelijk gering. De grote mate van toevloeiing naar de bosarbeidersgroep van andere beroepsgroepen uit zal ook in de toekomst noodzakelijk zijn, gezien de geringe animo bij de bosarbeiderszons om het beroep van hun vader te kiezen.

Het hiervoor geschetste algemene beeld van de bosarbeiders als beroepsgroep vertoont echter zowel regionaal als per werkgeverscategorie belangrijke variaties. In de centrale bosgebieden (de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi), met name op de Veluwe, heeft de bosarbeidersgroep een meer gesloten karakter. Het tegenovergestelde is het geval in het Noordoostelijk bosgebied, terwijl de overige besproken gebieden, het Middenoosten en het Zuiden een tussenpositie innemen. De grotere mate van geslotenheid van de Veluwse bosarbeiders komt sterk tot uitdrukking bij de Koninklijke Houtvesterijen, die in vergelijking tot de andere werkgevers in de bosbouw over werknemers beschikken, die meer van vader op zoon als bosarbeider werkzaam zijn. De groep bosarbeiders in dienst van de Nederlandse Heidenaatschappij vertoont het duidelijkst aspecten van openheid ten opzichte van andere beroepsgroepen. De werknemers van het Staatsbosbeheer, de gemeenten en de particuliere werkgevers in de bosbouw komen het meest het algemene beeld nabij, hoewel zij hiervan op bepaalde onderdelen enigszins afwijken.

HOOFDSTUK VI

VAKSCHOLING EN VAKBEKWAAMHEID

Inleiding

Het bosbouwonderwijs in Nederland heeft zich, voor wat het lagere personeel betreft, lange tijd beperkt tot een opleiding voor leidinggevende functies (boswachter, bosbaas). Voor dit doel werd reeds in 1887 te Frederiksoord de G.A. van Swieten-Bosbouwschool gesticht, die echter in 1902 werd opgeheven. In de plaats daarvan kwam een cursus van de Nederlandse Heidemaatschappij met twee afdelingen, bestemd voor de opleiding van opzichters. Deze cursus is later omgezet in de huidige Hogere en Middelbare Bosbouw- en Cultuurtechnische School te Arnhem.

De vakscholing van bosarbeiders is pas van zeer recente datum. Zij bestond tot voor kort in hoofdzaak uit een aantal korte praktijkcursussen, welke de bosarbeiders in het algemeen slechts kunnen volgen als zij hiertoe door hun werkgever in de gelegenheid worden gesteld. Daarnaast bestaan er sedert enige tijd plannen voor de instelling van een vakexamen voor bosarbeiders, los van de cursussen, met een daaraan verbonden basisdiploma vakarbeider. Voor de opleiding van toekomstige bosarbeiders bezit ons land sedert 1960 in Apeldoorn de eerste Bosbouwtechnische School, een vierjarige dagschool aansluitend aan het lagere onderwijs.

De ontwikkeling van de bosarbeidscholing hangt nauw samen met die van de rationalisatie van de bosarbeid, waaraan wij thans eerst enige aandacht willen besteden.

§ 1. De rationalisatie van de bosarbeid

Onder invloed van het toenemend tekort aan arbeidskrachten en de voortdurende stijging van de arbeidslonen is vooral na 1950 in de kringen van de Nederlandse bosbouw het inzicht ontstaan, dat gestreefd dient te worden naar een verhoging van de produktiviteit per arbeider door rationalisatie van de arbeid. 1) Aanvankelijk was de aandacht in hoofdzaak gericht op het gebruik en het onderhoud van doelmatig gereedschap. In navolging echter van wat o.m.

1) Zie P.H.M. TROMP, Hoe komen we in Nederland tot de vorming van een goede bosarbeidersstand? (Ned.Bosb.Tijdschr., 28 (1956), 5 (mei), 99-110); J.Th. OVERBEEK, Ontwikkeling van de bosarbeids-rationalisatie in de praktijk (t.a.p. 111-119); A.G. GERRITSEN, Arbeidsstudies in de bosbouw (Tijdsch.Ned.Heidemij., 68 (1957), 9 (sept.), 224-228); J. DE VRIES, De mechanisatie in de bosbouw (t.a.p. 229-232).

in Duitsland op dit gebied was bereikt, vonden spoedig ook andere facetten van de arbeidsleer toepassing in de bosbouw. Men tracht nu ook de arbeidsmethoden te verbeteren, waarbij vooral de nadruk wordt gelegd op een efficiënte arbeidsvolgorde en een juiste grootte van de arbeidsploeg; zo is bij de vellingsarbeid het eenmanswerk ingevoerd. Bijzondere aandacht wordt ook besteed aan de verbetering van de arbeidstechniek, d.w.z. van de lichaamshouding bij de bosarbeid. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de resultaten van arbeidsfysiologisch onderzoek. Om de arbeiders in het gebruik van de juiste spieren te oefenen worden lessen in bedrijfsgymnastiek gegeven. Tenslotte kan worden opgemerkt dat de laatste jaren ook de mechanisatie, zij het nog op bescheiden schaal, haar intrede in de bosbouw heeft gedaan.

Naast deze primair in het technische vlak liggende facetten van de arbeidsrationalisatie zijn er ook een aantal sociale aspecten die tot verhoging van de arbeidsproduktiviteit kunnen bijdragen. De laatste jaren is belangrijke voortgang gemaakt met de ontwikkeling van een rechtvaardig beloningssysteem door het vaststellen van gemeten tarieven op basis van tijdstudies. De invoering van de werkclassificatie schept de mogelijkheid om tot meer verantwoorde loonverhoudingen te komen, zowel binnen de bosbouw als ten opzichte van andere bedrijfstakken. Andere onderwerpen die in het kader van de arbeidsrationalisatie in toenemende mate de aandacht krijgen, zijn het streven naar meer vaste werkgelegenheid en de verbetering van secundaire arbeidsvoorwaarden als gereedschapsvergoedingen, schaftgelegenheden e.d. Tenslotte kan genoemd worden - als noodzakelijke voorwaarde voor het slagen van het gehele rationalisatiestreven - het bevorderen van een goed "arbeidsklimaat", d.w.z. van goede werkverhoudingen tussen bedrijfsleiding en arbeiders.

In welke mate heeft dit rationalisatiestreven nu in de verschillende sectoren van de Nederlandse bosbouw ingang gevonden? In dit en het volgende hoofdstuk zullen wij nog verscheidene malen gelegenheid hebben deze vraag voor een aantal van de hierboven genoemde onderwerpen afzonderlijk te beantwoorden. Op deze plaats willen wij vast twee aspecten bezien, het ene meer in het technische, het andere meer in het sociale vlak gelegen, nl. de rationalisatie van de arbeidsmethoden en de deelneming aan bosbouwdagen.

Rationalisatie van arbeidsmethoden

Zoals uit tabel 6.1 blijkt, zijn op ongeveer de helft van de onderzochte ondernemingen gerationaliseerde arbeidsmethoden ingevoerd. Het betreft hier in hoofdzaak ondernemingen met een relatief hoge personeelsbezetting; op de ondernemingen met gerationaliseerde arbeidsmethoden werkte nl. 75% van de geregistreeerde arbeiders.

De tabel doet ook zien dat er belangrijke verschillen zijn tussen de eigendoms categorieën en de grootteklassen. Is de rationalisatie van de arbeidsmethoden op de staatsondernemingen zeer ver voortgeschreden, bij de gemeenten en de particulieren is dit in aanzienlijk mindere mate het geval. Uit het feit dat op alle onderzochte staatsondernemingen gerationaliseerde arbeidsmethoden werden

aangetroffen, kan men afleiden dat de percentages ondernemingen zonder gerationaliseerde arbeidsmethoden in de drie grootteklassen (resp. 87, 47 en 24%) geheel betrekking moeten hebben op gemeentelijke en particuliere ondernemingen.

Tabel 6.1

GERATIONALISEERDE ARBEIDSMETHODEN

	Aantal ondernemingen met arbeiders in dienst	Percentage ondernemingen met gerationaliseerde arbeidsmethoden
Eigendoms categorie		
Staat 1)	14	100
Gemeenten	11	36
Particulieren	41	34
Totaal	66	48
Grootteklasse in ha		
15 - 100	22	13
100 - 250	19	53
≥ 250	25	76

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Deelneming aan bosbouwdagen

Om de paar jaar worden in een bosrijke omgeving in ons land z.g. bosbouwdagen georganiseerd, welke een trefpunt vormen van allen die in de Nederlandse bosbouw en houthandel werkzaam zijn. Deze bosbouwdagen dragen allereerst een belangrijk bedrijfseconomisch en bedrijfstechnisch karakter. Onder meer wordt een overzicht gegeven van de ontwikkeling van gereedschappen, werktuigen en machines voor de bosarbeid, welke daar ook worden gedemonstreerd. Daarnaast wordt echter ook een plaats ingeruimd voor de bosarbeiders, en wel in de vorm van vaardigheidswedstrijden in hakken, zagen en vellen, waaraan alle arbeiders kunnen deelnemen. Behalve deze landelijke bosbouwdagen worden in bepaalde streken op kleinere schaal ook wel regionale bosbouwdagen gehouden.

De bosarbeiders zullen in het algemeen alleen dan de bosbouwdagen bezoeken en aan de vaardigheidswedstrijden deelnemen, wanneer zij daartoe door hun werkgever in de gelegenheid worden gesteld. Uitgaande van de veronderstelling dat het bieden van deze gelegenheid indicatief is voor het streven van de werkgevers niet alleen naar verhoging van de vakbekwaamheid van hun arbeiders, maar ook naar verbetering van de arbeidsverhoudingen, hebben wij bij de werkgeversenquête naar de deelneming van de arbeiders aan de bosbouwdagen geïnformeerd. Het resultaat is weergegeven in tabel 6.2.

Tabel 6.2

DEELNEMING AAN BOSBOUWDAGEN

Eigendoms categorie	Aantal ondernemingen met arbeiders in dienst	Percentage ondernemingen waarvan een of meer arbeiders heeft deelgenomen aan	
		landelijke bosbouwdagen	alleen regionale bosbouwdagen
Staat 1)	14	71	-
Gemeenter.	11	18	27
Particulieren	41	15	10
Totaal	66	27	10
Bosgebieden			
Noord- en Midden-oosten	21	24	5
Centrum	21	38	5
Zuiden	24	21	21

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Van ruim een kwart van alle ondernemingen heeft een of meer arbeiders weleens een landelijke bosbouwdag bezocht, van ruim een derde een landelijke of een regionale. 1) Ook hier blijkt een aanzienlijk verschil te bestaan tussen de staatsondernemingen enerzijds en de gemeentelijke en particuliere ondernemingen anderzijds. Dat in de centrale bosgebieden wat meer ondernemingen hun arbeiders in de gelegenheid stellen aan landelijke bosbouwdagen deel te nemen, zal wel mede samenhangen met het feit dat deze dagen gewoonlijk in het centrum van het land worden gehouden. Het relatief hoge percentage ondernemingen in de zuidelijke bosgebieden dat arbeiders naar regionale bosbouwdagen laat gaan, kan misschien worden verklaard door een hogere frequentie van zulke evenementen in dat landsgedeelte. Aan de in de tabel opgenomen gegevens kan nog worden toegevoegd, dat vrijwel uitsluitend ondernemingen groter dan 100 ha hun arbeiders de gelegenheid bieden tot een bezoek aan bosbouwdagen.

§ 2. De bosbouw cursussen

Aangezien zonder vakscholing geen rationalisatie van de bos-

1) De gegevens zijn verzameld enkele maanden vóór de Bos- en Houtdagen, in juni 1960 gehouden te Apeldoorn, en hebben dus alleen op voorafgaande bosbouwdagen betrekking.

arbeid mogelijk is, heeft men van het begin af aan grote aandacht besteed aan het onderwijs. 1) In 1952 is de afdeling Rationalisatie van de Arbeid in de Bosbouw (R.A.B.) van de Nederlandse Heidemaatschappij begonnen met het geven van cursussen over toepassing van doelmatige gereedschappen, gereedschapsonderhoud, rationele werkmethoden, arbeidstechniek, beloningssystemen e.d. Aanvankelijk werden twee soorten cursussen gegeven, een theoretische cursus voor werkgevers en hoger en middelbaar leidinggevend personeel en een praktische cursus voor middelbaar en lage leidinggevend personeel en bosarbeiders. In 1955 zijn de cursussen opgenomen in de Stichting Bosbouw Praktijk Onderwijs (B.P.O.), welke door samenwerking van de werkgevers- en werknemersorganisaties in de bosbouw tot stand werd gebracht. De Nederlandse Heidemaatschappij kreeg de taak de scholing te verzorgen en stichtte hiervoor te Arnhem de Bosbouwpraktijkschool.

Hoewel de algemene cursussen in rationalisatie van de bosarbeid - de praktische cursus duurt thans drie weken, de theoretische is sinds 1959 niet meer gegeven - de basis van het onderwijs zijn blijven vormen, is het programma geleidelijk met meer gespecialiseerde cursussen uitgebreid. Zo is er nu ook een cursus in gereedschapsonderhoud (één week), een mechanisatiecursus (twee weken, voor de houthandel één week), een snooicursus (één week) en een cursus voor voerlieden (twee weken). Ten behoeve van het hoger en middelbaar leidinggevend personeel is een tweeweekse bedrijfskadercursus ingesteld, welke tot doel heeft inzicht te verschaffen in de problemen van leiding geven en organisatie. Als aanvulling op de centrale scholing in Arnhem kunnen ook regionale cursussen - in de bedrijven - worden aangevraagd. Dergelijke cursussen worden gegeven voor gereedschapsonderhoud, planten, snoeien van laanbomen en organisatie van velling en houttransport; zij duren slechts één of enkele dagen. Ook de afdeling Arbeidsrationalisatie van het Staatsbosbeheer verzorgt (na)-scholingscursussen voor het personeel van de Staatsbosbedrijven, al of niet als aanvulling op de algemene rationalisatiecursus van de Bosbouwpraktijkschool.

De deelneming aan de cursussen

Over de deelneming aan de centrale cursussen te Arnhem zijn allereerst enige gegevens beschikbaar, ons verstrekt door de directie van de Bosbouwpraktijkschool. 2) In de periode 1952-1960 werden aldaar in totaal 108 cursussen gegeven met tezamen 1554 cursisten.

1) Zie A.G. GERRITSEN, Vijf jaar bosbouwpraktijkonderwijs (Ned. Bosb.Tijdschr., 29 (1957), 6 (juni), 168-170); P.H.M. TROMP, Verleden, heden en toekomst van de bosarbeidsscholing (Tijdschr. Ned. Heidemij., 68 (1957), 9(sept.), 203-214); W.OOSTING en G.N. SPAARKOGEL, Nascholing in arbeidsrationalisatie bij het Staatsbosbeheer (t.a.p., 215-218); D. VAN HATTEM, De huidige positie van het bosbouwpraktijkonderwijs (t.a.p., 72 (1961), 5 (mei), 114-121).

2) Zie ook VAN HATTEM, t.a.p.

De snelle ontwikkeling van het onderwijs blijkt duidelijk uit het feit dat het programma van 1952 nog slechts vijf cursussen bevatte, waaraan in totaal door 47 cursisten werd deelgenomen, tegenover achttien cursussen met tezamen 259 deelnemers in 1960. Zie voor de verdeling over de verschillende soorten cursussen bijlage VI.1.

Over de deelneming aan de centrale cursussen per werkgevers-categorie zijn gegevens opgenomen in tabel 6.3 en voorts in bijlage VI.2.

Tabel 6.3

DE DEELNEMERS AAN DE CENTRALE CURSUSSEN 1952/'60
NAAR WERKGEVER EN FUNCTIE

Functie	Staats- bosbeheer	Gemeen- ten	Ned. Heidemij.	Parti- culieren ¹⁾	Overi- gen ²⁾	To- taal
Eigenaren en hoger leidingg. personeel	35	7	34	25	7	108
Middelb. leidingg. pers.	162	14	72	23	18	289
Lager leidingg. pers.	106	48	83	34	2	273
Arbeiders	472	87	98	115	2	774
Overigen	-	-	-	-	110	110
Alle deelnemers	775	156	287	197	139	1554

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

2) Studenten, buitenlanders e.d.

Bron: Stichting Bosbouwpraktijkonderwijs.

Uit de tabel blijkt dat ongeveer de helft van het totale aantal cursisten geleverd is door het Staatsbosbeheer en dat de arbeiders eveneens ongeveer de helft van het aantal deelnemers hebben uitgemaakt. Bij het Staatsbosbeheer, de gemeenten en de particuliere boscigenaren vormden de arbeiders ongeveer 60% van het aantal deelnemers, bij de Nederlandse Heidemaatschappij slechts ongeveer een derde.

VAN HATTEM schat dat 20% van alle werkers in het Nederlandse bos, van hoog tot laag, aan één of meer cursussen heeft deelgenomen¹⁾. Zou men het aantal arbeiders onder de cursisten betrekken op het in hoofdstuk III geraamde aantal bosarbeiders in 1960 (4000), dan komt men eveneens tot ongeveer 20%. Om twee redenen echter mag men aan dit cijfer geen al te absolute waarde toekennen. In de eerste plaats komen in het aantal van 774 arbeiders dubbelstellingen voor, omdat een deel van de arbeiders aan meer dan één cursus heeft deelgenomen. Vervolgens dient men te bedenken, dat het geraamde aantal van 4000 bosarbeiders betrekking heeft op één tijdstip, nl. begin 1960, terwijl de deelneming van de 774 arbeiders aan de cursussen

1) Ibid.

zich heeft uitgestrekt over de periode van acht voorafgaande jaren. Het is zeer waarschijnlijk dat in dit tijdsverloop een groter of kleiner deel van de cursisten de bosbouw verlaten heeft en vervangen is door arbeiders die ook een cursus zijn gaan volgen. Op grond van beide overwegingen mag men aannemen dat het percentage in het begin van 1960 werkzame bosarbeiders, dat aan één of meer cursussen heeft deelgenomen, wat lager zal liggen dan de genoemde 20%. Onder hetzelfde voorbehoud kan uit de beschikbare cijfers worden afgeleid, dat het percentage arbeiders met cursus bij het Staatsbosbeheer 45, bij de gemeenten 17, bij de Nederlandse Heidemaatschappij 25 en bij de particuliere beseigenaren (incl. Koninklijke Houtvesterijen) 6 bedraagt.

Ook bij de enquête is over de deelneming van de arbeiders aan bosbouw cursussen een aantal gegevens verzameld. Deze geven in zoverre een juister beeld, dat aan de hand daarvan kan worden vastgesteld, welk percentage van de arbeiders aan één of meer cursussen heeft deelgenomen - zodat dus dubbelstellingen uitgesloten zijn -, en voorts dat de gegevens alleen betrekking hebben op de op één bepaald tijdstip - nl. op dat van de enquête - in de bosbouw werkzame arbeiders. Ook omdat bij de enquête geen onderscheid is gemaakt tussen centrale en regionale cursussen, maar zonder meer naar het gevolgd hebben van bosbouw cursussen is gevraagd, zijn de cijfers niet geheel met de hiervoor genoemde vergelijkbaar.

Tabel 6.4

DE DEELNEMING VAN DE ARBEIDERS AAN BOSBOUWCURSUSSEN

	Aantal arbei- ders	Percentage arb. met één of meer bosbouw cursussen	Percentage arb. met alg. ratio- nalisatie cursus
Werkgever			
Staatsbosbeheer	152	31	29
Kon.Houtvesterijen	62	13	6
Gemeenten	48	33	12
Ned. Heidemij.	116	16	9
Particulieren	104	19	9
Totaal	482	23	15
Leeftijdsklasse			
15 - 34	188	27	19
35 - 49	158	25	16
≥ 50	136	13	7
Dienstverband			
vast	285	32	21
los-vast	107	13	9
los	90	4	1

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Blijkens de gegevens in tabel 6.4 heeft 23% van de arbeiders een of andere bosbouw cursus gevolgd, maar slechts 15% een algemene rationalisatie cursus. Voorop gaan in beide gevallen het Staatsbosbeheer en de gemeenten; zij hebben elk ongeveer een derde van hun arbeiders aan een cursus laten deelnemen, maar bij de gemeentelijke arbeiders betreft dit slechts in een minderheid van de gevallen een algemene rationalisatie cursus. De grote discrepantie bij de gemeenten tussen de deelneming aan alle soorten cursussen en die aan de rationalisatie cursussen afzonderlijk zou erop kunnen wijzen dat hier relatief veel arbeiders een regionale cursus hebben gevolgd. Bij de Koninklijke Houtvesterijen, de Nederlandse Heidemaatschappij en de particuliere boscigenaren komen naar verhouding veel minder geschoolde arbeiders voor. In § 4 zal worden gezien in hoeverre de oorzaak van dit verschil bij de werkgevers moet worden gezocht.

Uit de tabel kan voorts nog worden afgeleid dat de jongere arbeiders (< 50 jaar) belangrijk meer geschoolden tellen dan de oudere, de vaste belangrijk meer dan de los-vaste. De losse arbeiders hebben slechts voor een uiterst gering deel een cursus gevolgd.

Zijn in de voorgaande tabel de arbeiders o.m. gezien naar de werkgever bij wie zij in dienst zijn, tabel 6.5, ontleend aan de werkgeversenquête, geeft enige informatie over de ondernemingen waarop geschoolde arbeiders werken. Op ruim de helft van de ondernemingen blijkt ten minste één arbeider een bosbouw cursus gevolgd te hebben. De staats- en de grote ondernemingen onderscheiden zich sterk van de particuliere en de kleine ondernemingen, op welke beide laatste slechts in een minderheid van de gevallen geschoolde arbeiders voorkomen.

Tabel 6.5

DE ONDERNEMINGEN MET GESCHOOLDE ARBEIDERS

	Aantal ondernemingen met arbeiders	Percentage ondernemingen met een of meer arbeiders met bosbouw cursus
Eigendoms categorie		
Staat 1)	14	93
Gemeenten	11	55
Particulieren	39	41
Totaal	64	55
Grootteklasse in ha		
15 - 100	22	23
100 - 250	18	56
≥ 250	24	83

1) Incl. Kon.Houtvesterijen.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

§ 3. Het overige voortgezet onderwijs

Voor de huidige generatie bosarbeiders bestaat de mogelijkheid tot vakscholing, zoals gezegd, uitsluitend in de vorm van een aantal praktijkcursussen, waaraan zij in het algemeen pas kunnen deelnemen wanneer zij reeds in de bosbouw werkzaam zijn. In hoeverre hebben de arbeiders nu al vóór hun toetreding tot de bosbouw in enigerlei vorm voortgezet onderwijs gevolgd? Tabel 6.6, waarin de gehele onderwijssituatie van de bosarbeiders is opgenomen, verschaft hierover nadere gegevens. Naast de bosbouw cursussen is daarbij onderscheid gemaakt tussen agrarisch en niet-agrarisch (d.i. in verreweg de meeste gevallen technisch) vervolgonderwijs.

Tabel 6.6

HET VOORTGEZET ONDERWIJS VAN DE BOSARBEIDERS

	Aantal bosarb.	Percentage arbeiders met			
		agrar. onderw.	niet-agrar. onderwijs	alleen bosb.- cursus	zonder voortgez. onderw.
Werkgever					
Staatsbosbeheer	152	21	8	25	46
Kon. Houtvesterijen	62	10	11	9	70
Gemeenten	48	31	6	23	40
Ned. Heidemaatschappij	116	25	9	8	58
Particulieren	104	33	7	7	53
Totaal	482	24	8	15	53
Leeftijdsklassen					
15 - 34	188	28	12	15	45
35 - 49	158	28	7	18	47
≥ 50	136	16	3	10	71
Dienstverband					
vast	285	23	8	22	47
los-vast	107	23	6	8	63
los	90	29	11	-	60

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Laat men de bosbouw cursussen buiten beschouwing, dan blijkt 68% van de bosarbeiders geen voortgezet onderwijs te hebben gevolgd. Opnieuw vertonen de bosarbeiders hier een grote mate van overeenkomst met de landarbeiders op de zandgronden, van wie in 1955 een nagenoeg gelijk percentage geen voortgezet onderwijs bleek te hebben genoten. 1) Bijlage VI.3, waarin meer gedetailleerde gegevens

1) A. MARIS en R. RIJNEVELD, De Landarbeiders in Nederland II. 's-Gravenhage 1958, p.61.

zijn opgenomen, laat zien dat het voortgezet onderwijs overwegend in de vorm van cursussen is genoten; slechts 5% van de bosarbeiders heeft agrarisch, slechts 3% heeft niet-agrarisch dagonderwijs gevolgd. Uit dezelfde bijlage kan worden afgeleid dat 8% van de bosarbeiders zowel aan een bosbouw cursus heeft deelgenomen als in enigerlei vorm ander voortgezet onderwijs heeft gehad; daarnaast heeft 24% wel enig voortgezet onderwijs, maar geen bosbouw cursus gevolgd, terwijl bij 15% een bosbouw cursus het enige vervolgonderwijs na de lagere school is geweest.

Tussen de arbeiders in dienst van de onderscheiden werkgevers vallen wederom opmerkelijke verschillen te constateren. Zo blijkt bij de Koninklijke Houtvesterijen het percentage arbeiders met voortgezet onderwijs (exclusief bosbouw cursussen) lager en dat met agrarisch voortgezet onderwijs zelfs veel lager te zijn dan bij de andere werkgevers. Ongetwijfeld hangt dit voor een belangrijk deel samen met verschillen in sociale herkomst en beroepsgeschiedenis van de arbeiders. Zoals in het vorige hoofdstuk is aangetoond, zijn onder de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen relatief veel zoons van bosarbeiders, terwijl het percentage secundaire toegevoelden en vooral het percentage vanuit een agrarisch beroep toegevoelde hier lager is dan bij de andere werkgevers. Doordat bij de Koninklijke Houtvesterijen bovendien relatief weinig arbeiders een bosbouw cursus hebben gehad, ligt het percentage arbeiders zonder enig voortgezet onderwijs hier betrekkelijk hoog.

Uit de tabel kan voorts worden opgemaakt dat de jongere arbeiders meer voortgezet onderwijs (exclusief bosbouw cursussen) hebben gehad dan de oudere, de losse meer dan de vaste. Dit laatste vindt o.m. zijn verklaring in verschillen in beroepsgeschiedenis bij losse en vaste arbeiders. Dat van de losse arbeiders ook een groter deel in het geheel geen voortgezet onderwijs heeft gehad, wordt veroorzaakt door de zeer geringe deelneming aan bosbouw cursussen bij deze categorie arbeiders.

De samenhang tussen voortgezet onderwijs en sociale herkomst komt tenslotte ook duidelijk tot uiting in de verdeling over de bosgebieden (zie bijlage VI.3). In het Middenoostelijk gebied, waar relatief veel bosarbeiders uit de landbouw afkomstig zijn, heeft 37% agrarisch vervolgonderwijs gehad, tegenover slechts 16% op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi.

§ 4. De behoefte aan vakscholing

Het oordeel van de werkgevers

Zoals reeds is opgemerkt, is de deelneming aan bosbouw cursussen primair een zaak die van de werkgever uitgaat. Hij moet de arbeiders in de gelegenheid stellen de cursussen te volgen en betaalt in het algemeen de kosten. Het is daarom niet zonder belang te weten hoe de werkgevers over de vakbekwaamheid van hun arbeiders oordelen en in hoeverre zij behoefte voelen aan grotere scholingsmogelijkheden. Naar beide zaken is bij de werkgeversenquête - zij

het vrij globaal - geïnformeerd. Daarbij is vooreerst komen vast te staan, dat ongeveer 90% van de werkgevers de vakbekwaamheid van hun arbeiders - over het geheel genomen - voldoende achtte om de hun opgedragen werkzaamheden naar behoren te verrichten. Opmerkelijk is echter dat er in dit opzicht tussen de soorten werkgevers vrijwel geen verschil bestond, hoewel in het voorgaande toch gebleken is dat de mate van geschooldheid van de arbeiders bij de onderscheiden werkgeverscategorien vrij sterk uiteenloopt. Mogelijk vindt dit verschijnsel zijn verklaring in verschillen in door de werkgevers gestelde eisen. Het lijkt b.v. aannemelijk dat bij de particuliere werkgevers, in verband met de bij hen overheersende exploitatiewijze, minder behoefte bestaat aan geschoolde en gekwalificeerde arbeid dan bij het Staatsbosbeheer.

Overigens biedt de discrepantie tussen de mate van geschooldheid van de arbeiders en het oordeel over hun vakbekwaamheid tevens een aanwijzing voor het feit, dat scholing niet de enige factor is die de vakbekwaamheid bepaalt. De ervaring speelt ook een rol, in de ogen van sommige werkgevers misschien zelfs een belangrijker rol. In hun commentaren bij de desbetreffende vraag in de enquête legden verscheidene werkgevers er de nadruk op, dat hun arbeiders ervaren mensen waren, van jongsaf aan in het bos hadden gewerkt, veelal uit bosarbeidersfamilies stamden (Veluwe) en dan ook doorkneed waren in dit werk. Hoe belangrijk deze ervaringsfactor geacht wordt, blijkt anderzijds ook uit de mededeling van een werkgever uit Overijssel, dat de vakbekwaamheid van zijn arbeiders veel te wensen overliet, omdat zij geen bosarbeiders "van nature" waren, maar boeren. Sommige werkgevers noemden ook de leiding als bepalende factor: de arbeiders zijn voldoende vakbekwaam omdat zij onder goede leiding staan. In § 5 van hoofdstuk II hebben wij reeds gezien hoe het met de scholing van het leidinggevend personeel in feite is gesteld.

Hoe denken de werkgevers nu over de bestaande scholingsmogelijkheden (de cursussen van de Bosbouwpraktijkschool en van Staatsbosbeheer) en in hoeverre hebben zij behoefte aan meer mogelijkheden in dit opzicht? De mededelingen van de werkgevers op dit punt lenen zich minder goed voor een kwantitatieve verwerking. Een bloemlezing van hun commentaren is niettemin zeer illustratief.

"Een examen en een vakdiploma zijn noodzakelijk om erkende vaklieden te krijgen. Hiermee gaat hun sociale status omhoog".

"De bestaande mogelijkheden zijn wel voldoende. Herhalingscursussen om op de hoogte te blijven van de voortschrijding van de mechanisatie zijn wel belangrijk".

"Er bestaat behoefte aan regionale cursussen. Het is te kostbaar om de mensen naar Arnhem te sturen".

"Alleen de grotere ondernemingen hebben behoefte aan meer scholingsmogelijkheden, de kleinere niet in verband met de grote verscheidenheid van werkzaamheden".

"De mensen kunnen hier al het werk prima verrichten. Vooral voor dit werk is in feite de praktijk belangrijker dan de theorie".

- "Behoeftte aan meer scholing is er niet zozeer. Praktische scholing tijdens het werk is het belangrijkste".
- "De cursussen zijn prima. De oudere arbeiders zijn er echter weinig vatbaar voor, maar de jongere zijn enthousiast".
- "Er bestaat geen behoefte aan grotere scholingsmogelijkheden. Sommige arbeiders kunnen de cursusstof nu al niet verwerken. Vooral de oudere arbeiders kunnen niet gemakkelijk op nieuwe werkmethoden overstappen".
- "Als de scholingsmogelijkheden maar helemaal benut werden door de arbeiders. Ze willen niet van huis".
- "Het betreft hier geen ontwikkelde mensen. Ze hebben allemaal thuis 1 à 2 koeien en voelen er niets voor om cursussen te gaan volgen".
- "Scholing van bosarbeiders is niet in het belang van de bosbouw, zeker niet waar de rationalisatie niet of slechts ten dele kan worden ingevoerd. Hebben de arbeiders bosbouwkundige scholing, dan zullen zij hogere eisen gaan stellen, waar momenteel de ondernemers niet aan kunnen beantwoorden, gezien de bedroevende resultaten. Hier vloeit ontevredenheid uit voort, wat het werk niet ten goede zal komen".

Tracht men bovenstaande uitspraken enigermate te rubriceren, dan kan men vooreerst onderscheid maken tussen de werkgevers die wel en die geen behoefte voelen aan (meer) scholing van hun arbeiders. Door de eerste groep, waarin de werkgevers uit de overheidssector (Staatsbosbeheer en gemeenten) overwogen, wordt vooral de nadruk gelegd op de betekenis van herhalingscursussen en regionale cursussen. In de tweede groep, waar in hoofdzaak particuliere werkgevers aan het woord zijn, worden (meer) scholingsmogelijkheden voornamelijk op drie gronden afgewezen: de praktijk is belangrijker dan de theorie, de (oudere) arbeiders voelen er niet voor, scholing leidt tot hogere eisen en ontevredenheid bij de arbeiders. Het is wel van belang op te merken dat bij de tweede grond, in tegenstelling tot de beide andere, het zwaartepunt van de afwijzing in feite niet ligt bij de werkgever, maar bij de arbeiders. De daarbij geciteerde uitspraken wijzen erop dat geringe deelneming aan de bosbouwscholing niet altijd mag worden toegeschreven aan gebrek aan bereidheid bij de werkgevers om hun arbeiders een cursus te laten volgen, maar ook een gevolg kan zijn van gebrek aan bereidheid of zelfs aan bekwaamheid bij de arbeiders om de geboden mogelijkheden te benutten. Het lijkt niet toevallig dat dit type uitspraken vooral betrekking heeft op arbeiders in meer gesloten gebieden van het land, zoals de Veluwe en bepaalde delen van Overijssel.

Het oordeel van de arbeiders

Om ook het oordeel van de arbeiders over de bosbouwscholing

te vernemen is aan hen een tweetal vragen voorgelegd. In de eerste vraag werd geïnformeerd, of de arbeider nog iets aan zijn vakscholing in de bosbouw zou willen doen. Het resultaat is neergelegd in tabel 6.7.

Tabel 6.7

DE ANIMO VAN DE ARBEIDERS VOOR VAKSCHOLING

	Percentage arbeiders dat nog iets aan vakscholing zou willen doen			
	alle arbeiders	met bosbouw-cursus	zonder bosbouw-cursus	zonder enig voortgezet onderwijs
Leeftijdsklassen				
15 - 39	57	55	58	48
≥ 40	24	40	20	16
Totaal	41	49	38	29
Werkgever				
Staatsbosbeheer	50	40	55	48
Kon. Houtvesterijen	40	1)	40	39
Gemeenten	49	67	41	21
Ned. Heidemaatschappij	34	65	28	19
Particulieren	33	45	30	16
Bosgebieden				
Noordoosten	61	63	60	56
Middenoosten	29	36	28	21
Centrum	37	42	36	30
Zuiden	42	54	36	19

1) Aantal te klein om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Uit de tabel blijkt dat van elke vijf arbeiders er twee nog iets aan hun vakscholing zouden willen doen. Het grootst blijkt de animo te zijn bij de jongere arbeiders, de arbeiders bij het Staatsbosbeheer en de gemeenten en die in het Noordoostelijk bosgebied, het geringst bij de oudere arbeiders, de arbeiders bij de particuliere werkgevers en de Nederlandse Heidemaatschappij en die in het Middenoostelijk bosgebied. De relatief geringe percentages in deze laatste categorieën - die voor de arbeiders zonder bosbouw-cursus zelfs nog lager zijn - bevestigen nu ook van de kant van de arbeiders dat de oorzaak van het niet deelnemen aan de bosbouwscholing inderdaad niet in alle gevallen bij de werkgevers mag worden gezocht.

Het springt voorts in het oog dat er vrij grote verschillen zijn tussen de arbeiders die wel en die niet reeds een bosbouw-cursus hebben gevolgd. Opmerkelijk daarbij is dat juist degenen met

een bosbouw cursus in het algemeen - uitzonderingen zijn alleen de jongere arbeiders en die van het Staatsbosbeheer - meer animo vertonen dan degenen zonder cursus. Misschien versterkt het volgen van een cursus de subjectieve behoefte aan verdere scholing. Waarschijnlijk zijn de verschillen in werkelijkheid zelfs groter dan de cijfers aangeven, want juist onder de arbeiders met een cursus waren er relatief veel die meenden de vraag niet goed te kunnen beantwoorden, omdat er voor hen geen verdere scholingsmogelijkheden openstonden. Zouden die wel aanwezig geweest zijn, dan zou vermoedelijk tenminste een deel van hen bereid gevonden zijn van die mogelijkheden gebruik te maken. Tenslotte blijkt nog uit de tabel dat - met uitzondering wederom van het Staatsbosbeheer - verreweg de geringste animo voor vakscholing voorkomt onder de arbeiders zonder enige vorm van voortgezet onderwijs.

Veel arbeiders hebben ook medegedeeld waarom zij al of niet voor vakscholing voelden. De voorstanders noemden vaak het feit dat zij er beter van hoopten te worden en dat een geschoolde arbeider altijd meer is dan een ongeschoolde. Door de tegenstanders werd in ongeveer de helft van de gevallen gezegd dat zij er zich te oud voor voelden, door de tegenstanders boven 40 jaar voor 70%, door die boven 55 jaar voor 86%. Andere motieven waren dat men van vakscholing toch geen positieverbetering verwachtte, dat men het werk ook wel in de praktijk kon leren en dat men niet graag ver van huis ging. Belangwekkend is ook de opmerking van verscheidene arbeiders die al een cursus gevolgd hadden, dat hetgeen zij daar hadden geleerd toch niet op de onderneming waar zij werkten werd toegepast.

Het vakexamen

De tweede vraag die aan de arbeiders is gesteld om hun houding tegenover vakscholing te peilen, betrof het in de aanhef van dit hoofdstuk genoemde vakexamen: "Als er een vakexamen voor bosarbeiders zou worden ingesteld, zoudt U dan aan zo'n examen willen meedoen?". De beantwoording van deze vraag is weergegeven in tabel 6.8.

Over het geheel genomen blijkt ruim de helft van de arbeiders wel aan een vakexamen te willen meedoen. De verdeling over de categorieën vertoont een opvallende overeenkomst met die in de voorgaande tabel. Ook nu is de animo het grootst bij de jongere arbeiders, de arbeiders van het Staatsbosbeheer en de gemeenten en die in het Noordoostelijk bosgebied, het geringst bij de oudere arbeiders, de arbeiders in particuliere dienst en die in het Middenoostelijk bosgebied.

Nog sterker dan de belangstelling voor vakscholing blijkt die voor het vakexamen samen te hangen met het deelnemen aan een bosbouw cursus. Het duidelijkst treedt dit wel aan de dag bij de oudere arbeiders: terwijl van degenen zonder cursus onder hen slechts ruim één kwart aan een vakexamen zou willen meedoen, is dit van degenen met een cursus bij bijna drie kwart het geval. Wederom komen over de gehele linie de geringste percentages voor onder de arbeiders, die in het geheel geen voortgezet onderwijs hebben gehad.

Tabel 6.8

DE ANIMO VOOR DEELNEMING AAN EEN VAKEXAMEN

	Percentage arbeiders dat aan een vakexamen zou willen meedoen			
	alle arbeiders	met bosbouw-cursus	zonder bosbouw-cursus	zonder enig voortgezet onderwijs
Leeftijdsklassen				
15 - 39	69	89	62	53
≥ 40	35	72	26	21
Totaal	52	82	44	34
Werkgever				
Staatsbosbeheer	64	84	54	48
Kon. Houtvesterijen	50	1)	42	39
Gemeenten	60	87	47	26
Ned. Heidemaatschappij	47	82	40	31
Particulieren	41	65	35	24
Bosgebieden				
Noordoosten	63	88	56	53
Middenoosten	43	73	38	28
Centrum	51	88	40	33
Zuiden	54	74	46	29

1) Aantal te klein om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

§ 5. De bosbouwtechnische school

De laatste jaren wint steeds meer het inzicht veld dat het bosbouwbedrijf, als elk ander bedrijf, alleen dan efficiënt kan werken, wanneer het over voldoende theoretisch en praktisch geschoold personeel beschikt. Het valt te verwachten dat aan de vakbekwaamheid van de bosarbeiders steeds hogere eisen zullen worden gesteld. De bosbouw cursussen, hoe nuttig op zich zelf ook, zijn niet toereikend om aan de toenemende behoefte aan vakkundige arbeiders te voldoen.

Uit dit inzicht zijn de plannen voortgekomen tot de oprichting van lagere bosbouwscholen, waarvan de eerste in september 1960 te Apeldoorn is geopend. Deze Bosbouwtechnische school is een vierjarige dagschool, welke aansluit op het lager onderwijs, en stelt zich ten doel een technische vakopleiding te geven voor lager personeel in bosbedrijven. De leerstof omvat zowel algemeen vormend onderwijs als theoretische vakkennis en praktische werkzaamheden. De school is in het leven geroepen door alle instanties die recht-

streeks bij de bosbouw zijn betrokken, te weten het Staatsbosbeheer, de Koninklijke Houtvesterijen, de gemeente Apeldoorn, de Nederlandse Heide maatschappij, de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren, de Vereniging Inlands Hout, de drie landarbeidersorganisaties en de Stichting Bosbouwpraktijkonderwijs. De oprichting van de school is in zekere zin als een proefneming te beschouwen; indien zij slaagt stelt men zich voor haar door de stichting van soortgelijke scholen in andere bosrijke streken van het land te doen volgen.

Alvorens in te gaan op de ervaringen die in het eerste schooljaar van de Bosbouwtechnische school zijn opgedaan, willen wij thans eerst verslag doen van het oordeel van de huidige bosarbeiders over een dergelijke opleiding, zoals hun dat bij de enquête is gevraagd. Dit oordeel lijkt ons niet zo zeer belangwekkend vanuit de veronderstelling dat uit de kringen van de huidige bosarbeiders veel leerlingen voor de school zouden kunnen worden verwacht - de in het vorige hoofdstuk vermelde feiten bieden voor deze verwachting weinig grond -, als wel omdat dit oordeel een licht zou kunnen werpen op de eisen die het bosarbeidersberoep in de ogen van de arbeiders zelf tegenwoordig stelt. De beantwoording van de vraag: "Zou er naar Uw mening behoefte bestaan aan een speciale vakschool (dagschool) voor jeugdige bosarbeiders?" is weergegeven in tabel 6.9.

Tabel 6.9

HET OORDEEL VAN DE ARBEIDERS OVER EEN BOSBOUWSCHOOL

	Percentage arbeiders dat meent dat er behoefte bestaat aan een vakschool voor jeugdige bosarbeiders			
	Alle arbeiders	Met bosbouw-cursus	Zonder bosbouw-cursus	Zonder enig voortgezet onderwijs
Leeftijdsklassen				
15 - 39	63	84	56	48
≥ 40	70	83	67	65
Totaal	67	84	62	58
Bosgebieden				
Noordoosten	79	81	78	75
Middeneosten	68	86	65	54
Centrum	70	86	65	65
Zuiden	54	80	44	38

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Twee derde van alle arbeiders is van mening dat er inderdaad behoefte bestaat aan een bosbouwschool. Weer blijken de arbeiders met een bosbouw cursus vrij aanzienlijk meer voorstanders te tellen dan degenen zonder cursus of zonder enig voortgezet onderwijs. Opmerkelijk is dat de oudere arbeiders eerder meer dan minder posi-

tief over de bosbouwschool oordelen dan hun jongere collega's. De behoefte aan een vakschool wordt het sterkst gevoeld door de arbeiders in het Noordoostelijk bosgebied, het geringst in de zuidelijke bosgebieden.

De commentaren van de arbeiders bij de betrokken vraag zijn bijzonder instructief, omdat ze een goede indruk geven van de wijze waarop men zijn eigen beroep ziet. Enkele uitspraken van voorstanders van een bosbouwschool volgen hieronder.

"Ik geloof wel dat er behoefte aan bestaat; de bosarbeiders zijn bijna allemaal oud en ongeschoold".

"Dan weten ze tenminste hoe het werk gedaan moet worden; in het bos leer je het pas na veel doen".

"Dan weten ze waarvoor ze een bepaald werk doen".

"Dan kun je een goed vakman worden en ook b.v. meten".

"Dan kunnen ze zich omhoog werken".

"Nieuwe werkmethoden vragen om een opleiding".

"Scholing in de bosbouw is net zo goed nodig als in andere vakken".

"Bosarbeider is ook een beroep; in de bosbouw zit meer dan de meeste mensen denken".

"Je bent om de d..... zonder grondbeginselen zo maar geen bosarbeider!".

"Dan zal het als een vak worden beschouwd, waardoor ze meer jonge mensen krijgen".

"Op die manier kan men de uittocht uit de bosbouw misschien tegenhouden".

De veel kleinere groep arbeiders die geen behoefte aan een vakschool voelen - een derde van het totaal - baseren hun oordeel vooral op het feit dat het werk zich huns inziens gemakkelijk en het best in de praktijk laat leren, dat er voor de jongeren weinig toekomst in de bosbouw zit en dat er (daarom) wel niet veel animo voor de school zal zijn.

De meerderheid van de arbeiders is echter van mening, dat het bosarbeidersberoep als elk ander beroep tegenwoordig scholing vereist. Deze mening wordt bij hen kennelijk mede ondersteund door de overweging - die in verscheidene van de geciteerde uitspraken in meerdere of mindere mate doorklinkt -, dat het beroep door scholing weer het aanzien zal kunnen krijgen waarop het in hun ogen recht heeft. Misschien zal het daardoor, zoals sommigen opmerkten, ook weer meer aantrekkingskracht kunnen hebben voor jongeren.

De bezetting van de school

Over de bezetting van de Bosbouwtechnische school in Apeldoorn zijn ons door de directie van de school de navolgende gegevens verstrekt. De school is in september 1960 begonnen met 43 leerlingen, van wie 25 in de eerste klas en 18 in de derde; deze laatste konden op grond van hun vooropleiding terstond tot het derde leerjaar worden toegelaten. Bij de aanvang van het schooljaar 1961/62 hadden

5 leerlingen de school verlaten en hebben zich 53 nieuwe leerlingen aangemeld, zodat de totale bezetting thans 91 leerlingen telt. Tabel 6.10 geeft de verdeling over de leerjaren.

Tabel 6.10

DE BEZETTING VAN DE BOSBOUWTECHNISCHE SCHOOL

Leerjaar	Aantal leerlingen van de Bosbouwtechnische school	
	1960/'61	1961/'62
1	25	27
2	-	31
3	18	19
4	-	14
Totaal	43	91

Bron: Directie Bosbouwtechnische school.

Alleen van de 43 leerlingen van het schooljaar 1960/'61 zijn enkele gegevens omtrent hun herkomst beschikbaar. Dat de school een sterk regionaal karakter draagt, blijkt uit de navolgende opstelling betreffende de geografische herkomst van de leerlingen.

Apeldoorn	15
Overige Veluwe	12
Overig Gelderland	6
Overijssel	4
Utrecht	2
Noordholland	4
	<u>43</u>

De sociale herkomst van de leerlingen vertoont een zeer gevarieerd beeld, zoals onderstaande gegevens over de beroepen van de vaders laten zien.

Beroepen buiten de bosbouwsector:

Intellectuele en hogere leidinggevende beroepen	4
Middelbare techn., admin. en commerciële beroepen	12
Zelfstandige middenstand en landbouw	4
Lagere techn. en andere beroepen	9
Overige beroepen	2

Beroepen in de bosbouwsector:

Houthandelaren en -aannemers	4
Bosbazen, jachtopzieners e.d.	3
Bosarbeiders	2
	<u>40</u>
Vader overleden	3
	<u>43</u>

Hoewel men aan de gegevens van één schooljaar uiteraard geen verreikende conclusies mag verbinden, springen bij het overzien van de beroepen van de vaders vooral twee dingen in het oog: het relatief geringe aantal leerlingen uit de bosbouwsector en vooral - in overeenstemming met de eerder door ons gestelde verwachtingen - het zeer kleine aantal zoons van bosarbeiders onder hen; vervolgens het relatief grote aantal leerlingen uit hogere en middelbare, in veel gevallen stedelijke milieu's. Kennelijk oefent een school als deze grote aantrekkingskracht uit op intellectueel minder begaafde zoons uit deze kringen. Het lijkt echter zeer de vraag of deze leerlingen wel allen het beroep van bosarbeider ambiëren. Naar het oordeel van de directeur van de school is dit slechts met ruim de helft tot twee derde van de huidige leerlingen het geval. Van de overige leerlingen zullen er vermoedelijk enkele een functie krijgen op een rentmeesterskantoor, bij hun vader in de houthandel e.d., terwijl er ook enkele plannen hebben om te emigreren. Wanneer in de toekomst de Bosbouwtechnische school niet langer eindonderwijs zal zijn, maar mogelijk ook aansluiting zal geven op de Middelbare Bosbouw- en Cultuurtechnische school in Arnhem, zal het percentage leerlingen dat geen bosarbeider wordt, waarschijnlijk nog toenemen.

§ 6. De toekomstige behoefte aan scholingscapaciteit

In aansluiting aan hetgeen in de voorgaande paragraaf is vermeld over de bosbouwtechnische school te Apeldoorn zal thans een poging worden gedaan de toekomstige behoefte aan scholingscapaciteit enigszins te peilen, en wel voornamelijk de te verwachten behoefte aan lager bosbouwtechnisch onderwijs.

In sommige bosbouwkringen gaat men ervan uit, dat in de toekomst voor al het uitvoerend personeel lager bosbouwonderwijs gewenst is. Zich eveneens op dit standpunt stellend, berekent TROMP, dat door de bosbouwtechnische scholen per jaar 200 leerlingen zullen moeten worden afgeleverd. 1) Hij baseert zich daarbij op een totaal van 5.000 bosarbeiders, een verloop van 50% en een arbeidsgeschiktheid van 40 à 50 jaar. Indien elke school jaarlijks 20 nieuwe bosarbeiders aflevert, zullen er dus 10 lagere bosbouwscholen nodig zijn.

Gezien het feit, dat in de laatste jaren verscheidene lagere landbouwscholen zijn opgeheven wegens gebrek aan leerlingen, staat nu wel vast, dat in en na de laatste wereldoorlog te veel scholen van dit type zijn opgericht. Met deze wetenschap voor ogen lijkt het raadzaam ten aanzien van de stichting van lagere bosbouwscholen als nieuw schooltype de nodige voorzichtigheid te betrachten. In principe gaat het niet om bestaande wenselijkheden met betrekking tot de bosbouwtechnische vorming van de toekomstige generatie bosarbeiders, maar dient men rekening te houden met de op dit punt naar alle waarschijnlijkheid realiseerbare mogelijkheden.

1) TROMP, Verleden, heden en toekomst van de bosarbeidsscholing, t.a.p., p. 214.

In de eerste plaats is in dit verband de ontwikkeling van het aantal bosarbeiders van veel belang. Dit aantal is voor begin 1960 in hoofdstuk III geraamd op 4.000, exclusief arbeiders in dienst van de houthandel en -industrie, welk aantal men wellicht op ± 400 mag stellen. In totaal komt men dan op ± 4.400 arbeiders. Verder is in hoofdstuk III geconstateerd, dat het aantal bosarbeiders in de periode van 1947-1960 met minstens 11% zal zijn verminderd, d.i. 0,85% per jaar. Het is uiteraard moeilijk, zo niet onmogelijk, een prognose op te stellen voor b.v. het jaar 1980. Toch zal men zich bij de beoordeling van de wenselijkheid van uitbreiding van de scholingscapaciteit moeten baseren op de toekomstige realiseerbare behoefte aan geschoolde arbeidskrachten en niet op de huidige werkgelegenheid in de bosbouw.

In hoofdstuk II is gewezen op de uitbreiding van de oppervlakte bos na 1953 met ongeveer 21.000 ha. Ondanks deze vergroting van het bosareaal is het aantal arbeidskrachten sinds 1947 gedaald. Het lijkt dan ook onwaarschijnlijk, dat een eventuele verdere toename van de oppervlakte bos aanleiding zal zijn tot een toename van het aantal arbeiders. Het ligt eerder voor de hand, dat de arbeids-rationalisatie in de bosbouw evenals de concurrentiekracht van andere bedrijfstakken een gecontinueerde afname van het aantal arbeidskrachten zal veroorzaken. Wel lijkt het waarschijnlijk, dat de toekomstige daling relatief minder sterk zal zijn dan die in de periode 1947-1960.

Neemt men voor de ontwikkeling van het aantal bosarbeiders om de gedachten te bepalen, een toekomstige vermindering aan van $\frac{3}{4}$ à $\frac{1}{2}$ % per jaar van 1960-1980, dan resulteert een aantal bosarbeiders in 1980 van 3.750 à 3.950 (incl. houthandel en -industrie). Op deze aantallen is de verdere becijfering gebaseerd.

Een tweede belangrijk uitgangspunt is het feit, dat het lager bosbouwonderwijs alleen van betekenis kan zijn voor de toekomstige bosarbeiders, voor zover zij primair zijn toegevoerd, d.w.z. direct na hun schooltijd het beroep van bosarbeider willen gaan uitoefenen. In het algemeen kan men stellen, dat degenen die secundair toe-vloeien naar de bosbouw, geen lagere bosbouwschool zullen bezoeken. In hoofdstuk V is gebleken, dat van de huidige bosarbeiders niet minder dan 76% secundair is toegevoerd. Voor de jongste leeftijds-klasse (15-29 jaar) is het percentage primair toegevoerden echter hoger dan voor de twee oudere klassen arbeiders tot 55 jaar. Dit percentage bedroeg 28. Naar verwachting zal het in de toekomst verder stijgen, naarmate men in het algemeen meer tot de overtuiging komt dat voortgezet onderwijs, al dan niet in de vorm van beroeps-onderwijs, een vereiste is met het oog op het te kiezen beroep. Men mag veronderstellen, dat in 1980 van de leeftijdsklasse 15-29 jaar omstreeks 35% primair zal zijn toegevoerd.

Volgens de huidige leeftijdsopbouw (hoofdstuk III, § 3) be-hoort één vierde deel van de bosarbeiders tot de klasse 15-29 jaar. Het lijkt waarschijnlijk, dat dit gedeelte in 1980 zal zijn af-genomen tot omstreeks 20%. Op grond van deze verhoudingen is glo-baal te schatten, dat in 1980 het aantal primair toegevoerde bos-arbeiders van 15-29 jaar ongeveer zal bedragen:

$$\frac{35}{100} \times \frac{20}{100} \times 3.750 \text{ à } 3.950 = 260 \text{ à } 280 \text{ arbeiders.}$$

Indien de primaire toevloeiing regelmatig over de 15 jaar van deze leeftijdsklasse is gespreid, zal deze per jaar 17 à 19 personen bedragen, derhalve ternauwernood de jaarlijkse scholingscapaciteit van één lagere bosbouwschool.

Het is natuurlijk de vraag of alle primair toevloeienden in de toekomst een lagere bosbouwschool zullen willen bezoeken. Veel zal hierbij afhangen van het aanstellings- en promotiebeleid van de werkgevers. Neemt men echter aan, dat alle jeugdige bosarbeiders die in de komende 20 jaar primair zullen toevloeien, lager bosbouwonderwijs zullen volgen, dan nog blijkt één lagere bosbouwschool voldoende te zijn. Aangezien echter wellicht slechts de helft van de leerlingen van de school te Apeldoorn daadwerkelijk als bosarbeider werkzaam zal zijn, zou men, na enige jaren ervaring met deze school te hebben opgedaan, wellicht de oprichting van een tweede lagere bosbouwtechnische school kunnen overwegen. In verband met de omstandigheid, dat de Apeldoornse school (nog) geen leerlingen aantrekt uit de zuidelijke bosgebieden, waar ongeveer een kwart van de bosarbeiders werkzaam is (evenals op de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi) lijkt een vestigingsplaats in Noordbrabant of Limburg het eerst in aanmerking te komen voor de stichting van een eventuele tweede lagere bosbouwtechnische school.

Uit het voorgaande zal mede duidelijk zijn geworden, dat de scholing en herscholing van volwassen bosarbeiders in verband met de blijvende grote mate van secundaire toevloeiing ook in de komende jaren van uitermate grote betekenis dient te worden geacht. Hierbij is met name ook te denken aan regionale bosbouw cursussen, waaraan blijkens het vermelde in § 4 van dit hoofdstuk zeker behoefte bestaat. Wel lijkt een of andere vorm van samenwerking tussen de werkgevers noodzakelijk om een eventuele uitbreiding van het regionale cursusprogramma mogelijk te maken.

HOOFDSTUK VII

BELONING VAN VAKORGANISATIES

§ 1. De loonregelingen

De bijzondere structuur van de bosarbeidersgroep - met de verscheidenheid van werkgevers samenhangend - komt ook tot uiting in de gevarieerdheid van regelingen betreffende de lonen en andere arbeidsvoorwaarden. Bij het Staatsbosbeheer wordt de meerderheid van de arbeiders volgens rijksregeling beloond. De gemeenten kennen eigen gemeentelijke regelingen. De Koninklijke Houtvesterijen hebben een afzonderlijk reglement op de lonen en arbeidsvoorwaarden, dat in grote lijnen overeenstemt met de collectieve arbeidsovereenkomst die voor de arbeiders in particuliere dienst geldt. Over elk van deze loonregelingen zullen thans, te beginnen bij de laatstgenoemde, enkele nadere bijzonderheden worden meegedeeld.

De arbeiders in particuliere dienst

In 1947 is een eerste poging gedaan om tot een collectieve arbeidsovereenkomst voor de bosbouw te komen, geldend voor het gehele land met uitzondering van Noord- en Zuidholland. De Nederlandse Vereniging van Boseigenaren, vertegenwoordigende de werkgevers, meende echter dat in verband met de lage houtprijzen deze C.A.O. wel sociaal, maar niet economisch verantwoord was. Het College van Rijksbemiddelaars heeft daarop in augustus 1947 een bindende regeling vastgesteld, inhoudende lonen en arbeidsvoorwaarden voor de bosbouw, zonder dat met de houtprijzen rekening werd gehouden. Behoudens enkele wijzigingen werd hierbij de tekst gevolgd, zoals die was voorgesteld door de drie landarbeidersorganisaties als vertegenwoordigers van de werknemers 1). In 1952 is met betrekking tot een C.A.O. voor de bosbouw, geldend voor de arbeiders in particuliere dienst, tussen beide partijen overeenstemming bereikt.

Voor de bepaling van het tijdloon wordt in de C.A.O. onderscheid gemaakt tussen vaste arbeiders en losse arbeiders. Aanvankelijk werden alleen de losse arbeiders naar hun vakbekwaamheid nog onderscheiden in vakarbeiders en ongeschoolde arbeiders, sinds 1954 (tot 1959) zowel de vaste als de losse in geschoolde arbeiders, vakarbeiders en ongeschoolde arbeiders. Onder geschoolde arbeiders werden verstaan arbeiders, die ongeacht het feit of deze werkzaamheden werden opgedragen, een aantal met name genoemde werkzaamheden zelfstandig konden verrichten. Vakarbeiders waren arbeiders die ten minste twee jaar in de bosbouw werkzaam waren en de hun opgedragen werkzaamheden op normale wijze konden verrichten. Alle overige arbeiders werden als ongeschoolde arbeiders aangemerkt.

1) Gegevens ontleend aan A. VAN MAAREN, Scriptie betreffende bosarbeiders. Afd. Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool. Wageningen 1952, pp. 14-15 (niet gepubliceerd).

Om tot een zo objectief mogelijke vaststelling van de waarde van de bosarbeid in verhouding tot vergelijkbare andere arbeid te kunnen komen, werd in 1958 door het Bosschap aan het Raadgevend Bureau Berenschot opdracht verleend tot het instellen van een werkclassificatieonderzoek in de bosbouw 1). Dit onderzoek had tot doel om met behulp van functieanalyses het vakbekwaamheidsdeel van het loon - d.i. dat deel van het loon dat afhankelijk is van de eisen die aan de functies worden gesteld, ongeacht de wijze waarop de functie wordt uitgeoefend - te bepalen. In totaal werden 28 functiebeschrijvingen met bijbehorende functiewaarderingen vastgesteld.

De uitkomsten van de werkclassificatie zijn met ingang van oktober 1959 in de C.A.O. verwerkt. In de plaats van de oude onderscheiding naar vakbekwaamheid worden de arbeiders sindsdien ingedeeld in drie functieklassen, t.w. bosarbeider A, bosarbeider B en bosarbeider C. Een A-arbeider is een arbeider, die behalve werkzaamheden van B- en C- arbeiders, werkzaamheden verricht waarvoor een hoge vakbekwaamheid bereikt is. Een B-arbeider is een arbeider, die behalve werkzaamheden van C-arbeiders, werkzaamheden verricht waarvoor een normale vakbekwaamheid vereist is. De specifieke werkzaamheden van de trekkerchauffeur en de voerman worden aangemerkt als werkzaamheden van bosarbeider B. Een C-arbeider tenslotte is een arbeider, die eenvoudige werkzaamheden verricht. Bij elk van de drie functieklassen zijn de tot de functie behorende werkzaamheden opgesomd. Overeenkomstig het doel van de werkclassificatie is voor de indeling in een functie bepalend datgene wat de arbeider in feite doet en waarvoor hij is aangenomen, niet hetgeen hij zou kunnen doen.

Tabel 7.1

DE C.A.O.-LONEN IN 1952 en 1961/62

	1952			1961/62		
	vak- kwaam- heid	Noord-en Zuidhol- land	overige provin- cies	functie- klasse	Noord-en Zuidhol- land	overige provin- cies
Weekloon vaste ar- beiders				A	75,67	74,73
		44,50	42,25	B	71,44	70,50
				C	66,51	65,57
Uurloon losse ar- beiders	Vakarb.	0,89	0,84 $\frac{1}{2}$	A	1,66	1,64
	Onge- schoolden	0,84 $\frac{1}{2}$	0,80 $\frac{1}{2}$	B	1,56 $\frac{1}{2}$	1,54 $\frac{1}{2}$
				C	1,45 $\frac{1}{2}$	1,43 $\frac{1}{2}$

Bron: C.A.O. voor de bosbouw 1952 en 1961/62.

1) Zie S.J. HALBERTSMA, Werkclassificatie in de bosbouw (Ned. Bosb. Tijdschr., 31 (1959), 11 (nov.), 312-317.

Voor de arbeiders bij de Koninklijke Houtvesterijen bestaat een afzonderlijk reglement op de lonen en arbeidsvoorwaarden, vastgesteld in overleg met de Nederlandse Christelijke Landarbeidersbond en de Nederlandse Katholieke Landarbeidersbond "St. Deusededit". Dit reglement stemt in grote lijnen overeen met de C.A.O. voor de bosbouw. Sinds 1960 kent men ook hier de functieindeling op basis van werkclassificatie, welke gelijk is aan die van de C.A.O. C-arbeiders komen bij de Koninklijke Houtvesterijen echter niet voor.

Uit een vergelijking van de C.A.O.-lonen in 1952 en in 1961/62 krijgt men een indruk van de stijging van de arbeidslonen in de bosbouw in de afgelopen tien jaar (zie tabel 7.1). De stijging van het weekloon van de vaste arbeiders varieert van ongeveer 50 tot 75%. Het uurloon van de losse arbeiders is naar verhouding nog sterker gestegen, nl. met ong. 70 à 95%.

De arbeiders in overheidsdienst

Bij het Staatsbosbeheer heeft het merendeel van de arbeiders de ambtelijke status. Zij worden dus aangesteld resp. in dienst genomen volgens het Algemeen Rijksambtenarenreglement of het Arbeidsovereenkomstenbesluit. Hun bezoldiging geschiedt volgens het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren. Tot voor kort werd een vrij groot deel van de arbeiders op arbeidsovereenkomst - de z.g. A-contractanten - beloond op basis van de C.A.O. voor de bosbouw. De meesten van hen zijn in december 1960 in het ambtelijke dienstverband opgenomen.¹⁾ Na een door het Bureau Taakanalyse van het Ministerie van Binnenlandse Zaken ingesteld onderzoek is ook bij het Staatsbosbeheer een beloningssysteem op basis van werkclassificatie ingevoerd.

Ook bij de gemeenten hebben de meeste arbeiders een ambtelijke status. Zij worden bezoldigd volgens gemeentelijke regeling, sinds enige tijd veelal eveneens op basis van werkclassificatie.

De verdeling over de loonregelingen

Bij de enquête is zowel bij de werkgevers als bij de arbeiders geïnformeerd naar de loonregeling volgens welke de arbeiders worden betaald. Met behulp van deze gegevens en met gebruikmaking van de schatting van het aantal bosarbeiders per werkgeverscategorie in begin 1960 (zie tabel 3.6) kan de verdeling van de bosarbeiders over de verschillende loonregelingen bij benadering worden bepaald. Men zie hiervoor tabel 7.2.

Ruim de helft (sinds december 1960 ongeveer de helft) van alle bosarbeiders wordt beloond volgens de C.A.O. of een bindende regeling voor de bosbouw; 15% (sinds december 1960 ongeveer 20%) valt onder het Algemeen Rijksambtenarenreglement en het Arbeidsovereenkomstenbesluit. Het resterende aantal arbeiders is gelijkelijk verdeeld over gemeentelijke regelingen en overige regelingen. Tot deze laatste, volgens welk ruim een kwart van de arbeiders in particuliere dienst wordt beloond, behoren o.m. de C.A.O. voor de akker- en weidebouw en de veehouderij (nl. voor arbeiders die een belangrijk deel van hun tijd aan landbouwwerk besteden), maar vooral een relatief groot aan-

1) Zie ook noot 2 onder tabel 7.2.

tal door de werkgever met de arbeider(s) overeengekomen eigen regelingen, buiten elke C.A.O. om. In de meeste gevallen betreft dit tijdelijke arbeidskrachten en seizoenarbeiders - vaak met een eigen landbouwbedrijf - die gedurende kortere of langere tijd in het bos werken.

Wat de beloning in de verschillende functies betreft kan nog worden meegedeeld dat 11% van de geënquêteerde arbeiders van het Staatsbosbeheer de rang had van "vakman B", 5% van voerman en 3% van trekkerschauffeur.

Een opmerkelijk verschil in functieindeling volgens de C.A.O. werd gevonden tussen de arbeiders van de Nederlandse Heidemaatschappij en die van de particuliere bosbezitters. Wordt bij de Nederlandse Heidemaatschappij slechts 12% van de arbeiders als A-arbeiders betaald en 88% als B-arbeider, bij de volgens de C.A.O. betaalde arbeiders van particuliere bosbezitters bedragen de percentages A- en B-arbeiders resp. 95 en 5. De particuliere bosbezitters hebben dus de overgrote meerderheid van hun arbeiders in de hoogste functieklasse ingedeeld, de Nederlandse Heidemaatschappij in de middenklasse. C-arbeiders zijn bij het onderzoek in het geheel niet aangetroffen.

Tabel 7.2

VERDELING VAN DE BOSARBEIDERS OVER DE
LOONREGELINGEN BEGIN 1960

Loonregeling	Percentage per werkgeverscategorie	Bosarbeiders		
		aantal 1)	in %	
C.A.O. en bindende regeling voor de bosbouw	Kon. Houtvesterijen	100%	175	4
	Ned. Heidemij.	100%	400	10
	Particulieren	70%	1300	33
	Staatsbosbeheer 2)	45%	<u>475</u>	<u>12</u>
	Totaal		2350	59
Algemeen Rijks- ambtenarenregle- ment en Arbeids- overeenkomstenbe- sluit	Staatsbosbeheer 2)	55%	575	14
	Particulieren 3)	2%	<u>25</u>	<u>1</u>
	Totaal		600	15
Gemeentelijke regelingen	Gemeenten	100%	525	13
Andere regelingen	Particulieren	28%	525	13
Alle loonregelingen	Alle werkgevers		4000	100

1) Afgerond.

2) Sinds december 1960 is het merendeel van de volgens de C.A.O. voor de bosbouw bezoldigde arbeiders van het Staatsbosbeheer - de z.g. A-contractanten - naar het ambtelijke dienstverband overgegaan. Tevens is het aantal arbeiders in dienst van Staatsbosbeheer gedaald tot + 900 (cf. Jaarverslag Staatsbosbeheer 1960). Het aantal volgens C.A.O. en bindende regeling voor de bosbouw beloonde arbeiders bij alle werkgevers is daarmee gedaald tot ongeveer 2000 (+ 50%), het aantal volgens rijksregeling beloonde arbeiders gestegen tot ongeveer 800 (+ 20%).

3. Betreft semi-overheidsinstellingen.

Bron: L.E.I.-enquête maart 1960 en eigen opgaven Staatsbosbeheer, Koninklijke Houtvesterijen en Ned. Heidemaatschappij.

§ 2. Tijdloon en akkoordloon

In het kader van de rationalisatie van de bosarbeid wordt de laatste jaren bijzondere aandacht besteed aan de vervanging van het tijdloon door het akkoordloon. Men is nl. tot het inzicht gekomen dat het werken in akkoord belangrijk kan bijdragen tot de verhoging van de arbeidsproduktiviteit, mits echter het tarief volgens een juiste maatstaf is vastgesteld. Ervaringstarieven vormen altijd een bron van wrijvingen tussen baas en arbeiders. Van daar dat men ook in de bosbouw gezocht heeft naar de mogelijkheid om wetenschappelijk gefundeerde tarieven vast te stellen met behulp van tijdstudies 1). Deze tijdstudies, welke thans worden uitgevoerd door de Commissie Onderzoek Rationalisatie Bosbouw (C.O.R.B.) van het Bosbouwproefstation, hebben inmiddels geresulteerd in de vaststelling van een landelijk geldend minutentariaf voor het vellingswerk in groveden en Japanse lariks 2). Opgemerkt dient te worden dat gemeten tarieven alleen kunnen worden toegepast, wanneer de arbeiders gebruik maken van moderne gereedschappen en de juiste werkmethode. Ook zal het toezichthoudend personeel de tarieven moeten kunnen hanteren.

Over de toepassing van akkoordloon en gemeten tarieven zijn bij de werkgeversenquête enkele gegevens verzameld. Over de mate waarin op de ondernemingen de arbeiders overwegend in tijdloon dan wel overwegend in akkoordloon werken, geeft tabel 7.3 enige informatie.

Tabel 7.3

DE ONDERNEMINGEN NAAR TOEPASSING VAN TIJDLAON EN AKKOORDLOON

	Aantal ondernemingen met arbeiders	Percentage ondernemingen waar de arbeiders overwegend werken in	
		tijdloon	akkoordloon
Eigendoms categorie			
Staat 1)	14	14	86
Gemeenten	11	72	28
Particulieren	41	83	17
Totaal	66	66	34
Grootteklasse in ha			
15 - 100	22	91	9
100 - 250	19	68	32
≥ 250	25	44	56

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

1) Zie o.m. A.G. GERRITSEN, Arbeidsstudies in de bosbouw (Tijdschr. Ned. Heidemij., 68 (1957), 9 (sept.), 224-228).

2) A.G. GERRITSEN en M. BOL, Minutentabellen voor het vellingswerk in groveden in Nederland (Ned. Bosb. Tijdschr., 31 (1959), 1 (jan.), 12-22); M. BOL en A.G. GERRITSEN, Minutentabellen 1960 voor het vellingswerk van groveden en Japanse lariks (Ned. Bosb. Tijdschr., 32 (1960), 9 (sept.), 306-327).

Op drie kwart van alle ondernemingen werken de arbeiders overwegend in tijdloon. Zoals in zoveel andere opzichten treden ook hier belangrijke verschillen op tussen de staatsondernemingen enerzijds en de gemeentelijke en particuliere ondernemingen anderzijds, alsook tussen de kleinere en de grotere ondernemingen. Op een veel groter deel van de staats- en de grotere ondernemingen werken de arbeiders overwegend in akkoordloon dan van de gemeentelijke, de particuliere en de kleinere ondernemingen.

Soortgelijke verschillen traden ook aan de dag ten aanzien van de toepassing van gemeten tarieven. Op 14 van de 66 onderzochte ondernemingen (21%, maar 64% van de 22 ondernemingen waar de arbeiders overwegend in akkoordloon werken) werd van gemeten tarieven gebruik gemaakt. Tot deze 14 ondernemingen met gemeten tarieven behoorden 9 ondernemingen van de Staat (64%), 1 van een gemeente en 4 van particulieren (beide 9%).

Bij de werkgeversenquête is tevens nagegaan welk deel van de arbeiders uitsluitend in tijdloon dan wel ook in akkoordloon werkt. Het resultaat is neergelegd in tabel 7.4.

Tabel 7.4

DE ARBEIDERS MET TIJDLOON EN AKKOORDLOON

Werkgever	Aantal arbeiders 1)	Percentage arbeiders werkend	
		uitsluitend in tijdloon	ook in akkoordloon
Staatsbosbeheer	137	23	77
Kon. Houtvesterijen	64	3	92
Gemeenten	50	94	6
Ned. Heidemij.	112	1	99
Particulieren	137	83	17
Alle werkgevers	500	40	60

1) Geregistreeerde arbeiders excl. vertrokken arbeiders.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Hoewel uit tabel 7.3 bleek dat slechts op een derde van alle ondernemingen de arbeiders overwegend in akkoordloon werken, tabel 7.4. laat zien dat 60% van de arbeiders weleens in akkoordloon werkt. Blijkbaar wordt het akkoordloon dus vooral toegepast op ondernemingen met relatief veel arbeiders. Betreft men de percentages arbeiders met uitsluitend tijdloon en met akkoordloon op het geraamde totale aantal bosarbeiders in begin 1960 (4000), dan werken ongeveer 1600 arbeiders uitsluitend in tijdloon en ongeveer 2400 ook in akkoordloon.

Tussen de werkgeverscategorieën bestaan ook hier zeer aanzienlijke verschillen. Bij de Nederlandse Heidemaatschappij en de Koninklijke Houtvesterijen werken vrijwel alle arbeiders weleens in

akkoord, bij het Staatsbosbeheer ruim drie kwart, daarentegen bij de particuliere boscigenaren slechts een gering en bij de gemeenten een zeer gering deel.

§ 3. Het lidmaatschap van vakorganisaties

De gevarieerde structuur van de bosarbeidersgroep heeft ook zijn stempel gedrukt op de wijze waarop de bosarbeiders zijn georganiseerd. De arbeiders in overheidsdienst kunnen zich aansluiten bij een van de bonden van overheidspersoneel: de Algemene Bond van Ambtenaren (A.B.V.A.), de Katholieke Bond van Overheidspersoneel (K.A.B.O.) en de Nederlandse Christelijke Bond van Overheidspersoneel (N.C.B.O.); voor de arbeiders in particuliere dienst staan de landarbeidersbonden open: de Algemene Nederlandse Agrarische Bedrijfsbond (A.N.A.B.), de R.-K. Landarbeidersbond "St.-Deusdedit" en de Nederlandse Christelijke Landarbeidersbond (N.C.L.B.).

Blijkens tabel 7.5 zijn de bosarbeiders voor 45% georganiseerd. In 1955 bedroeg het percentage georganiseerde landarbeiders op de zandgronden en in de rivierkleigebieden 40 ¹⁾. Is er dus een vrij grote overeenstemming in de mate waarin de bosarbeiders en de bedoelde landarbeiders zijn georganiseerd, in de wijze waarop treden tussen beide groepen grote verschillen op. Slechts 19% van de bosarbeiders is aangesloten bij een van de drie landarbeidersbonden tegen 31% van de genoemde landarbeiders. Het grote verschil tussen beide percentages wordt veroorzaakt door de bosarbeiders in dienst van Staatsbosbeheer en gemeenten. Deze zijn nl. zeer overwegend aangesloten bij de bonden van overheidspersoneel. Van alle bosarbeiders is 20% lid van een van deze bonden, een vrijwel even groot deel dus als het percentage in een landarbeidersbond georganiseerden.

Tabel 7.5

ORGANISATIE PER WERKGEVERSCATEGORIE EN BOSGEBIED

	Aantal arbei- ders	Percentage arbeiders					
		georganiseerd					niet geor- gani- seerd
		to- taal	in land- arbeiders- bonden	in bonden van over- heidspers.	in overige vakorgani- saties	in stands- organisa- ties	
Werkgever							
Staatsbosbeheer	152	56	7	41	1	7	44
Kon.Houtvesterijen	62	32	32	-	-	-	68
Gemeenten	48	71	-	67	2	2	29
Ned.Heidemij.	116	45	37	-	4	4	55
Particulieren	104	26	17	2	2	5	74
Alle arbeiders	482	45	19	20	2	4	55
Bosgebied							
Noordoosten	82	38	14	23	1	-	62
Middeneosten	88	36	18	6	2	10	64
Centrum	185	36	25	9	1	1	64
Zuiden	127	70	15	43	4	8	30

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

1) A. MARIS en R. RIJNEVELD, De landarbeiders in Nederland II. 's-Gravenhage 1958, p. 68.

Werkgeverscategorie en lidmaatschap

Per werkgeverscategorie zijn er bijzonder grote verschillen in de mate waarin de arbeiders zijn georganiseerd. Het minst georganiseerd zijn de arbeiders in dienst van particulieren en van de Koninklijke Houtvesterijen. Daarentegen zijn de arbeiders in overheidsdienst (gemeenten, Staatsbosbeheer) veel meer georganiseerd, de arbeiders in gemeentedienst zelfs voor 71%. Het percentage georganiseerde arbeiders van de Nederlandse Heidemaatschappij is precies gelijk aan het gemiddelde van alle geënquêteerde bosarbeiders.

Een gedeeltelijke verklaring van deze verschillen per werkgeverscategorie - met name van het verschil tussen Staatsbosbeheer en particuliere bosbezitters - zou kunnen liggen in het aantal arbeiders per onderneming. Men mag veronderstellen dat een relatief groot aantal arbeiders per onderneming vaak bevorderlijk werkt op het lidmaatschap van een vakorganisatie. Van betekenis daarbij zijn de houding van de groep tegenover organisaties en de binnen de groep heersende normen.

Het lidmaatschap per gebied

Er is, per gebied bezien, een groep bosarbeiders die bijna twee maal zo sterk is georganiseerd als de overige groepen. Het betreft hier de arbeiders in de Zuidelijke bosgebieden. Het percentage georganiseerden in de overige gebieden loopt zeer weinig uiteen. Wel bestaat er verschil in de wijze, waarop men in deze drie laatste gebieden is georganiseerd; in het Noordoostelijk bosgebied is een groot percentage lid van bonden van overheidspersoneel, omdat hier de arbeiders in dienst van het Staatsbosbeheer relatief sterk zijn vertegenwoordigd. Verder telt het Middenoostelijk bosgebied naar verhouding vele leden van standsorganisaties¹⁾, ongetwijfeld een gevolg van het zeer grote aantal grondgebruikers en kleine boeren onder de bosarbeiders in dit gebied. In het zuiden zijn de arbeiders in dienst van gemeenten relatief sterk vertegenwoordigd; vandaar ook in dit gebied een hoog percentage aangeslotenen bij bonden van overheidspersoneel. Ook in het zuiden valt het percentage leden van standsorganisaties op.

Grondgebruik en lidmaatschap

Er bestaat een zeker verband tussen het lidmaatschap van standsorganisaties en het grondgebruik; 18 van de 21 leden van standsorganisaties zijn grondgebruiker. Ook tussen het lidmaatschap van vakorganisaties en het grondgebruik bestaat een verband, zij het dan negatief. Slechts 14% van de leden van vakorganisaties is grondgebruiker tegenover 25% van de niet-georganiseerden. De grondgebruikers zijn voor een deel kleine boeren, ze voelen zich meer zelfstandig en minder verbonden met of afhankelijk van de vakorganisaties.

Leeftijd en lidmaatschap

Het percentage georganiseerde bosarbeiders in de leeftijds-

1) Voornamelijk organisaties van zelfstandige landbouwers.

klassen: jonger dan 30 jaar, 30-39 jaar, 40-54 jaar en 55 jaar en ouder bedraagt resp. 35, 49, 48 en 50. Daar volgt dus uit, dat er een duidelijk verband bestaat tussen de leeftijd en het lidmaatschap van organisaties. Tevens kan men stellen, dat er in dit opzicht slechts twee leeftijdsklassen behoeven te worden onderscheiden, nl. jonger dan 30 jaar en 30 jaar en ouder, met resp. 35% en 49% georganiseerd. Waarschijnlijk doet zich eerst op een wat hogere leeftijd de behoefte aan het lidmaatschap van een organisatie gevoelen. Uit tabel 7.8 zal blijken, dat er in de jongste leeftijdsklasse een hoog percentage niet-georganiseerd is, dat daarvoor geen duidelijk omschreven reden kan opgeven.

Kerkelijke gezindte en lidmaatschap

Tabel 7.6 geeft een beeld van de relatie tussen de kerkelijke gezindte en het lidmaatschap van organisaties. Het percentage rooms-katholieke arbeiders, dat lid is van een organisatie, is bijzonder hoog in vergelijking met de overige arbeiders.

Tabel 7.6

KERKELIJKE GEZINDTE EN ORGANISATIE

	Aantal bosar- beiders	Percentage arbeiders		Perc.arb.georganiseerd in		
		geor- gani- seerd	niet- geor- gani- seerd	r.-k. organi- satie	prot.chr. organisatie	algemene organi- saties
Kerkelijke gezindte						
Rooms-Katholiek	166	64	36	62	-	2
Nederlands Hervormd	223	38	62	-	16	22
Gereformeerde Kerken	32 ¹⁾	34	66	-	31	3
Overige kerkelijke gezindten	8 ¹⁾	.	.	-	.	.
Geen kerkelijke gezindte	53	21	79	-	4	17
Alle bosarbeiders	482	45	55	21	10	14

1) Aantal te klein om te percenteren.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Op de Rooms-katholieke volgen de protestantse (Nederlands Hervormd, Gereformeerd en de meeste of alle overige kerkelijke gezindten) arbeiders en tenslotte de groep buitenkerkelijken. Het heeft geen betoog, dat er een duidelijk verband bestaat tussen de kerkelijke gezindte en de leden en de godsdienstige richting van de organisaties. Zoals de tabel laat zien, is dit het zwakst bij de Nederlands Hervormden.

Het dienstverband en het lidmaatschap

Het volgende staatje geeft duidelijk weer op welke wijze dienst-

verband en de mate van organisatie met elkaar samenhangen. Het percentage leden van organisaties daalt van de vaste, via de los-vaste, naar de losse arbeiders. Er bestaat echter ook een relatie tussen het dienstverband en de leeftijd. Het percentage jonger dan 30-jarigen is per groep resp. bij de vaste, de los-vaste en de losse bosarbeiders 22, 25 en 34. Beide kenmerken versterken elkaar.		
Dienstverband:	Aantal	Proc. leden
vast	285	49
los-vast	107	44
los	90	36
alle bosarbeiders	482	45

De onderlinge samenhang van de factoren

Er bestaat, zoals in de voorgaande alinea's gezegd is, een relatie tussen resp. de leeftijd, de kerkelijke gezindte, het dienstverband, de werkgeverscategorie enerzijds en de mate waarin de bosarbeiders zijn georganiseerd anderzijds. Er is hier dus sprake van een viertal relaties met het lidmaatschap van organisaties. Het is daarbij niet duidelijk of deze relaties elkaar beïnvloeden of onafhankelijk van elkaar bestaan. Het voorbeeld van de relatie tussen dienstverband en lidmaatschap en tussen leeftijd en lidmaatschap, terwijl er tevens een relatie bestaat tussen leeftijd en dienstverband, maakt dit duidelijk. Men kan zich dan namelijk afvragen of het feit, dat de vaste arbeiders meer georganiseerd zijn dan de losse niet het gevolg is van het leeftijdsverschil tussen vaste en losse arbeiders in plaats van een autonome invloed aan het dienstverband toe te schrijven. Het zal nu blijken, dat de relaties tussen het percentage georganiseerden en achtereenvolgens de leeftijd, de kerkelijke gezindte, het dienstverband en de werkgeverscategorie onafhankelijk van elkaar bestaan. Daarvoor is het ter wille van de overzichtelijkheid gewenst het aantal kenmerken per factor tot twee te beperken op de volgende manier:

- de leeftijd : jonger dan 30 jaar en 30 jaar en ouder;
- de kerkelijke gezindte : Rooms-Katholiek en niet-Rooms-Katholiek;
- het dienstverband : vast en los-vast + los;
- de werkgeverscategorie : overheid (Staatsbosbeheer, gemeenten) en particulier (Koninklijke Houtvesterijen, Ned. Heidemaatschappij en particulieren).

In tabel 7.7 zijn deze factoren tegen elkaar uitgezet. Voor elke categorie bosarbeiders is het percentage leden van organisaties in de tabel opgenomen. Zo is het percentage georganiseerden onder de rooms-katholieke arbeiders ouder dan 30 jaar 71, jonger dan 30 jaar 40. Nu blijkt dat het percentage georganiseerde arbeiders van 30 jaar en ouder steeds hoger is dan het percentage georganiseerde arbeiders jonger dan 30 jaar, of ze nu rooms-katholiek zijn of niet, in vaste dienst of los-vast en los, of ze in overheidsdienst zijn of in particuliere dienst. Op dezelfde wijze blijkt het percentage rooms-katholieke arbeiders hoger te zijn dan het percentage niet-rooms-katholieke arbeiders, onafhankelijk van de andere factoren. Zo zijn ook de vaste arbeiders meer georganiseerd dan de los-vaste en losse, en de arbeiders in dienst van de overheid meer dan de in dienst van particulieren werkende arbeiders, telkens onafhankelijk van de invloed

van de andere factoren. Uit de grootte van de verschillen tussen de percentages georganiseerden per categorie kan men aflezen, dat vooral de kerkelijke gezindte en de soort werkgever een sterke invloed hebben op het zich aansluiten bij organisaties; de invloeden van leeftijd en dienstverband zijn minder sterk.

Tabel 7.7

DE ONDERLINGE SAMENHANG VAN DE FACTOREN

Percentage georganiseerde bosarbeiders per categorie		Leeftijd		Kerkelijke gezindte		Dienstverband		Werkgever	
		≥ 30 jaar	< 30 jaar	R.-K.	niet-R.-K.	vast	los-vast, los	overheid	particulier
Leeftijd	≥ 30 jaar			71	36	53	42	64	38
	< 30 jaar			40	33	51	36	48	24
Kerkelijke gezindte	R.-K.	71	40			69	57	77	51
	niet-R.-K.	36	33			38	32	46	29
Dienstverband	vast	53	51	69	38			65	34
	los-vast, los	42	36	57	32			48	37
Werkgever	overheid	64	48	77	46	65	48		
	particulier	38	24	51	29	34	37		

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De niet-georganiseerde bosarbeiders

De niet-georganiseerde bosarbeiders zijn talrijker (55% van het totaal) dan de georganiseerde. Het percentage niet-georganiseerde landarbeiders op de zandgronden en in de rivierkleigebieden is echter nog hoger, nl. 60. Rekening houdende met het feit, dat er voor landarbeiders speciale vakorganisaties bestaan en voor bosarbeiders niet, zou men kunnen zeggen dat de bosarbeiders in dit opzicht beslist beter voor de dag komen.

De niet-georganiseerde bosarbeiders is de vraag gesteld, waarom ze niet georganiseerd waren. Omdat het hier een z.g. "open-end"-vraag betrof, een vraag dus waarbij niet een keuze uit enkele tevoren bepaalde antwoorden moest worden gedaan, was het niet eenvoudig de gegeven antwoorden te groeperen. Een poging daartoe is gedaan in tabel 7.8.

Tabel 7.8

DE NIET-GEORGANISEERDE BOSARBEIDERS

Leeftijds- klassen	Aantal niet- georg. arb.	Percentage niet-georganiseerden naar reden					
		geen voordeel van lid- maatschap te ver- wachten	contri- butie ligt te hoog	onenigh. met een organi- satie	nooit toe gekomen, maar niet afwijzend	overige redenen	geen duidelijk omschreven redenen
< 30	78	21	6	9	9	4	51
30 - 39	66	19	14	12	14	2	39
40 - 54	74	20	12	14	16	4	34
≥ 55	46	28	9	9	20	6	28
Alle leef- tijdsklas- sen	264	22	10	11	14	4	39

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Een groot deel van de niet-georganiseerden heeft geen duidelijke reden opgegeven. Het lijkt gerechtvaardigd deze categorie samen te voegen met die welke mededeelde nooit tot het lidmaatschap van een organisatie gekomen te zijn, maar er niet afwijzend tegenover te staan. Tezamen vormen deze categorieën dan iets meer dan de helft van het aantal ongeorganiseerden. Wat minder dan de helft staat min of meer afwijzend tegenover de organisaties, hetzij omdat men - als bosarbeider of in het algemeen - geen voordeel van het lidmaatschap verwacht (22%), omdat men de contributie te hoog vindt (10%) of omdat men onenigheid met een organisatie heeft gehad (11%).

Van de gegeven commentaren hebben de meeste betrekking op gebrek aan activiteit en invloed bij de organisaties:

"Als puntje bij paaltje komt, moet je toch voor jezelf strijden".

"Je schiet er niet veel mee op. De regering stelt toch de lonen vast en bond en regering zijn toch één".

"Sigaren roken en in 'n wagen rijden van mijn centen kan ik zelf wel".

"Ik ben wel lid geweest, maar ze deden niet veel voor de bosarbeiders".

"Tegen zo'n groot lichaam (de werkgever) kunnen ze toch niet veel beginnen".

"We schieten er niets mee op; niemand durft..... aan te pakken".

Uit enkele commentaren ook spreekt een zekere vrees voor maatregelen van de werkgever:

"Als je moeilijkheden hebt en je wint het, ga je er toch uit".

"De mensen zijn bang hier wanneer ze lid worden van een bond, dat ze er dan uitgeblazen worden, want ze zeggen hier dat we het goed hebben".

Verder is een aantal geen lid, omdat van de andere arbeiders ook niemand lid is, omdat geen organisatie contact met hen heeft gezocht, omdat er ter plaatse geen organisatie is van hun godsdienstige overtuiging, of wegens gemoedsbezwaren, geloofsbezwaren, politieke bezwaren of bezwaren van hun vrouw.

HOOFDSTUK VIII

HUISVESTING EN GRONDGEBRUIK

§ 1. De huisvesting van de bosarbeiders

Ten aanzien van de wijze waarop de bosarbeiders gehuisvest zijn, dient allereerst onderscheid gemaakt te worden tussen de gehuwde en de ongehuwde arbeiders. De ongehuwden - 122 van de 482 geënquêteerden - wonen vrijwel zonder uitzondering bij hun ouders of bij anderen in en kunnen daarom bijna steeds buiten beschouwing blijven. Van de gehuwde arbeiders is slechts 7% inwonend, nl. 5% bij hun ouders en 2% bij anderen.

Tabel 8.1 laat zien dat de percentages inwonende bosarbeiders in dienst van gemeenten en particulieren bijzonder laag zijn. Dat heeft evenwel geen verwondering te wekken, wanneer daarbij tevens op de leeftijd wordt gelet. Het aantal bosarbeiders jonger dan 30 jaar in dienst van gemeenten en particulieren is relatief zeer gering, terwijl er een duidelijk verband bestaat tussen de leeftijd en het al of niet inwonen. Bedraagt het aantal gehuwde bosarbeiders beneden de leeftijd van 30 jaar dat inwoont niet minder dan 32% van het totale aantal in deze leeftijdsklasse, voor de overige twee leeftijdsklassen is dit slechts 3 en 2%. Het is de leeftijd dus, welke bepalend is voor het al of niet inwonen.

Eigendom en huur, dienstwoningen

Belangrijke verschillen bestaan er tussen de eigenaren en de huurders, alsmede tussen de woningen die het eigendom zijn van de bosarbeiders en de woningen, welke door hen worden gehuurd. De dienstwoningen vormen een bijzondere groep van huurwoningen. Telkens komen deze verschillen in de een of andere vorm weer naar voren.

Eigenaar van de woning is 43% van alle gehuwde bosarbeiders; van de zelfstandig wonende gehuwde bosarbeiders is bijna de helft (46%) eigenaar. Dit cijfer kan worden vergeleken met de uitkomst van de woningtelling 1956 voor de landarbeiders in de vijf overwegende zandprovincies Drenthe, Overijssel, Gelderland, Noordbrabant en Limburg van wie 42% eigenaar is.

Minder overeenstemming bestaat er tussen de percentages van in dienstwoningen gehuisveste landarbeiders in hetzelfde gebied en de bij dit onderzoek betrokken bosarbeiders. Voor de landarbeiders is dit 6%, voor de bosarbeiders ruim 19% (nl. 18% van alle gehuwde bosarbeiders of 19% van de zelfstandig wonende gehuwde arbeiders). Vooral het percentage in dienstwoningen gehuisveste bosarbeiders in dienst van de Koninklijke Houtvesterijen en particulieren springt sterk naar voren. Dat is niet zo verwonderlijk; in het verleden werden vele dienstwoningen gebouwd op de landgoederen van de particuliere eigenaren, onder wie ook de leden van het Koninklijk Huis. Het gemeentelijk

Tabel 8.1

WIJZE VAN HUISVESTING: EIGENDOM EN HUUR

	Gehuwde bosarbeiders				
	aantal	percen- tage inwonend	percentage zelfstandig wonend in		
			eigen woning	huur- woning	dienst- woning
Werkgever					
Staatsbosbeheer	110	7	42	38	13
Kon. Houtvesterijen	46	8	28	28	36
Gemeenten	41	2	52	44	2
Ned. Heidemij.	84	12	52	32	4
Particulieren	79	1	39	21	39
Alle gehuwde arbeiders	360	7	43	32	18
Leeftijdsklassen					
< 30 jaar	51	32	22	31	15
30 - 50 jaar	184	3	41	34	22
≥ 50 jaar	125	2	55	30	13
Dienstverband					
Vast	225	6	37	29	28
Los-vast	77	9	53	35	3
Los	58	7	53	40	-

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

en staatsbosbezit is van jongere datum. De ouderdom van de eigen , huur- en dienstwoningen vormt ook een bevestiging van de veronder- stelling dat de bouw van dienstwoningen duidelijk verband houdt met de historische ontwikkeling.

Het behoeft geen nadere verklaring dat de dienstwoningen bijna uitsluitend door vaste arbeiders worden bewoond. Slechts 3% wordt be- woond door los-vaste arbeiders terwijl er geen enkele losse arbeider in een dienstwoning is gehuisvest. Het aantal eigen woningbezitters on- der de gehuwde losse en los-vaste arbeiders is relatief veel groter dan onder de vaste arbeiders. Het is niet ondenkbaar dat dit samen- hangt met het meerdere eigen grondgebruik. Het aantal losse bosarbei- ders met een eigen landbouwbedrijfje is relatief hoog. Daarnaast en daar nauw mee samenhangend is het niet geringe aantal uit het land- bouwmilieu afkomstige losse en los-vaste bosarbeiders, dat secun- dair is toegevoegd, een voor de hand liggende verklaring.

Uit de gegevens komt duidelijk naar voren dat de bosarbeiders met een eigen woning relatief ouder zijn dan de huurders. Dat is ook wel te verwachten, de koop van een huis vraagt grotere financiële offers.

Tenslotte kan nog worden opgemerkt, dat in het Middenoostelijk

bosgebied en in de Zuidelijke bosgebieden het percentage bosarbeiders met een eigen woning beduidend hoger is dan in de overige gebieden.

Ouderdom van de woningen

De ouderdom is een bruikbare maatstaf voor de kwaliteit van de woningen. Van het totale aantal door de gehuwde bosarbeiders zelfstandig bewoonde woningen dateert ruim een kwart van vóór 1900. Dit percentage steekt gunstig af tegen het percentage landarbeiderswoningen van vóór 1906 volgens de woningtelling 1956 voor de vijf overwegende zandprovincies, nl. 41. Een schatting van het percentage landarbeiderswoningen, gebouwd vóór 1900, levert 35 op.

Tabel 8.2

OUDERDOM VAN DE WONINGEN

Categorie	Aantal zelfstandig bewoonde woningen ¹⁾	Percentage woningen gebouwd		
		vóór 1900	1900-1940	1940 en later
Eigen woningen	153	24	42	34
Huurwoningen	113	23	37	40
Dienstwoningen	62	39	39	22
Alle woningen	328	26	40	34

1) Van 8 woningen is het bouwjaar niet bekend.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De dienstwoningen zijn overwegend ouder dan de andere woningen, terwijl in tegenstelling tot de overige woningen, de bouw van dienstwoningen sterk afneemt. Tabel 8.2 geeft hiervan een duidelijk beeld.

Grootte van de woningen

Een andere maatstaf voor de kwaliteit van een woning is het aantal kamers. Onder kamer wordt verstaan: woonkamer, slaapkamer en keuken, wanneer de laatste een woonkeuken of bewoonde keuken is. Niet-bewoonde keukens zijn dus niet geteld, in tegenstelling tot bij de woningtelling 1956 van het C.B.S. Een vergelijking met de C.B.S.-gegevens gaat dus wel enigszins mank, maar is niet geheel onmogelijk. De C.B.S.-gegevens zijn, in vergelijking met de hier gebruikte gegevens door het meetellen van alle keukens iets aan de gunstige kant. Een groot aantal bosarbeiderswoningen (241 van de 336) heeft een woonkeuken of bewoonde keuken. Dit grote aantal maakt een vergelijking

met de J.B.S.-gegevens nog beter mogelijk. In tabel 8.3 zijn de percentages landarbeiderswoningen in de vijf overwegende zandprovincies volgens de woningtelling 1956 opgenomen. Dan valt al onmiddellijk op, dat de bosarbeiders over betere woningen beschikken dan de landarbeiders. Woont 6 % van de bosarbeidersgezinnen in een één-of twee-kamerwoning, van de landarbeidersgezinnen is dat maar liefst 16%. Opmerkelijk is het verschil in woninggrootte per gebied. In de

Tabel 8.3

AANTAL KAMERS PER WONING

	Aantal zelfst. bewoonde woningen	Percentage woningen met...kamers			
		1	2	3 en 4	5 en meer
Bosgebied					
Noordoosten	54	2	7	50	41
Middenoosten	58	-	7	31	62
Centrum	127	1	7	46	46
Zuiden	97	-	2	26	72
Alle woningen	336	1	5	38	56
Bouwjaar					
Vóór 1900	86	2	8	43	47
1900-1940	131	-	6	44	50
1940 en later	111	1	3	26	70
Eigen woningen	155	1	4	34	61
Huurwoningen	116	1	11	41	47
Dienstwoningen	65	-	-	41	59
C.B.S. 1956					
Landarbeiders 1)		3	13	36	48

1) In de vijf overwegende zandprovincies, inclusief niet-woonkeukens.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Zuidelijke bosgebieden en in het Middenoostelijk bosgebied zijn de woningen van de bosarbeiders gemiddeld duidelijk groter dan in de andere gebieden. Ook het kindertal per gezin is er groter en daarmee samenhangend het aantal bewoners per woning. Er bestaat dus een rechtstreeks verband tussen de gezinsgrootte en de grootte van de woning.

Met betrekking tot de ouderdom van de woningen kan worden gezegd dat deze omgekeerd evenredig is aan de grootte. De nieuwgebouwde woningen bevatten voor meer dan 2/3 deel vijf of meer kamers,

terwijl het percentage één- en tweekamerwoningen aanzienlijk is verminderd.

De eigen woningen zijn het grootst, de huurwoningen het kleinst. Zoals bij de beschouwing van verschillende kenmerken van de dienstwoningen naar voren komt, zijn deze kwalitatief niet de beste. Wat de grootte betreft kunnen ze een vergelijking met de andere categorieën goed doorstaan, er is zelfs geen enkele één- of tweekamerwoning bij.

Er is reeds gezegd, dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de grootte van de woning en het kindertal of het aantal bewoners. Een groter aantal bewoners per woning gaat gepaard met een groter aantal kamers. De stijging van het aantal kamers is echter niet evenredig met de stijging van het aantal bewoners. Met andere woorden een stijging van het aantal bewoners per woning gaat gepaard met een daling van het aantal kamers per bewoner. Tabel 8.4 vormt een illustratie

BESCHIKBARE WOONRUIMTE

Tabel 8.4

Categorie arbeiders	Aantal vertrekken per bewoner in huishoudens met				Gemiddeld aantal vertrekken per persoon
	2 of 3 personen	4 of 5 personen	6 of 7 personen	8 of meer personen	
Bosarbeiders L.E.I. 1960	1,6	1,0	0,8	0,6	0,9
Landarbeiders C.B.S.1956 ¹⁾	1,4	0,9	0,7	0,5	0,9

1) In de vijf overwegende zandprovincies.

van het hier gezegde. De percentages voor de bosarbeiders vertonen een zeer goede overeenkomst met de percentages voor de landarbeiders volgens de woningtelling 1956. Zo te zien zijn de bosarbeiders iets ruimer gehuisvest. Het beschikbare aantal kamers per persoon en per woning is het geringst voor de arbeiders welke in dienst zijn van de Koninklijke Houtvesterijen en het hoogst voor de arbeiders in dienst van gemeenten. Dit blijkt uit tabel 8.5.

WOONRUIMTE EN WERKGEVER

Tabel 8.5

Werkgever	Gemiddeld aantal kamers	
	per bewoner	per woning
Staatsbosbeheer	0,92	4,5
Kon. Houtvesterijen	0,87	4,1
Gemeenten	1,02	5,3
Ned. Heidemij.	0,92	4,8
Particulieren	1,01	4,5
Alle categorieën	0,94	4,6

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Openbare nutsvoorzieningen

De kwaliteit van de woning wordt mede bepaald door de aansluiting op openbare nutsvoorzieningen, in het bijzonder elektriciteit en waterleiding. Het percentage aangesloten woningen van de bosarbeiders daalt van 90 voor elektriciteit naar 57 voor waterleiding en 13 voor gas. Deze percentages hangen natuurlijk nauw samen met de ligging van de woning. Er bestaat een typische samenhang tussen de verschillende openbare nutsvoorzieningen, zoals tabel 8.6 laat zien. De woningen welke op het gasnet zijn aangesloten, zijn

bijna zonder uitzondering aangesloten op het waterleiding- en elektriciteitsnet. De woningen welke op het waterleidingnet zijn aangesloten, zijn op een enkele na ook aangesloten op het elektriciteitsnet. Wanneer de hiervoren genoemde samenhang wordt toegepast op de woningen van de landarbeiders in de vijf overwegende zandprovincies volgens de woningtelling 1956 - 62% van de woningen aangesloten op het waterleidingnet - dan heeft + 61% van de woningen elektriciteit en waterleiding. De bosarbeiders met 56% komen in dit opzicht achterop. Zoals te verwachten is, zijn de oudste woningen het slechtst voorzien, de jongste het best. Toch is 38% van de woningen welke in 1940 of later zijn gebouwd, nog niet op het waterleidingnet aangesloten.

Bij een vergelijking tussen de eigen, huur- en dienstwoningen valt het op, dat de dienstwoningen bijzonder slecht uit de bus komen. Het zijn ook de woningen, welke het verst van de bebouwde kommen zijn verwijderd, zoals later zal blijken. De huurwoningen komen het best naar voren, de eigen woningen liggen er tussenin.

Tabel 8.6

DE WONINGEN EN DE AANSLUITINGEN OP OPENBARE NUTSVOORZIENINGEN

	Aantal door geënquêteer- den zelfstan- dig bewoonde woningen 1)	Percentage aange- sloten op			Perce- tage zonder aan- sluiting	Percentage aan- gesloten op	
		elek- trici- teit	water- lei- ding	gas		elektr. water- leiding	elektr. water- leiding gas
Bouwjaar 2)							
Vóór 1900	86	83	47	6	16	45	6
1900 - 1940	130	88	58	19	10	56	18
1940 en later	111	96	62	12	3	61	11
Alle woningen	335	90	57	13	9	56	13
Eigen woning	155	94	54	8	4	52	6
Huurwoning	115	91	71	27	8	70	26
Dienstwoning	65	77	38	3	22	37	3

1) Alleen de woningen, waarvan de aansluitingen bekend zijn.

2) Van 8 woningen is het bouwjaar onbekend.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Per bosgebied en per werkgeverscategorie van de bosarbeiders geeft tabel 8.7 de nodige informatie over de aansluitingen. De percentages woningen zonder een enkele aansluiting zijn het hoogst in het Noordoostelijk bosgebied en in de centrale bosgebieden. Het Noordoostelijk bosgebied steekt met betrekking tot de aansluiting op waterleiding gunstig af bij de overige gebieden. In het Midden-

oostelijk bosgebied is leidingwater nog vrij zeldzaam, slechts een derde van de bosarbeiderswoningen is op het net aangesloten.

De arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen genieten het minst van het gemak dat de openbare nutsvoorzieningen kunnen bieden. Op het gebied van de elektriciteitsvoorziening zowel als water- en gasvoorziening komen ze in vergelijking met de andere arbeiders veel tekort. Maar liefst 36% van hun woningen heeft nog geen enkele aansluiting. Een samenhang met wat hierboven over de dienstwoningen is gezegd, lijkt niet onwaarschijnlijk. Slechts 46% van de woningen van de arbeiders in dienst van particulieren is aangesloten op het waterleidingnet; de oorzaak daarvan zal wel te vinden zijn in het feit dat er - evenals bij de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen - zo weinig van hen in de kom van dorp of stad wonen (zie ook bijlage VIII.2).

Tabel 8.7

AANSLUITINGEN NAAR GEBIED EN WERKGEVERSCATEGORIE

	Aantal zelfstandig bewoonde woningen ¹⁾	Percentage aangesloten op			Percentage zonder aansluiting	Percentage aangesloten op	
		elektrici- teit	water- lei- ding	gas		elektr. water- leiding	elektr. waterlei- ding, gas
Bosgebied							
Noordoosten	54	81	74	2	19	74	2
Middenoosten	57	96	32	7	2	30	5
Centrum	127	86	51	23	12	50	21
Zuiden	97	96	69	11	3	68	11
Alle gebieden	335	90	57	13	9	56	13
Werkgever							
Staatsbosbeheer	102	88	65	12	10	63	11
Kon. Houtvesterijen	42	62	26	7	36	23	2
Gemeenten	40	98	63	28	2	63	28
Ned. Heidemij.	73	97	71	15	1	70	15
Particulieren	78	96	46	10	4	46	10

1) Alleen de woningen waarvan de aansluitingen bekend zijn.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Afstanden

Twee soorten afstanden kunnen worden onderscheiden: de afstand tot het werk en de afstand tot het dorp of de stad, waarop de bosarbeiders zijn georiënteerd (zie bijlagen VIII.1 en VIII.2). Allereerst de afstand tot het werk. Zolang deze niet meer dan 10 kilometer bedraagt, kan deze zonder veel bezwaar nog op de fiets worden afgelegd.

In de winter kan deze afstand echter weleens bezwaarlijk zijn. Een vijfde van alle bosarbeiders woont 10 km of meer van het werk. Van de 80% welke minder dan 10 km van het werk verwijderd woont, gaat 69% te voet of per fiets, 11% per bromfiets, motor of auto (niet van de werkgever). Van de 20% welke een afstand van 10 of meer kilometer moet afleggen, gaat 6% met de fiets, 10% met de bromfiets, 3% met de auto van de werkgever en 1% met motor of auto.

De arbeiders in dienst van de Nederlandse Heidemaatschappij wonen - zoals te verwachten is - het verst van hun werk verwijderd; de arbeiders in dienst van particuliere boscigenaren werken het dichtst bij huis.

Vervolgens de afstand tot dorp of stad van oriëntatie: 37% van de bosarbeiders woont in dorp of stad, de rest daarbuiten. Ver van dorp of stad verwijderd - hier is de grens gelegd bij 5 km - woont 13% van de bosarbeiders. Voor de arbeiders in dienst van de Koninklijke Houtvesterijen bedraagt dit maar liefst 35%. Een groot deel van deze arbeiders woont in dienstwoningen; waarschijnlijk is daarmee de geringe aansluiting van de dienstwoningen op openbare nutsvoorzieningen geheel of ten dele verklaard. In het Noordoostelijk en in de Zuidelijke bosgebieden wonen de bosarbeiders over het algemeen niet meer dan 5 km van dorp of stad, in de centrale bosgebieden woont nog minstens een vijfde deel 5 km of meer buiten dorp of stad van oriëntatie.

Huurprijs

De huurprijs van de bosarbeiderswoningen varieert van minder dan 5 gulden tot meer dan 15 gulden in de week. De huurprijs wordt eerst nu behandeld omdat hij het produkt vormt van alle hierboven genoemde factoren. Zo bestaat er een zeer duidelijk verband tussen de ouderdom en de huurprijs, evenals tussen de aansluiting op openbare nutsvoorzieningen en de huurprijs (zie bijlage VIII.3).

Reeds verschillende malen zijn de dienstwoningen kwalitatief niet de beste gebleken. Dat komt ook wel tot uiting in de huurprijs, zoals tabel 8.8 laat zien. Voor twee derde van de dienstwoningen wordt minder dan 7 gulden huur per week betaald.

Tabel 8.8

HUURPRIJS WONINGEN EN OORDEEL VAN BEWONERS

	Woningen, waarvoor huur wordt betaald			
	Aantal wonin- gen 1)	Percentage woningen met huurprijs in guldens per week		
		minder dan 7	7 - 12	12 of meer
Dienstwoningen	51	67	33	-
Andere huurwoningen	106	43	46	11
Alle huurwoningen	157	50	42	8
Oordeel bewoners				
Goed	77	35	53	12
Matig	48	50	44	6
Slecht	32	88	12	-

1) Alleen de woningen waarvan de huurprijs bekend is.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Oordeel van de bewoners

Evenals in de huurprijs vinden alle hiervoor genoemde aspecten van de huisvesting van bosarbeiders hun neerslag in het oordeel van de bewoners over de woningen. Natuurlijk zijn hier ouderdom en aansluiting op openbare nutsvoorzieningen zwaarwegende factoren bij de beoordeling. Tabel 8.8 laat een duidelijk verband zien tussen de huurprijs en het oordeel van de bewoners, de waardering gaat evenredig met de huurprijs omhoog.

De eigen woningen genieten een hogere waardering dan de andere woningen. Bij de beantwoording van een vraag naar het oordeel over de woning komt in dit opzicht de objectiviteit van het antwoord waarschijnlijk in het gedrang (zie ook bijlagen VIII.4 en VIII.5) en zal immers in het algemeen de neiging hebben zijn eigen woning gunstig te beoordelen.

§ 2. Het grondgebruik van de bosarbeiders

Evenals bij de huisvesting kunnen ook ten aanzien van het grondgebruik de ongehuwde bosarbeiders buiten beschouwing blijven; het grondgebruik is bij hen zeer gering. Van de gehuwde bosarbeiders heeft twee derde cultuurgrond in gebruik. Dit is minder dan bij de gehuwde landarbeiders op de zandgronden en in de rivierkleigebieden, van wie in 1955 82% cultuurgrond bezat. 1) Van de gehuwde bosarbeiders heeft 38% alleen grondgebruik in de vorm van een groentetuin voor de voorziening in eigen behoeften. Als agrarische grondgebruikers blijft dus slechts 29% over. Gezamenlijk hebben deze de beschikking over 258, 57 ha cultuurgrond of gemiddeld 2,44 ha per bedrijf.

In dit opzicht kan een vergelijking worden getroffen met gegevens over het grondgebruik als bron van neveninkomsten voor bosarbeiders in enkele gebieden in Duitsland, nl. in Hessen in 1957/1958 en in Nedersaksen in 1956. 2) In Hessen had 49,1% van de bosarbeiders in dienst van de Staat 1 ha of meer grond in gebruik (in Nederland van alle arbeiders 21%); in Nedersaksen was 64% grondgebruiker (in Nederland 29%). De Nederlandse percentages betreffen alleen de gehuwde bosarbeiders, maar worden door het opnemen van de ongehuwde zelfs nog lager. Het grondgebruik is in deze Duitse gebieden blijkbaar van groter betekenis dan in Nederland.

Bedrijfsgrootte en rechtsvorm

Tabel 8.9 geeft een overzicht van het grondgebruik van de bosarbeiders, terwijl in bijlage VIII.6 aanvullende gegevens zijn opgenomen. Het blijkt dat er onder de oudere bosarbeiders meer grondge-

1) A. MARIS en R. RIJNEVELD, De landarbeiders in Nederland II. 's-Gravenhage 1958, p. 83.

2) H. GUSOVIUS, Landwirtschaftlicher Nebenerwerb von Waldarbeitern (Berichte über Landwirtschaft, 39(1961), 1 (März), p. 168 e.v.).

bruikers zijn dan onder de jongere. Misschien is de animo voor het grondgebruik bij de jongere generatie geringer dan bij de oudere. Het kan echter ook zijn dat de jongeren minder gemakkelijk de beschikking over een stukje grond kunnen krijgen.

Tabel 8.9

HET GRONDGEBRUIK VAN DE BOSARBEIDERS

	Aantal gehuwde bosar- beiders	Percentage gehuwde bos- arbeiders			Oppervlakte agrarisch grondgebruik (in aren)			
		zonder grond- gebruik	met agrar. grondge- bruik	met groen- tetuin	bij alle bedrij- ven	gem. eigen- dom	per pacht	bedrijf to- taal
Leeftijdsklasse								
15 - 29	51	47	10	43	1116	56	168	224
30 - 39	96	37	23	40	4131	97	91	188
40 - 54	127	28	35	37	14019	210	109	319
≥ 55	86	27	41	32	6591	120	68	188
Totaal	360	33	29	38	25857	149	95	244
Dienstverband								
Vast	225	33	26	41	10945	85	101	186
Los-vast	77	32	29	39	7446	244	94	338
Los	58	33	43	24	7466	219	80	299

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

De bedrijven van de oudere arbeiders zijn gemiddeld weinig groter dan die van de jongere; gemiddeld het grootst zijn de bedrijven van de arbeiders van 40 tot 54 jaar. De oudere arbeiders hebben naar verhouding gemiddeld meer grond in eigendom dan de jongere.

De aard van het dienstverband en het grondgebruik hangen eveneens met elkaar samen. Onder de losse arbeiders zijn aanzienlijk meer agrarische grondgebruikers dan onder de vaste en los-vaste. Dit verschil wordt nog geaccentueerd door het feit dat de losse arbeiders over het algemeen jonger zijn dan de los-vaste en vaste arbeiders. De losse arbeiders voelen zich door het bezit van een eigen bedrijfje meer zelfstandig en hebben daardoor waarschijnlijk ook minder belangstelling voor een vast dienstverband. 1) Ook de grootte van de bedrijven van de losse en los-vaste arbeiders maakt deze veronderstelling aannemelijk; hun bedrijven zijn gemiddeld meer dan een hectare groter dan de bedrijven van de vaste arbeiders. De verhouding tussen de oppervlakten eigendom en pacht bij de vaste, los-vaste en losse arbeiders is gemiddeld resp. 0,84 : 1, 2,60 : 1 en 2,74 : 1. Bij de losse en los-vaste arbeiders overweegt de eigendom dus sterk, bij de vaste arbeiders overweegt de pacht.

In zijn reeds eerder genoemd artikel wijst GUSOVIUS er voor de situatie in Duitsland op, dat de bedrijven van de bosarbeiders in

- 1) Bij het Staatsbosbeheer kunnen de arbeiders met een eigen land- of tuinbouwbedrijf niet in een vast dienstverband worden aangesteld.

veel gevallen een grote mate van elasticiteit ten aanzien van de grootte bezitten. De oppervlakte wordt door middel van bijpachten aan het aantal beschikbare gezinsarbeidskrachten (de gezinscyclus) aangepast. De verhouding eigendom-pacht per bedrijf is dus weinig statisch. De gegevens met betrekking tot leeftijd en grondgebruik in tabel 8.9 spreken dit voor de Nederlandse bosarbeiders niet tegen.

Naar werkgeverscategorie bezien (bijlage VIII.6) blijkt het percentage agrarische grondgebruikers het hoogst te zijn bij de arbeiders in dienst van particulieren en de Koninklijke Houtvesterijen (resp. 43 en 41%), het laagst bij de arbeiders van het Staatsbosbeheer (14%). Blijkbaar wordt hier de invloed van de leeftijd door een andere invloed doorkruist. De Koninklijke Houtvesterijen hebben nl. relatief veel jeugdige arbeiders in dienst (39% is jonger dan 30 jaar) en desondanks is het percentage grondgebruikers hoog.

Tabel 8.10 laat zien dat de arbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen en de particuliere bosbezitters naar verhouding veel meer pachtgrond in gebruik hebben dan de arbeiders van de andere werkgevers. Tevens blijkt dat de pachtbedrijven van eerstgenoemde arbeiders voor een zeer groot gedeelte het eigendom van de werkgever zijn. Het aantal grondgebruikers onder de bosarbeiders wordt dus in niet onbelangrijke mate beïnvloed door de mogelijkheid cultuurgrond van de werkgever te pachten.

Tabel 8.10

GRONDGEBRUIK EN WERKGEVER

Werkgever	Alle bedrijven 1)			Bedrijven met $\geq 50\%$ pacht		
	Aantal	Perc. bedrijven met $\geq 50\%$ eigendom	$\geq 50\%$ pacht	Aantal	waaronder pacht van werkgever	anderen
Staatsbosbeheer	15	73	27	4	1	3
Kon.Houtvesterijen	19	16	84	16	16	-
Gemeenten	12	83	17	2	1	1
Ned. Heidemij.	26	73	27	7	3	4
Particulieren	34	53	47	16	11	5
Alle werkgevers-categorieën	106	58	42	45	32	13

1) Van gehuwde bosarbeiders.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Bij een vergelijking van het grondgebruik in de verschillende bosgebieden springt het lage percentage grondgebruikers in het Noord-oostelijk bosgebied in het oog, alsmede het hoge percentage in het

Middenoosten (resp. 8 en 53%; zie bijlage VIII.6). De bedrijven zijn in het Middenoostelijk gebied gemiddeld ook groter dan elders. Zoals reeds eerder is gebleken zijn in dit gebied relatief veel bosarbeiders uit de landbouw afkomstig of hebben een neven- (of hoofd-)beroep in de landbouw. De verhouding eigendom-pacht gemiddeld per bedrijf varieert van 0,36 : 1 in het Noordoosten tot 2,61 : 1 in het Middenoosten.

Een nader inzicht in de grootte en rechtsvorm van de bedrijven geeft tabel 8.11, waarin de verdeling van de bedrijven over drie grootteklassen is weergegeven. Bijna een derde van de bedrijven is 3 ha of groter, ruim een kwart is kleiner dan 1 ha.

Tabel 8.11

BEDRIJFSGROOTTE EN RECHTSVORM

Bedrijfs-grootte- klasse	Alle bedrij- ven	Procentuele verdeling over de grootteklassen van			Percentage bedrijven per bedrijfs-grootte- klasse met $\geq 50\%$	
		alle bedrij- ven	bedrij- ven met $\geq 50\%$	eigen- dom pacht	eigen- dom	pacht
< 1,00 ha	29	27	31	22	66	34
1,00 - 3,00 ha	44	42	39	45	55	45
$\geq 3,00$ ha	33	31	30	33	55	45
Alle grootte- klassen	106	100	100	100	58	42

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

In totaal is 58% van de bedrijven voor de helft of meer het eigendom van de gebruiker. In de grootteklasse beneden 1 ha overweegt de eigendom nog sterker.

Aard van het grondgebruik

In het voorgaande is er steeds van uitgegaan, dat aan elk grondgebruik dat meer omvat dan een groentetuin voor zelfverzorging, de aanduiding "bedrijf" toekomt. Van de geënquêteerde gehuwde bosarbeiders bleek 29% zo'n bedrijf te bezitten, in totaal 106 bedrijven. Hieronder waren 67 gemengde bedrijven, 7 weidebedrijven, 7 tuinbouwbedrijven, 2 boomkwekerijen en 1 pluimveehouderij. Verder hadden 19 bosarbeiders enkel bouwland in gebruik, terwijl in drie gevallen het bedrijfstype onbekend was. Een verdeling van de verschillende typen over de grootteklassen geeft bijlage VIII.7.

Motieven voor het grondgebruik

Aan de bosarbeiders met agrarisch grondgebruik is gevraagd of zij ervoor zouden voelen hun bedrijf op te geven. Door 19% is deze vraag bevestigend beantwoord. Als voornaamste reden werd door hen opgegeven, dat het eigen bedrijf te veel werk en tijd vroeg. De grote meerderheid van de arbeiders blijkt dus het eigen bedrijf te willen aanhouden. Bijna een derde deel van hen zag in zijn bedrijf de mogelijkheid om zijn zelfstandigheid te handhaven of beschouwde het als een aanloop tot zelfstandigheid voor zichzelf en zijn kinderen. Ruim een vijfde zag zijn bedrijf als een prettige en nuttige vrijetijdsbesteding en een ander vijfde deel beschouwde het als een vorm van bijverdienste. De reeds verworven of nog te verwerven zelfstandigheid speelt bij het grondgebruik van de bosarbeiders dus een belangrijke rol.

HOOFDSTUK IX SLOTBESCHOUWING

§ 1. S a m e n v a t t i n g v a n d e o n d e r z o e k - r e s u l t a t e n

Het onderzoek had tot doel een inzicht te verschaffen in de omvang en structuur van de beroepsgroep van de bosarbeiders en in de betekenis van deze groep in de Nederlandse samenleving. Aan de opzet van het onderzoek lag mede de veronderstelling ten grondslag, dat er in samenhang met de verscheidenheid in de eigendomstoestand van het bos belangrijke verschillen tussen een aantal groepskenmerken van de bosarbeiders te verwachten zouden zijn. Daarnaast mochten - ten dele weer verband houdend met de verspreiding van de eigendomstoestand van het bos, ten dele met andere factoren - belangrijke regionale verschillen tussen de bosarbeiders worden verwacht.

Het onderzoek is uitgevoerd onder 482 bosarbeiders in vier bosgebieden en combinaties van bosgebieden: het Noordoosten (in hoofdzaak de provincie Drenthe), het Middenoosten (Overijssel en de Gelderse Achterhoek), het Centrum (de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi) en het Zuiden (Noordbrabant, Limburg en Nijmegen e.o.). Zij waren in dienst van vijf categorieën werkgevers: het Staatsbosbeheer, de Koninklijke Houtvesterijen, gemeenten, de Nederlandse Heidemaatschappij en particuliere boseigenaren.

Voor de bepaling van de steekproef is de bosbouwonderneming als uitgangspunt genomen. Gegevens werden verkregen van 127 ondernemingen ≥ 15 ha, waarvan echter slechts ruim de helft arbeiders in dienst bleek te hebben. Verreweg het grootste deel van de steekproef uit de arbeiders kwam tot stand via deze ondernemingen. Een aantal niet aan een bepaalde onderneming gebonden arbeiders van de Nederlandse Heidemaatschappij is aan de steekproef toegevoegd.

In het navolgende wordt eerst een samenvatting gegeven van de belangrijkste kenmerken van de bosarbeidersgroep als geheel, waarna nader wordt ingegaan op de verschillen per werkgeverscategorie en op de regionale verschillen.

A. Het algemene beeld 1)

Arbeidsbezetting en aantal arbeiders

1. Slechts ruim de helft van alle bosbouwondernemingen ≥ 15 ha heeft een of meer arbeiders in dienst; de ondernemingen ≥ 100 ha hebben vrijwel alle een of meer arbeiders. Van de ondernemingen met arbeiders telt de helft niet meer dan drie arbeiders per onderneming. Slechts 3% van de arbeiders werkt als enige arbeider op een onderneming; bijna 80% werkt op ondernemingen met zes of meer arbeiders. De gemiddelde arbeidsbezetting per 100 ha bos bedraagt 1,7 arbeider, dit is ongeveer 60 ha per arbeider.

2. Het totale aantal bosarbeiders (excl. griendwerkers en arbeiders in dienst van houthandel en -industrie) kan voor begin 1960 globaal

1) Men neme nota van hetgeen in hoofdstuk I aan het slot van §2 is opgemerkt omtrent de betrouwbaarheid van het totaalbeeld.

worden geraamd op 4.000. Dit is een afneming ten opzichte van 1947 met ten minste 500 personen of 11%.

3. De leeftijdsopbouw van de bosarbeiders vertoont het beeld van een relatief oude beroepsgroep. Hun gemiddelde leeftijd bedraagt 40,8 jaar. Slechts 11% van de bosarbeiders is jonger dan 25 jaar, ruim een kwart is 50 jaar en ouder.

Werkzaamheden en dienstverband

4. Ongeveer 30% van de arbeiders verricht in dienst van zijn werkgever niet-bosbouwwerkzaamheden (landbouwwerk, tuinwerk e.d.); bijna een kwart van hen besteedt hieraan 50-75% van zijn gehele werktijd.

5. Het percentage arbeiders dat nevenwerkzaamheden verricht voor eigen rekening of in loondienst van derden, is het hoogst in juli (14%), het laagst in maart (6%). Deze seizoenarbeiders zijn in de perioden dat zij niet in het bos werken, vooral werkzaam als zelfstandig landbouwer of tuinder, land- en tuinarbeider, bouwvakarbeider en grondwerker.

6. Het dienstverband van de bosarbeiders is in het algemeen vrij langdurig. Van de arbeiders die in 1959 onafgebroken in de bosbouw hebben gewerkt (80% van het totaal), is de helft al tien jaar of langer achtereenvolgens in de bosbouw werkzaam. De stabiliteit van het dienstverband blijkt groot te zijn. Van degenen die vijftien jaar of langer zonder onderbreking bosarbeider zijn, werkt 80% nog altijd bij zijn eerste werkgever.

7. De meerderheid van de arbeiders heeft een vast dienstverband (59%). Van de losse arbeiders kan meer dan de helft als los-vast worden aangemerkt, d.w.z. werkt het gehele jaar bij dezelfde werkgever in de bosbouw. Van de overige losse arbeiders bedraagt de gemiddelde arbeidsperiode in de bosbouw 4 à 5 maanden per jaar. Hun toetreding tot de bosbouw heeft vooral plaats in de maanden september tot en met december, het vertrek in april en mei.

8. De vaste arbeiders geven voor 84% de voorkeur aan hun vaste dienstverband - voornamelijk op grond van de grotere zekerheid die het biedt - en slechts voor 8% aan een los dienstverband. Van de losse arbeiders prefereert nog niet de helft zijn losse dienstverband; niet minder dan 38% zou - eveneens vooral vanwege de grotere zekerheid - liever vast werk hebben. De aard van het dienstverband komt dus bij de losse arbeiders in aanzienlijk mindere mate met hun wensen overeen dan bij de vaste arbeiders.

Toevloeiing en afvloeiing

9. De beroepscontinuïteit onder de bosarbeiders is niet bijzonder groot; slechts 22% is zoon van een bosarbeider. Daarentegen is een derde deel van de bosarbeiders uit landbouwersgezinnen afkomstig.

Slechts 10% van de gehuwde bosarbeiders is getrouwd met een dochter van een bosarbeider.

10. De geografische mobiliteit is vrij gering. Ruim twee derde van alle bosarbeiders woont nog steeds in zijn geboortgemeente.

11. De bosarbeidersgroep blijkt voor een zeer belangrijk deel aangewezen te zijn op toevloeiing vanuit andere beroepsgroepen. Slechts 24% van de bosarbeiders is primair toegevloeid, d.w.z. in aansluiting aan zijn schooltijd bosarbeider geworden. Ruim drie kwart deel is secundair toegevloeid, d.w.z. eerst na de uitoefening van een of meer andere beroepen bosarbeider geworden. Ongeveer de helft van de secundair toegevoelden heeft eerst een agrarisch beroep gehad; zij zijn overwegend landarbeider geweest. De primair toegevoelde bosarbeiders tellen naar verhouding aanzienlijk meer zoons van bosarbeiders dan de secundair toegevoelde (resp. 59 en 19%).

12. Bij bestudering van de beroepsgeschiedenis van de geënquêteerde arbeiders en hun broers blijkt dat de animo om volledig bosarbeider te worden in de loop van de tijd met ongeveer de helft is afgenomen. Van de broers, voor zover deze ook bosarbeider zijn (geweest), is 7/8 deel weer uit de bosbouw afgevloeid.

13. Van de zoons $\geq$ 15 jaar van de huidige generatie bosarbeiders is 20% bosarbeider geweest, welk deel door afvloeiing tot slechts 7% is teruggelopen. Van de oudere zoons hebben er aanzienlijk meer als bosarbeider gewerkt dan van de jongere. Van de zoons van 15-19 jaar is nog slechts 6% bosarbeider geweest, waarvan de helft al weer is afgevloeid. De animo van de bosarbeiderszoons om bosarbeider te worden neemt dus zeer duidelijk af.

14. De overgrote meerderheid van de bosarbeiderszoons oefent een niet-agrarisch beroep uit, merendeels als handarbeider in de ambachtelijke sfeer, zoals in de bouwnijverheid, metaal- en houtbewerking. Ongeveer een vijfde deel van de zoons is industrie-arbeider geworden.

15. Niet meer dan 8% van de bosarbeiders met schoolgaande zoons zou deze zoons een beroep in de bosbouw willen aanraden en slechts 5% het beroep van bosarbeider.

16. Slechts 12% van de bosarbeiders is van mening dat er bij de jongeren nog wel belangstelling bestaat voor het werken in de bosbouw. Het ontbreken van deze belangstelling wordt vooral in verband gebracht met de lage beloning en de onaantrekkelijkheid (ongeschooldheid, gering aanzien, zwaarte e.d.) van de bosarbeid.

17. Maar weinig bosarbeiders blijken hun beroep bewust te hebben gekozen, al komt een bewuste beroepskeuze onder de jongere arbeiders meer voor dan bij de oudere. Een wat groter deel is min of meer "vanzelfsprekend" in de bosbouw gekomen, gewoonlijk omdat vader ook

bosarbeider was. Het merendeel van de arbeiders echter is bosarbeider geworden louter uit behoefte aan beroepsverandering, maar zonder uitgesproken ambitie voor dit beroep. De grote mate van secundaire toevloeiing kan men met het overheersen van dit toevloeingsmotief in verband brengen.

18. Bijna een vijfde deel van de bosarbeiders is voornemens de bosbouw te verlaten. De geneigdheid tot afvloeiing is het grootst bij de jongere arbeiders en bij de losse arbeiders. Bijna de helft van de arbeiders die van beroep willen veranderen, heeft geen bepaald beroep buiten de bosbouw op het oog; 10% ambieerde een werkkring in de industrie. Het motief van het voornemen tot beroepsverandering is in de meerderheid van de gevallen gelegen in een verwachte hogere beloning.

19. Als aantrekkelijke aspecten van de bosarbeid is door ruim de helft van de arbeiders genoemd het werken in de buitenlucht en door ruim een kwart de aard van het werk. Als onaantrekkelijke kanten kwamen vooral naar voren het werken bij ongunstige weersomstandigheden, in mindere mate ook de als laag beoordeelde beloning en de zware lichamelijke arbeid.

Vakscholing en vakbekwaamheid

20. Op bijna de helft van de onderzochte ondernemingen met arbeiders, tezamen 75% van de arbeiders omvattend, zijn gerationaliseerde arbeidsmethoden ingevoerd. Zij worden naar verhouding veel meer op grotere ondernemingen toegepast dan op kleinere. Van ruim een kwart van de ondernemingen heeft een of meer arbeiders weleens een landelijke bosbouw dag bezocht, van ruim een derde een landelijke of een regionale.

21. Bijna een kwart van alle arbeiders heeft aan een of meer bosbouw cursussen deelgenomen, maar slechts 15% aan een algemene rationalisatie cursus. De jongere arbeiders tellen belangrijk meer geschoolden dan de oudere, de vaste belangrijk meer dan de losse. Op ruim de helft van de ondernemingen met arbeiders, maar op bijna alle grotere ondernemingen heeft ten minste één arbeider een bosbouw cursus gevolgd.

22. Afgezien van de bosbouw cursussen heeft 68% van de arbeiders geen voortgezet onderwijs gehad. Het voortgezet onderwijs, overwegend in de vorm van cursussen genoten, betreft in drie kwart van de gevallen agrarisch onderwijs. De jongere arbeiders hebben vóór hun toetreding tot de bosbouw meer voortgezet onderwijs gehad dan de oudere, de losse meer dan de vaste.

23. Van elke vijf arbeiders zouden er twee nog iets aan hun vakscholing willen doen, van de jongere arbeiders meer dan de helft. Bij de arbeiders die geen bosbouw cursus gevolgd hebben, is de animo voor vakscholing geringer dan bij degenen met een cursus. Ditzelfde geldt voor de animo voor deelneming aan een vak-

examer., welke in totaal bij ruim de helft van de arbeiders is aangetroffen.

24. Twee derde van alle arbeiders is van mening dat er behoefte bestaat aan een vakschool voor toekomstige bosarbeiders. Zij baseren hun mening vooral op de overtuiging dat het bosarbeidersberoep als elk ander beroep tegenwoordig scholing vereist en alleen door scholing weer voldoende aanzien kan krijgen.

Beloning en vakorganisaties

25. Naar globale schatting wordt 50-60% van de bosarbeiders beloond volgens de C.A.O. of bindende regeling voor de bosbouw, 15-20% volgens rijksregeling, 13-15% volgens gemeentelijke regelingen en eveneens 13-15% volgens andere regelingen (andere C.A.O.'s en eigen regelingen).

26. Ongeveer 40% van de arbeiders werkt uitsluitend in tijdloon, 60% werkt ook in akkoord. Op een derde van de ondernemingen met arbeiders werken de arbeiders overwegend in akkoordloon. Op slechts een vijfde van de ondernemingen met arbeiders worden gemeten tarieven toegepast.

27. Van alle bosarbeiders is 45% lid van een vak- of standsorganisatie, nl. 19% van een landarbeidersbond, 20% van een bond van overheidspersoneel, 4% van een agrarische standsorganisatie en 2% van andere organisaties. De rooms-katholieke arbeiders zijn in veel sterkere mate georganiseerd dan de leden van andere kerkgenootschappen, de arbeiders in overheidsdienst veel sterker dan de arbeiders in particuliere dienst, de oudere arbeiders meer dan de jongere, de vaste meer dan de losse. Kerkelijke gezindte en categorie werkgever blijken de sterkste invloed op het lidmaatschap te hebben.

Huisvesting en grondgebruik

28. Van de gehuwde bosarbeiders woont 43% in een eigen woning, 18% in een dienstwoning en 32% in een andere huurwoning. Het percentage eigen-woningbezitters is het hoogst bij de oudere arbeiders en bij de losse arbeiders. Dienstwoningen komen vrijwel alleen bij vaste arbeiders voor.

29. De dienstwoningen zijn overwegend ouder dan de andere woningen. Wat hun grootte betreft nemen zij een tussenpositie in; de eigen woningen zijn gemiddeld het grootst, de huurwoningen het kleinst. Het gemiddelde aantal kamers per woning bedraagt voor alle woningen 4,6.

30. Van alle bosarbeiderswoningen is 90% aangesloten op elektriciteit, 57% op waterleiding en 13% op gas. De dienstwoningen zijn het minst op de openbare nutsvoorzieningen aangesloten; bijna een kwart is zelfs van alle aansluitingen verstoken. Deze woningen lig-

gen in het algemeen ook het verst van een bebouwde kom. De huurprijs is tevens vrij aanzienlijk lager dan die van de andere huurwoningen.

31. Twee derde van de gehuwde bosarbeiders heeft cultuurgrond in gebruik, maar slechts 29% voor levering aan derden. De gemiddelde bedrijfsgrootte in deze laatste categorie bedraagt 2,44 ha; bijna een derde deel van de bedrijven is 3 ha of groter, ruim een kwart is kleiner dan 1 ha. In totaal is 58% van de bedrijven voor de helft of meer het eigendom van de gebruiker.

32. Onder de losse arbeiders zijn aanzienlijk meer agrarische grondgebruikers dan onder de vaste en los-vaste; hun bedrijven zijn gemiddeld ook meer dan een hectare groter. Het bezit van een landbouwbedrijf(je) geeft de bosarbeiders een gevoel van zelfstandigheid en onafhankelijkheid, dat zij niet graag willen prijsgeven. Vier vijfde van hen voelt er dan ook niets voor zijn bedrijf op te geven.

B. De verschillen naar werkgeverscategorie

De belangrijkste kenmerken waarin de arbeiders en de arbeidsverhoudingen in de afzonderlijke werkgeverscategorieën van het algemene beeld afwijken, zijn cijfermatig weergegeven in tabel 9.1. Voor een nadere beschrijving zij verwezen naar bijlage IX.1. In het navolgende worden de verschillen naar werkgeverscategorie ten aanzien van twee aspecten samengevat: de arbeidsbezetting en de mate van rationalisatie van de bosarbeid.

De arbeidsbezetting

De gemiddelde arbeidsbezetting is het hoogst bij het Staatsbosbeheer en de Koninklijke Houtvesterijen, waar zij 45 à 50 ha bos per arbeider bedraagt.

Op de gemeentelijke ondernemingen ≥ 15 ha ligt de arbeidsbezetting vrij aanzienlijk lager, nl. op ongeveer 70 ha per arbeider. Bijna een derde van deze ondernemingen heeft in het geheel geen arbeiders in dienst.

Ook op de particuliere ondernemingen ≥ 15 ha bedraagt de arbeidsbezetting gemiddeld ongeveer 70 ha per arbeider, maar op het totale particuliere bosbezit nadert zij waarschijnlijk tot 100 ha per arbeider. Op meer dan de helft van de ondernemingen ≥ 15 ha komen in het geheel geen arbeiders voor. Bijna een kwart van de ondernemingen met arbeiders heeft maar één arbeider in dienst, nog niet een derde heeft meer dan drie arbeiders.

De rationalisatie van de bosarbeid

De mate waarin de rationalisatie van de bosarbeid in de onderscheiden werkgeverscategorieën is voortgeschreden, is aan de hand van vijf aspecten onderzocht: de toepassing van gerationaliseerde arbeidsmethoden, de deelneming van de arbeiders aan bosbouwdagen,

DE BELANGRIJKSTE KENMERKEN NAAR WERKGEVERS-CATEGORIE

Omschrijving	Staats- bosbeheer	Kon.Hout- vesterijen	Gemeen- ten	Mod. Heidemij.	Particu- lieren	Alle categoriën
Perc. van totaal aantal arbeiders	26	4	13	10	46	100
Gem. arbeidsbezetting per 100 ha	2,1	2,2	1,4	.	1,5	1,7
Gem. leeftijd	38,6	36,2	45,7	42,4	43,1	40,8
Perc. arb. $\geq$ 10 j. onafgebroken in bosb.	36	55	61	51	57	50
Perc. vaste arbeiders	64	88	88	10	76	59
Perc. zoons van bosarbeiders	13	57	17	22	20	22
Perc. primair toegevoeld	19	45	21	23	20	24
Perc. secundair toegevl. uit agrar. beroep	46	11	35	28	49	37
Perc. geneigd tot afvloeien	12	19	7	27	20	18
Perc. met bosbouw cursus	31	13	33	16	19	23
Perc. met alg. rationalisatie cursus	29	6	12	9	9	15
Perc. met animo voor vakscholing	50	40	49	34	33	41
Perc. in akkoord werkend	77	92	6	99	17	60
Perc. georganiseerd	56	32	71	45	26	45
Perc. wonend in dienstwoning	13	36	2	4	39	18
Gem. aantal kamers per woning	4,5	4,1	5,3	4,8	4,5	4,6
Perc. woningen met elektr. + waterl.	63	23	63	70	46	56
Perc. wonend $\geq$ 10 km van het werk	15	29	4	43	2	20
Perc. wonend $\geq$ 5 km van dorp of stad	4	35	6	17	15	13
Perc. agrarische grondgebruikers	14	41	29	31	43	29

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

de deelneming van de arbeiders aan bosbouw cursussen, de toepassing van akkoordloon en de toepassing van gemeten tarieven.

Op de staatsondernemingen is de rationalisatie van de bosarbeid het verst voortgeschreden. Ten aanzien van vrijwel alle onderzochte aspecten overwegen zij sterk boven de andere categorieën. Alleen wat betreft het percentage arbeiders dat in akkoord werkt, komen zij op de derde plaats (na de Nederlandse Heidemaatschappij en de Koninklijke Houtvesterijen).

Bij de Koninklijke Houtvesterijen heeft de rationalisatie wat minder ingang gevonden. Met name de deelneming van de arbeiders aan bosbouw cursussen is relatief gering.

Op de gemeentelijke ondernemingen is de bosarbeid in het algemeen nog betrekkelijk weinig gerationaliseerd. Wel heeft een relatief groot deel van de arbeiders een bosbouw cursus gevolgd, maar een veel geringer deel een algemene rationalisatie cursus. De overgrote meerderheid van de arbeiders werkt uitsluitend in tijdloon.

Bij de Nederlandse Heidemaatschappij hebben relatief weinig arbeiders aan een bosbouw cursus deelgenomen. Vrijwel alle arbeiders werken in akkoord.

Op de particuliere ondernemingen heeft de arbeidsrationalisatie in het algemeen minder ingang gevonden dan bij enige andere werkgeverscategorie. Ten aanzien van vrijwel alle onderzochte aspecten komen zij op de laatste plaats. Alleen het percentage arbeiders met een bosbouw cursus en dat werkend in akkoordloon liggen iets hoger dan bij sommige andere categorieën.

C. Regionale verschillen

Voor wat de regionale verschillen betreft wordt hier alleen aandacht besteed aan de mate van openheid of geslotenheid van de beroepsgroep in de onderscheiden gebieden. Een verdere analyse van de regionale verschillen wordt gegeven in tabel 9.2 en bijlage IX.2.

De bosarbeiders in de centrale bosgebieden en met name die op de Veluwe vertonen nog het meest het beeld van een min of meer gesloten beroepsgroep. Zowel de beroepscontinuïteit als de primaire toevloeiing is er aanzienlijk groter dan elders. De afvloeiing en de geneigdheid tot afvloeien zijn er echter maar weinig geringer dan het algemeen gemiddelde. Het percentage arbeiders dat hun schoolgaande zoons een beroep in de bosbouw zou willen aanraden, is vrij veel hoger dan in de andere gebieden.

In het noordoostelijk bosgebied is de beroepsgroep het meest open. De bosarbeidersgroep is hier vooral afkomstig uit die van de landarbeiders en de grondwerkers. De afvloeiing en de geneigdheid tot afvloeien zijn relatief sterk. Betrekkelijk weinig arbeiders zouden hun zoons een beroep in de bosbouw willen aanraden. Een relatief groot deel van de zoons heeft een niet-agrarisch beroep gekozen.

In het middenoostelijk gebied vertoont de bosarbeidersgroep een sterke samenhang met die van de zelfstandige landbouwers. Meer dan de helft van de bosarbeiders is boerenzoon en relatief velen hebben zelf een landbouwbedrijf. Ook hun zoons hebben voor het merendeel weer een agrarisch beroep gekozen.

Tabel 9.2

DE BELANGRIJKSTE KENMERKEN NAAR BOSCEERTE

Omschrijving	Noord-oosten	Midden-oosten	Centrum	Zuiden	Alle gebieden
Perc. van totaal aantal arbeiders	11	9	26	26	72
Gem. arbeidsbezetting per 100 ha	2,4	2,3	1,6	1,3	1,7
Gem. leeftijd	36,3	40,5	41,9	43,5	40,8
Perc. vaste arbeiders	44	46	69	65	59
Perc. zoons van bosarbeiders	10	17	36	15	22
Perc. zoons van zelfst. landbouwers	20	52	20	44	33
Perc. primair toegevoerd	18	18	34	18	24
Perc. afgevoerd (geënquêt. + broers)	33	22	24	22	25
Perc. geneigd tot afvloeien	24	25	16	12	18
Perc. zoons met niet-agrarisch beroep	82	46	79	85	76
Perc. vaders adviseert zoons beroep in bosb.	4		16	6	8
Perc. met animo voor vakscholing	61	29	37	42	41
Perc. met behoefte aan vakschool	79	68	70	54	52
Perc. georganiseerden	38	36	36	70	45
Perc. woningen met elektr.-waterleiding	74	30	50	68	56
Perc. wonend $\geq$ 10 km van het werk	17	32	25	6	20
Perc. wonend $\geq$ 5 km van dorp of stad	2	26	19	4	13
Perc. agrarische grondgebruikers	8	53	29	27	29

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

In de zuidelijke bosgebieden zijn eveneens relatief veel bosarbeiders uit de kringen van de zelfstandige landbouwers afkomstig. De geneigdheid tot afvloeien is geringer dan in de andere gebieden. De bosarbeiderszonen hebben aanzienlijk meer dan elders een bestaan in de industrie gevonden.

§ 2. De toekomst van het bosarbeidersberoep

De bosarbeiders vormen slechts een betrekkelijk kleine beroepsgroep, welke bovendien de neiging vertoont geleidelijk in omvang te dalen. Voor begin 1960 werd het aantal bosarbeiders in Nederland geraamd op ongeveer 4.000, hetgeen een daling ten opzichte van 1947 betekende van ongeveer 11%. In deze slotparagraaf zal thans een ogenblik worden stilgestaan bij de vraag, in hoeverre dit aantal voldoende groot is om in de behoefte aan bosarbeiders te voorzien en welke ontwikkeling in dit opzicht in de toekomst te verwachten is.

De vraag in hoeverre vraag en aanbod van bosarbeiders elkaar thans in evenwicht houden, is tijdens de enquête met verscheidene werkgevers besproken. Daarbij is gebleken dat er regionaal vrij grote verschillen bestaan. Van een duidelijk tekort aan bosarbeiders zou sprake zijn in die gebieden waar de zuigkracht van andere bedrijfstakken groot is, met name in de omgeving van stedelijke en industriële centra. Van de in het onderzoek betrokken gebieden betreft dit dus vooral bepaalde delen van het oosten van het land (Twente), de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi en grote delen van Noordbrabant en Limburg. Dit tekort geldt naar de mening van de werkgevers voornamelijk jonge en getrainde bosarbeiders. Veel minder moeilijk zou de situatie liggen in bepaalde gebieden in het noorden van het land en op de Veluwe.

Wat de toekomstige omvang van het arbeidsaanbod betreft, mag worden verwacht dat de dalende lijn die voor de periode 1947-1960 werd geconstateerd, zich zal voortzetten. In de komende vijftien jaar zal alleen reeds wegens pensionering 25 à 30% van de bosarbeiders de beroepsgroep verlaten. Hierbij dient dan nog te worden gevoegd de afvloeiing door beroepsverandering, waarvan de omvang moeilijk is te voorspellen, maar die gezien de huidige tendenties evenmin gering zal zijn. Men herinnere zich slechts dat bij de huidige bosarbeiders vooral onder de jongeren de geneigdheid tot afvloeien vrij groot is.

Anderzijds beweegt ook de arbeidsbehoefte in de bosbouw zich in dalende richting. Ten dele hangt dit samen met het streven naar arbeidsrationalisatie en mechanisatie - welk streven overigens ook weer door de afnemende van het arbeidsaanbod wordt gestimuleerd -, ten dele met de inkringing van de exploitatie op een toenemend aantal ondernemingen als gevolg van de geringe rentabiliteit. Opgemerkt dient te worden dat het rationalisatiestreven wel de totale arbeidsbehoefte vermindert, maar de behoefte aan geschoolde arbeidskrachten doet toenemen.

Voor een beoordeling van de toekomstige situatie is het van belang om het bijzonder twee aspecten van het arbeidsaanbod nog eens in de herinnering te brengen. In de eerste plaats is uit het onderzoek gebleken dat de bosarbeiders in het algemeen een zeer open beroepsgroep vormen. De beroepscontinuïteit is betrekkelijk gering en zal in de toekomst zeer waarschijnlijk nog verder afnemen. Kiezen immers in het algemeen maar weinig zoons van bosarbeiders het beroep van hun vader, bij de jongere zoons is dat nog in aanzienlijk mindere mate het geval. Slechts een zeer gering deel van de vaders zou er de voorkeur aan geven dat hun zoons ook bosarbeider werden. Het landbouwersmilieu vormt thans nog de belangrijkste bron van bosarbeiders, maar van de jongeren komen er ook relatief veel uit niet-agrarische kringen. Verwacht mag dus worden dat de bosarbeiders in de toekomst in toenemende mate uit niet-agrarische kringen zullen voortkomen. De gegevens omtrent de herkomst van de leerlingen van de bosbouwtechnische school wijzen eveneens in deze richting.

In de tweede plaats dient nog eens te worden gewezen op de geringe primaire toevloeiing. Driekwart van de huidige bosarbeiders is secundair toegevloeid, heeft dus eerder een ander beroep gehad; voor ongeveer de helft van hen was dit een niet-agrarisch beroep. Bij de jongeren neemt de primaire toevloeiing een weinig toe.

Uit beide constateringën kan worden geconcludeerd dat de toekomstige ontwikkeling van de beroepsgroep in hoge mate afhankelijk zal zijn van het concurrerend vermogen van het bosarbeidersberoep in vergelijking met dat van andere handarbeidersberoepen. Tot de factoren die dit concurrerend vermogen bepalen, behoort niet in de laatste plaats de beloning. De betekenis van deze factor is ook bij het onderzoek verschillende malen aan de dag getreden. Toch is zij zeker niet de enige factor die van belang is. De aantrekkelijkheid van het beroep - en ook voor deze conclusie biedt het onderzoek voldoende steun - wordt voor een niet gering deel mede bepaald door zaken die ten nauwste samenhangen met het aanzien dat het beroep verschaft, zoals de vereiste scholing, de werkomstandigheden, de mogelijkheid om vast werk te krijgen. Wil men in de toekomst over voldoende arbeiders kunnen beschikken, dan zal men er dus bewust naar dienen te streven het concurrerend vermogen van het beroep te versterken. Het moet onder deze voorwaarde mogelijk worden geacht steeds arbeidskrachten te vinden, voor wie het werk in de bosbouw aantrekkelijk is.

Om in de behoefte aan hooggeschoolde arbeiders te voorzien - die een opleiding aan een bosbouwtechnische school hebben gehad - zal het bovendien noodzakelijk zijn de thans relatief geringe primaire toevloeiing te beïnvloeden. Het zullen immers in het algemeen alleen de primair toevloeienden zijn, die voor een dergelijke opleiding in aanmerking komen. Men zou met name kunnen denken aan de mogelijkheid, in de belangrijkste bosgebieden het bosarbeidersberoep via de beroepen- en beroepskeuzevoorlichting meer onder de aandacht van de jongeren te brengen. Gezien het feit dat in een industriële maatschappij tal van beroepen voor de jongeren openstaan, is het met het oog op de toevloeiing en binding van jeugdige arbeidskrachten eens te meer van belang dat het bosarbeidersberoep evolueert tot een vak en als zodanig wordt gewaardeerd.

VRAGENLUST BOSARBEIDERS.

Enquêtegebied
Bosgebied

Categorie

Bijlage I.1.

Werknemer naam		W.n.No.	W.g.No.
adres			
Geboortejaar	Functie	Werkgever naam	
Periode(n) sinds 1 mei 1959		adres	
Gehele werkweek/gedeeltelijke werkweek/dagtaak/		Naam onderneming	
Aard van het dienstverband		Oppervlakte bos ha	
Loonregeling			
A			
PERSOONLIJKE GEGEVENS			
1.Geboortegemeente	van tot	8.a.Bent U lid van een standst of vakorganisatie?	ja/nee
2.Vorige woongemeenten	van tot	Zo ja, welke?	
3.Kerkgenootschap	van tot	b.Vervult U een bestuursfunctie?	nee/
4.Burgerlijke staat	van tot	c.Indien geen lid, waarom niet?	
5.a.Wat is of was het laatste beroep van Uw vader? (ongeh/geh/wed/			156
b.Heeft Uw vader voordien nog andere beroepen gehad?			
Zo ja, welke?			
c.Indien Uw vader landbouwer of tuinder is (was), hoe groot is (was) zijn bedrijf?			
6.Welke scholen en/of cursussen na de lagere school hebt U gevolgd of volgt U nog?		ALLEEN VOOR GEHUWDE	
7.Welke beroepen hebt U sinds het verlaten van de lagere school gehad tot 1 januari 1959?		9.a.In welk jaar bent U getrouwd?	ja/nee
		b.Bent U of is Uw vrouw reeds eerder getrouwd geweest?	
		10.Geboortejaar echtgenote	
		11.Welk beroep had Uw schoonvader toen U trouwde? (Indien bosarbeider, aard van de werkgever vermelden)	

12. Aantal kinderen in leven 13. Geboortejaren van de jongens van 0-13 jaar

14. Geboortejaren van de meisjes van 0-13 jaar

Kinderen van 14 jaar en ouder

	1	2	3	4	5	6
15. Voornaam						
16. Geslacht, geboortjaar	m/v,	m/v,	m/v,	m/v,	m/v,	m/v,
17. Burgerlijke staat	ongeh/geh/	ongeh/geh/	ongeh/geh/	ongeh/geh/	ongeh/geh/	ongeh/geh/
18. Inwonend of woonplaats	inw/	inw/	inw/	inw/	inw/	inw/
19. Werkgemeente						
20. Huidig beroep of bezigheid, met functie						
21. Onderwijs en/of cursussen na lagere school						
22. Beroepen sinds het verlaten van de lagere school.	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
23. In welke perioden bosarbeider? (Aard van de werkgever vermelden)						
24. Beroep en functie van de echtgenoten van de getrouwde dochters						

Van elk der broers in leven:	1	2	3	4	5	6
25. Voornaam						
26. Geboortejaar, geboortege- meente	//	/	/	/	/	/
27. Woonplaats						
28. Huidig beroep en functie						
29. Onderwijs en/ of cursussen, gevolgd na de lagere school						
30. Beroepen sinds het verlaten van de lagere school	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot	van tot
31. In welke perioden bos- arbeider? (Aard van de werkgever ver- melden)						

32. Bij wie en wanneer hebt U sinds 1 januari 1959 in de bosbouw gewerkt?	a. Werkgever naam	adres			
b. Perioden					
c. Gehele of gedeeltelijke werkweek/dag-taak					
d. Functie					
e. Aard van het dienstverband					
33. Indien U sinds 1 januari 1959 tot heden onafgebroken in de bosbouw hebt gewerkt.					
a. Sinds wanneer werkt U het gehele jaar onafgebroken in de bosbouw?					
b. Bij hoeveel werkgevers werkte U in die periode? (Zie vraag 7!)					
c. Sinds wanneer werkt U bij Uw huidige werkgever?					
d. Indien meer dan een werkgever (b), waarom bent U van werkgever veranderd?					
34. Indien U sinds 1 januari 1959 tot heden niet onafgebroken in de bosbouw hebt gewerkt:					
a. Welke andere beroepen of bezigheden hebt U in die periode gehad?					
Aard beroep/bezigheid					
Werkgeeneente					
Periode					
Gehele of gedeeltelijke werkweek/dag-taak					
b. Hebt U voordien wel ooit het gehele jaar onafgebroken in de bosbouw gewerkt?					ja/nee
Zo ja, wanneer en bij hoeveel werkgevers? (Aard van de werkgever vermelden) c. Zoudt U er de voorkeur aan geven (weer) het gehele jaar onafgebroken in de bosbouw te werken? 2155 Waarom (niet)?					ja/nee

35. Indien U als vaste arbeider in de bosbouw werkt (			
a. Sinds wanneer bent U reeds vast?			
b. Hebt U voordien ook als losse arbeider in de bosbouw gewerkt?	ja/nee		c. Hoeveel tijd besteedt U gewoonlijk aan deze werkzaamheden (in dagen of weken per jaar of in % van de arbeidstijd)?
36. Indien U als losse arbeider in de bosbouw werkt			39. Welke van de volgende boswerkzaamheden verricht U gewoonlijk? Hoeveel tijd besteedt U gewoonlijk aan elk van deze werkzaamheden (in dagen of weken per jaar of in % van de arbeidstijd)?
a. Sinds wanneer bent U los arbeider in de bosbouw?			grondbewerking
b. Hebt U voordien ook als vaste arbeider in de bosbouw gewerkt?	ja/nee		kwekerijwerk
c. Werkt U thans steeds of in hoofdzaak bij dezelfde werkgever?	ja/		plantwerk
d. Zo neen, hoe vindt U gewoonlijk een andere werkgever?			verzorgingswerk
			vellingswerk
			korten
37. Aan welk dienstverband geeft U de voorkeur, het vaste of het losse?			onderhoud gereedschap
Waarom?			onderhoud wegen
			transport met paard
	vast/los		machinaal transport
			jacht
			overige werkzaamheden
38. a. Verricht U bij Uw huidige werkgever (c.q. laatste werkgever in de bosbouw) ook andere dan bosbouwwerkzaamheden?	ja/nee		40. Hoe bent U ertoe gekomen om in de bosbouw te gaan werken?

41.a. Wat vindt U het meest aantrekkelijke van het werk in de bosbouw?					
b. En wat het minst aantrekkelijke?					
42.a. Bent U van plan in de bosbouw te blijven werken?					
b. Denkt U er wel eens over om van beroep te veranderen?			ja/nee		
c. Zo ja, welke mogelijkheden ziet U voor U-zelf buiten de bosbouw?			nee/		
d. Waarom trekt dat werk U meer aan dan het werk in de bosbouw?					
e. Zoudt U bij een eventuele beroepsverandering naar elders willen verhuizen?			nee/		
43. Ziet U nog mogelijkheden om vooruit te komen in de bosbouw (naar een hogere loongroep)?					
44. Zoudt U nog wel iets aan Uw vakscholing in de bosbouw willen doen?					
45. Als er een vakexamen voor bosarbeiders zou worden ingesteld, zoudt U dan aan zo'n examen willen meedoen?					
46. Zou er naar U mening behoefte bestaan aan een speciale vakschool (dag-school) voor jeugdige bosarbeiders?					

47. Indien schoolgaande zoons a. Welk beroep zoudt U Uw schoolgaande zoons aan- raden? b. Zoudt U graag zien dat zij ook bosarbeider werden? c. Zo ja, zoudt U hen daarvoor een vakoplei- ding willen laten vol- gen?		48. b. Indien niet, wet denkt U dat daarvan de oor- zaak is?
48. a. Denkt U dat in het algemeen bij de jonge- ren veel belangstelling bestaat voor het werk in de bosbouw?		49. a. Welk beroep acht U het hoogst, dat van bosarbeider, dat van landarbeider of dat van fabrieksarbeider? b. En welk komt op de tweede plaats? c. Waarom denkt U dat?

E. 50. a. Hebt U zelf grond in gebruik? b. Zo ja, hoeveel? c. Wat is de bestemming van de grond (b.v. gras- land; welke produkten)? d. Hebt U de grond alleen voor gezinsverbruik?	ja/neen ja/neen	53. a. Hoeveel tijd besteedt U aan Uw eigen grond of landbouwbedrijf? b. Werkt Uw echtgenote mee in Uw eigen bedrijf? c. Welke andere gezinsle- den werken mee in Uw bedrijf? 54. Zoudt U ervoor voelen Uw eigen bedrijf op te geven? Waarom (niet)?	uren/dag, ... dagen/week, weken/jaar ja/neen geen/ ja/neen
51. a. Hoeveel grond hebt U: b. Van wie hebt U de grond gepacht?	in eigendom ha, gepacht ha		

GRONDGEBRUIK

WOONSITUATIE

55. Hoe woont U: a. zelfstandig in: b. inwonend bij:	eigen woning/dienstwoning/andere huurwoning ouders/anderen	60. Is Uw woning aangesloten op: a. het elektriciteitsnet? ja/nee b. het waterleidingnet? ja/nee c. het gasnet? ja/nee
56. Wat vindt U van Uw woning?		61. a. Hoe groot is de afstand van Uw woning naar Uw werk? b. Met welk vervoermiddel gaat U naar Uw werk? c. Hoe groot is de afstand van Uw woning naar het dorp?
57. a. In welk jaar is Uw woning gebouwd? b. Is Uw woning wel eens verbouwd? c. Zo ja, wanneer?	ja/nee	Antwoord van b/nab/opr
58. Hoeveel bedraagt de huur van Uw woning per week? f.		
59. a. Hoeveel vertrekken bevat Uw woning? b. Hoeveel personen wonen erin?	woonkamers, slaapkamers, woonkeuken	

DE ONDERNEMINGEN ≥ 15 HA IN STEEKPROEF EN UNIVERSUM

Bosgebieden	Steekproef	Staat 1)			Gemeenten e.a.			Particulieren			Alle eigendoms- categorieën		
		15-100 ha	≥ 100 ha	to- taal	15-100 ha	≥ 100 ha	to- taal	15-100 ha	≥ 100 ha	to- taal	15-100 ha	≥ 100 ha	to- taal
Noordoosten	Ooststellingwerf	-	3	3	-	-	-	7	1	8	7	4	11
	Sleen	-	1	1	-	-	1	1	-	1	2	1	3
	totaal steekproef	-	4	4	-	-	1	8	1	9	9	5	14
	totaal bosgebied	3	23	26	23	3	26	103	12	115	129	38	167
Middenoosten	Raalte	-	-	-	-	-	-	5	2	7	5	2	7
	Losser	-	-	-	-	-	-	10	3	13	10	3	13
	Doetinchem	1	1	2	1	-	1	3	1	4	5	2	7
	totaal steekproef	1	1	2	1	-	1	18	6	24	20	7	27
Centrum	totaal bosgebied	3	4	7	13	5	18	182	53	235	198	62	260
	Doornspijk	-	-	-	1	-	1	5	-	5	6	-	6
	Putten	1	-	1	1	-	1	4	5	9	6	5	11
	Wageningen	-	1	1	-	-	-	3	1	4	3	2	5
Zuiden	Koninklijke Houtvesterijen	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	2	2
	Zeist	-	1	1	-	1	1	11	-	11	11	2	13
	Leusden	-	-	-	-	-	-	2	2	4	2	2	4
	totaal steekproef	1	4	5	2	1	3	25	8	33	28	13	41
Zuiden	totaal bosgebieden	14	25	39	9	17	26	228	87	315	251	129	380
	Huybergen	-	-	-	-	-	-	3	-	3	3	-	3
	Chaan	-	1	1	-	-	-	2	1	3	2	2	4
	Hoogeloon	-	1	1	-	1	1	-	-	-	-	2	2
Zuiden	Bakel c.a.	-	-	-	-	2	2	3	2	5	3	4	7
	Drunen	-	-	-	2	-	2	2	1	3	4	1	5
	Heumen	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	2	2
	Overasselt	-	-	-	-	1	1	1	-	1	1	1	2
Zuiden	Bergen	-	-	-	-	1	1	8	2	10	8	3	11
	Vlodrop	-	-	-	-	1	1	-	2	2	-	3	3
	Wittern	-	-	-	-	1	1	1	-	1	1	1	2
	Vaals 2)	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Zuiden	3 objecten N.H.M.	-	1	1	-	-	-	-	2	2	-	3	3
	totaal steekproef	-	4	4	2	9	11	20	10	30	22	23	45
	totaal bosgebieden	12	17	29	63	74	137	257	63	320	332	154	486
Alle onder- zochte bosgeb.	totaal steekproef	2	13	15	6	10	16	71	25	96	79	48	127
	totaal bosgebieden	32	69	101	108	99	207	770	215	985	910	383	1293

1) Incl. Kon.Houtvesterijen (centrale bosgebieden)

2) Betreft alleen de boswachterij Vaals van Staatsbosbeheer.

AANTAL GERECHTSTREERDE EN GEENQUESTERDE ARBEIDERS

Bosgebieden	Eigendoms- categorie	Aantal onder- nemingen ≥ 15 ha	Aantal onder- nemingen met arbeiders	Waarvan arb.'s in dienst van		Aantal geregistreeerde arbeiders in dienst van ²⁾		
				eigenaar	beheerder	totaal		
						werk- zaam	ver- trokken	3) totaal
Noordoosten	Staat	4	4	-	-	59	13	72
	Gemeenten e.a.	1	1	-	-	3	-	3
	Particulieren	9	4	1	-	12	2	14
	Totaal	14	9	8	-	74	13	89
Middenoosten	Staat	2	1	-	-	15	6	21
	Gemeenten e.a.	1	-	-	-	-	-	-
	Particulieren	24	11	10	-	34	3	37
	Totaal	27	12	11	-	49	9	58
Centrum	Staat ¹⁾	5	5	5	-	85	5	90
	Gemeenten e.a.	3	1	1	-	9	-	9
	Particulieren	33	15	15	-	58	3	61
	Totaal	41	21	21	-	152	8	160
Zuiden	Staat	4	4	3	-	42	3	45
	Gemeenten e.a.	11	9	8	-	38	1	39
	Particulieren	30	11	7	-	14	2	16
	Totaal	45	24	18	-	94	6	100
Alle bosgebieden	Staat ¹⁾	15	14	13	-	201	27	228
	Gemeenten e.a.	16	11	10	-	50	1	51
	Particulieren	96	41	35	-	118	9	127
	Totaal	127	66	58	-	369	37	406

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

2) Excl. de arbeiders van het Rentamt Almelo (middenoostelijk bosgebied; gereg. 46, geëng. 13) en het Rentamt Leusden (centrale bosgebied; gereg. 41, geëng. 38) van de Nederlandse Heidemi, van wie de meeste regelmatig van werkobject veranderen.

3) D.w.z. na 1 mei 1959.

AANTAL GEREGISTREERDE EN GEENQUETEERDE ARBEIDERS

Bosgebieden	Eigendoms- categorie	Aantal onder- nemingen ≥15 ha	Aantal onder- nemingen met arbeiders	Waarvan arb.'s in dienst		Aantal geënquêteerde arbeiders in dienst van 2)						% geënquêteerde arbeiders t.o.v. geregistreerde arb.'s			
				eige- naar	be- heerder	eigenaar		beheerder		totaal		werk- zaam	ver- trok- ken 3)	werk- zaam	ver- trok- ken 3)
						ver- trok- ken 3)	totaal	ver- trok- ken 3)	totaal	ver- trok- ken 3)	totaal				
Noordoosten	Staat	4	4	4	-	54	11	65	-	54	11	65	92	85	90
	Gemeenten e.a.	1	1	1	-	3	-	3	-	3	-	3	100	-	100
	Particulieren	9	4	3	1	12	-	12	2	14	-	14	100	-	100
	Totaal	14	9	8	1	69	11	80	2	71	11	82	93	85	92
Middenoosten	Staat	2	1	1	-	15	4	19	-	15	4	19	100	67	90
	Gemeenten e.a.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Particulieren	24	11	10	1	21	2	23	3	24	2	26	65	50	63
	Totaal	27	12	11	1	36	6	42	3	39	6	45	75	60	73
Centrum	Staat ¹⁾	5	5	5	-	82	3	85	-	82	3	85	96	60	94
	Gemeenten e.a.	3	1	1	-	9	-	9	-	9	-	9	100	-	100
	Particulieren	33	15	15	-	50	3	53	-	50	3	53	86	100	87
	Totaal	41	21	21	-	141	6	147	-	141	6	147	93	75	92
Zuiden	Staat	4	4	3	1	42	3	45	4	46	3	49	94	100	94
	Gemeenten e.a.	11	9	8	1	34	2	36	5	39	2	41	91	200	93
	Particulieren	30	11	7	4	11	2	13	24	35	2	37	90	100	90
	Totaal	45	24	18	6	87	7	94	33	120	7	127	92	117	93
Alle bosgebieden	Staat ¹⁾	15	14	13	1	193	21	214	4	197	21	218	95	78	93
	Gemeenten e.a.	16	11	10	1	46	2	48	5	51	2	53	93	200	95
	Particulieren	96	41	35	6	94	7	101	29	123	7	130	83	78	83
	Totaal	127	66	58	8	333	30	363	38	371	30	401	90	81	90

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

2) Excl. de arbeiders van het Rentamt Almelo (middenoostelijk bosgebied; gereg. 48, geëq. 43) en het Rentamt Leusden. (centrale bosgebieden; gereg. 41, geëq. 38) van de Nederlandse Heidemij, van wie de meeste regelmatig van werkobject veranderen.

3) D.w.z. na 1 mei 1959.

1)
ARBEIDSBEZETTING OP DE GEENQUETEERDE BOSBOUWONDERNEMINGEN

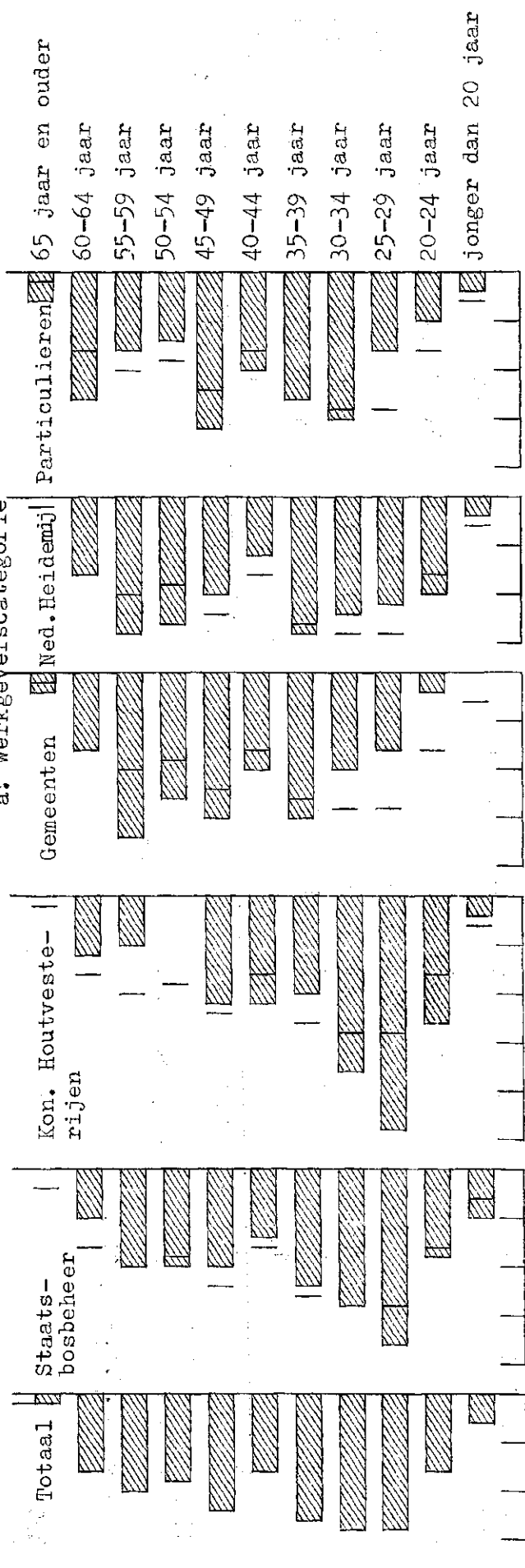
Bosgebied	Staatsondernemingen						Ondernemingen van gemeenten enz.					
	15-100 ha			≥ 100 ha			15-100 ha			≥ 100 ha		
	zon- der bosarb.	met opp.bos in ha	aant. bosarb.	zon- der bosarb.	met opp.bos in ha	aant. bosarb.	zon- der bosarb.	met opp.bos in ha	aant. bosarb.	zon- der bosarb.	met opp.bos in ha	aant. bosarb.
1. Noordoosten	-	-	-	-	4	2688	59	-	1	31	3	-
2. Middenoosten	1	-	18	-	1	724	15	1	-	30	-	-
3. Veluwe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. Utrechtse Heuvel- rug en het Gooi	-	1	60	-	2	996	21	2	-	83	-	9
5. Noordbrabant, Noord- en Midden- Limburg en Nij- megen	-	-	-	-	3	2081	42	1	1	111	2	41
7. Zuid-Limburg	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Nederland zonder Kustgebied en 8. Restgebied	1	1	78	1	10	6489	137	4	2	255	5	50
Particuliere ondernemingen							Alle eigendoms categorieën					
5	3	253	4	-	1	220	10	5	4	284	7	69
13	5	593	14	-	6	857	23	15	5	641	14	38
17	8	967	16	1	7	2982	42	19	9	1110	17	72
17	3	786	4	2	6	2798	26	18	4	897	6	109
52	19	2599	38	3	20	6857	101	57	22	2932	44	288

1) Ten tijde van de werkgeversenquête (maart 1960).

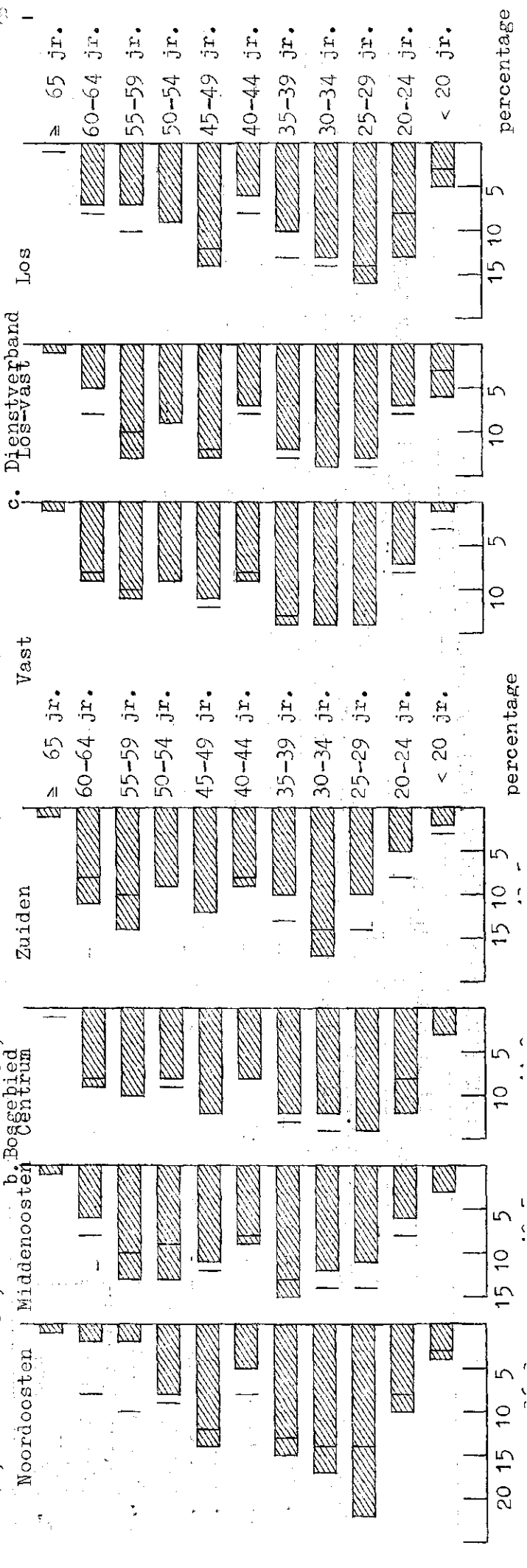
Bron: L.E.I.-enquête.

LEEFTIJDSOPBOUW

a. Werkgeverscategorie

b. Bosgebied

WERKZAAMHEDEN VAN DE BOSARBEIDERS

Werksaamheden	Aantal arbeiders, werkzaam in de maanden (1959/1960)												Totaal- aantal werk- maanden	Procent. verdeling van de werksaamh. over de werksaamh.
	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jan.	Febr.	Mrt.	Apr.		
Bosarbeider (gehele werkweek)	446	445	442	446	444	447	464	477	482	482	486	485	5546	88
Van wie in vaste dienst	284	291	290	290	288	287	285	289	291	289	292	297	3473	55
" " in los-vaste dienst	111	112	111	111	112	111	113	112	112	112	112	113	1342	21
" " in losse dienst	51	42	41	45	44	49	66	76	79	81	82	75	731	12
Bosarbeider (gedeeltelijke werkweek)	7	7	7	7	7	8	8	8	7	7	7	7	87	1
Zelfstandig landbouwer of tuinder	12	13	14	14	13	10	1	1	1	1	6	7	93	1
Niet-zelfstandig landbouwer of tuinder	14	14	13	12	12	11	6	5	3	3	1	1	95	2
Grondwerker	9	8	6	6	5	5	5	2	3	4	3	2	58	1
Bouwwakarbeider	10	11	12	12	12	12	11	6	4	3	2	1	96	2
Overige beroepen	10	12	12	13	15	15	13	11	10	12	11	11	145	2
Niet-werkend	5	4	5	4	6	7	7	7	7	5	2	3	62	1
Onbekend	11	10	13	10	10	9	9	7	7	7	6	7	106	2
Alle bosarbeiders	524	524	524	524	524	524	524	524	524	524	524	524	6288	100

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Bijlage IV 2

WERKZAAMHEDEN VAN EEN LOSSE BOSARBEIDER IN 1957

26 november 1956	
19 januari 1957	Snoeiwerk voor de gemeente
21 januari	
1 juni	Ned. Heidemij
3 juni	
12 juli	Exporthandel eendagskuikens
14 juli	
15 juli	Twee wachtdagen
16 juli	
7 september	Straatmakersbedrijf
9 september	
21 september	Twee wachtweken
23 september	
2 oktober	Aannemersbedrijf
3 oktober	
5 oktober	Niet gewerkt
7 oktober	
11 oktober	Landbouwwerk
14 oktober	
26 oktober	Landbouwwerk
28 oktober	
	Ned. Heidemij
29 oktober	
23 november	Ziek
25 november	
14 december	Ned. Heidemij
16 december	
23 december	Wachtweek
24 december 1957	
29 maart 1958	Kabelwerken

DE VADERS VAN DE BOSARBEIDERS MET ALS LAATSTE BEROEP BOSARBEIDER¹⁾

Werkgevers	Aantal geënqué- teerden	Aantal vaders met als laatste beroep bosarbeider					
		totaal	bij				werk- gever onbekend
			Staats- bos- beheer	Kon. Hout- vesterijen	Ge- meenten	Ned. Heide- rij	parti- cu- lieren
Staatsbosbeheer	152	19	12	-	1	-	3
Koninklijke Houtvesterijen	62	35	-	26	1	1	7
Gemeenten	48	8	-	-	4	-	4
Ned. Heidemij	116	25	2	-	-	13	4
Particulieren	104	21	1	-	-	1	7
Alle werkgevers	482	108	15	26	6	15	21

1) Bosarbeider in de ruimste zin: werkzaam in de bosbouw.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

DE SCHOONVADERS, DIE IN DE BOSBOUW WERKZAAM ZIJN (GEWEEST)¹⁾

Werkgever van de schoonzoön	Aantal gehuwde arbeiders	Aantal schoonvaders werkzaam (geweest) in de bosbouw							Aantal bos- arbeiders, van wie zowel de vader als de schoonvader in de bosbouw werkzaam is (geweest)
		totaal	bij				particulieren	onbekend	
			Staats- bos- beheer	Kon. houtves- terijen	ge- meenten	Ned. Heide- mij			
Staatsbosbeheer	110	9	5	-	-	-	4	-	-
Koninklijke Houtvesterijen	46	8	-	6	-	-	-	2	7
Gemeenten	41	3	-	1	-	-	2	-	2
Ned. Heidemij	84	8	-	-	-	4	3	1	4
Particulieren	79	9	1	-	-	-	5	3	3
Alle werkgevers	360	37	6	7	-	4	14	6	16

1) Criterium is het ogenblik, waarop de bosarbeider trouwde.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Bijlage V 3

MIGRATIE BOSARBEIDERS EN LEEFTIJD

Leeftijdsklasse	Aantal arbeiders	Percentage arbeiders geboren in						Percentage arbeiders met ≥ 3 woon-gemeenten ¹⁾	
		huidige woon-gemeente	gemeenten grenzend aan huidige woongem.	gemeenten op van huidige woongemeente			het buitenland		
				km	km				
					< 30	30-60			60-90
15 - 24	53	83	6	4	-	2	4	2	2
25 - 29	67	81	11	3	3	1	-	1	6
30 - 34	68	75	13	4	3	3	2	-	12
35 - 39	61	62	22	7	3	3	3	-	21
40 - 44	41	64	25	7	2	-	2	-	12
45 - 49	58	69	20	5	2	-	2	2	16
50 - 54	42	55	16	12	5	5	5	2	24
55 - 59	50	64	18	8	2	2	2	4	18
≥ 60	42	57	24	2	7	-	5	5	29
Alle bosarbeiders	482	69	16	6	3	2	2	2	15

1) Incl. arbeiders met als geboortegemeente de huidige woongemeenten, die niet onafgebroken in deze gemeenten hebben gewoond.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

SECUNDAIRE TOEVLOEIING EN SOCIALE HERKOMST

Werkgever	Aantal secundair toegevlode bosarbeiders	Percentage arbeiders met vader										
		vroeger bercep in bosbouw 1)	in bos- bouw 1)	land- of tuinar- beider	los arbei- der, grond- werker	laatste beroep				zelfst. niet- agra- risch	loon- dienst niet- agrarisch	onbe- kend
						< 5 ha	5-10 ha	≥ 10 ha	landbouwer/ tuinder			
Staatsbosbeheer	125	5	8	12	6	8	8	14	13	24	2	
Koninklijke Houtvesterijen	35	8	37	-	-	11	8	4	4	25	3	
Gemeenten	38	5	11	13	11	5	13	13	5	24	-	
Ned. Heidemij	89	7	12	10	7	7	15	22	12	8	-	
Particulieren	83	2	17	9	6	9	16	13	11	17	-	
Alle werkgevers	375	5	14	10	6	8	12	15	11	18	1	

1) Incl. boswachters, voorwerkers en jachtopzieners.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

LEEFTIJDOPROEF VAN DE BOSARBEIDERS EN HUN BROERS

Leeftijdsklasse	Aantal geënquêteerde arbeiders + broers	Percentage arbeiders en broers naar type van beroepsgeschiedenis					
		bosar- beider	bosarbeider en agrarisch beroep	los arbeider in bos- bouw	los arbeider niet in bos- bouw	zelf- standig agrarisch	niet- agra- risch
15 - 19	70	9	10	4	-	-	57
20 - 24	114	17	8	18	12	-	36
25 - 29	200	6	14	21	10	2	36
30 - 34	197	14	12	20	14	5	28
35 - 39	182	12	14	18	11	8	28
40 - 44	162	4	13	20	16	13	30
45 - 49	161	12	13	20	13	11	29
50 - 54	144	12	10	19	10	19	27
55 - 59	124	22	13	13	6	12	29
≥ 60	118	23	10	17	2	13	28
Alle arbeiders + broers	1472	13	12	18	10	8	32

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

TOE- EN AFVLOEITING VAN DE BOSARBEIDERS EN HUN BROERS

	Aantal arbeiders en hun broers 1)	Percentage arbeiders en hun broers 1)												
		primair toege- vloeid	secundair toegevlloed						to- taal	jaar in de bosbouw werkend to- taal	jaar in de bosbouw gewerkt to- taal	afgevlloed		
			to- taal	jaar in de bosbouw werkend		to- taal	jaar in de bosbouw gewerkt							
				< 2	2-5			5-10					10-15	≥ 15
15 - 29	158	20	58	22	25	10	1	-	22	8	7	4	3	-
Leeftijds- 30 - 39	183	17	58	11	18	15	8	6	25	6	10	5	3	1
40 - 54	208	16	56	5	12	10	14	15	28	4	6	6	7	5
≥ 55	123	21	55	3	4	7	9	32	24	1	2	8	7	6
Totaal	672	18	57	11	15	11	8	12	25	5	7	6	5	2
Bosgebieden														
Noordoosten	121	12	55	12	24	5	9	5	33	8	9	9	4	3
Middenoosten	115	14	64	14	10	13	12	15	22	5	9	4	3	1
Centrum	267	26	50	8	14	11	6	11	24	3	8	6	5	2
Zuiden	169	14	64	11	14	13	9	17	22	5	5	4	5	3

1) De broers voor zover zij in de bosbouw werken of hebben gewerkt.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

BEROEPEN EN BEZIGHEDEN VAN DE ZOONS VAN 15 JAAR EN OUDER

	Aantal zoons	Percentage zoons										school- gaan en niet werkend
		met een agrarisches beroep	totaal	met een niet-agrarisch beroep						overigen		
				van wie				handarbeider				
				zelf- stan- dig	hoofd- ar- beider	an- bacht	trans- port		industrie			
Leeftijdsklasse												
15 - 19	92	8	63	-	3	43	1	14	2	29		
20 - 24	87	20	79	-	9	36	8	20	6	1		
25 - 29	56	14	86	-	16	29	7	21	13	-		
≥ 30	47	15	85	4	13	38	7	21	2	-		
Totaal	282	14	76	1	9	37	5	19	5	10		
Bosgebied												
Noordoosten	23	9	82	-	4	56	4	9	9	9		
Middenoosten	46	30	46	-	7	22	2	13	2	24		
Centrum	110	15	79	2	13	38	3	15	8	6		
Zuiden	103	6	85	-	8	38	9	27	3	9		
Dienstverband												
Vast	180	14	77	1	10	39	3	20	4	9		
Losvast	65	15	74	-	9	32	14	8	11	11		
Ios	37	8	78	-	5	32	3	33	5	14		

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Bijlage V 8

DE KATE VAN GESCHOOLDHEID VAN DE ZOONS
WERKZAAM ALS NIET-AGRARISCHE HANDARBEIDER

	Zoons met een niet-agrarisch beroep werkzaam als handarbeider	
	aantal	percentage met een geschoold beroep
Leeftijdsklassen		
15 - 19	55	55
20 - 24	61	46
25 - 29	39	31
≥ 30	32	28
Totaal	187	42
Bosgebieden		
Noord- en Middenoosten	36	59
Centrum	71	44
Zuiden	80	34

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

Bijlage V 9

ONDERWIJS VAN DE ZOONS MET EEN NIET-AGRARISCH BEROEP

Leeftijdsklasse	Aantal zoons met een niet- agrarisches beroep	Percentage zoons met een niet-agrarisch beroep met voortgezet onderwijs									zonder voort- gezet onder- wijs
		hogere, V.H.M.O., kweek- school	Ulo	lagere techn. school	tech. cur- sussen	handels- en vak- cur- sussen	middelb. en hogere landbouw- school	lagere land- of tuinb.- school	alg. land- of tuinb.- cursussen		
15 - 19	58	2	9	50	-	5	-	-	-	34	
20 - 24	69	2	7	36	3	10	-	4	-	38	
25 - 29	48	2	13	19	2	6	2	2	-	54	
≥ 30	40	2	13	2	3	10	2	-	5	63	
Alle leeftijds- klassen	215	2	10	29	2	8	1	2	1	45	

1 179 1

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

DE ONTWIKKELING VAN HET BOSBOUWPRAKTIJKONDERWIJS

Cursus- jaar	Drieweekse alg. rationa- lisatiecursus		Vijfdaagse alg. rationa- lisatiecursus		Mechanisa- tiecursus		Snoei- cursus		Voerlieden- cursus		Cursus ge- reedschaps- onderhoud		Bedrijfs- kader- cursus		Alle cursussen	
	aant. curs.	aant. deeln.	aant. curs.	aant. deeln.	aant. curs.	aant. deeln.	aant. curs.	aant. deeln.	aant. curs.	aant. deeln.	aant. curs.	aant. deeln.	aant. curs.	aant. deeln.	aant. curs.	aant. deeln.
1952	4	35	1	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	47
1953	5	46	3	43	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	89
1954	6	86	2	37	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	123
1955	10	152	3	52	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	204
1956	8	121	-	-	2	25	1	11	-	-	-	-	-	-	11	157
1957	7	128	-	-	1	9	3	32	-	-	-	-	-	-	11	169
1958	7	131	1	11	3	30	2	26	2	19	2	36	1	11	18	264
1959	6	119	-	-	2	28	2	21	3	26	2	35	1	13	16	242
1960	8	149	-	-	3	31	2	22	1	9	2	17	2	31	18	259
Totaal	61	967	10	155	11	123	10	112	6	54	6	88	4	55	108	1554

Bron: Stichting Bosbouwpraktijkonderwijs.

DE DEELNEMERS AAN DE BOSBOUWCURSUSSEN 1952/60 NAAR WERKGEVERSCATEGORIE

Werkgevers- categorie	Drieweek- se alg. rationa- lisatie- cursus	Vijfdaagse alg. ratio- nalisatie- cursus	Mechani- satie- cursus	Snoei- cursus	Voer- lieden- cursus	Cursus gereed- schaps- onderhoud	Bedrijfs- kader- cursus	Alle cur- sussen
Staatsbosbeheer	493	91	35	30	33	62	31	775
Gemeenten	108	6	6	25	-	10	1	156
Ned. Heidemij	127	24	51	44	9	13	19	287
Particulieren 1)	123	31	14	12	12	3	2	197
Overigen 2)	116	3	17	1	-	-	2	139
Totaal	967	155	123	112	54	88	55	1554

1) Incl. Kon. Houtvesterijen.

2) Studenten, buitenlanders e.d.

Bron: Stichting Bosbouwpraktijkonderwijs

HET VOORTGEZET ONDERWIJS VAN DE BOSARBEIDERS

	Aantal arbei- ders	Percentage arbeiders						met alleen bosbouw- cursus	zonder voort- gezet onderwijs
		met agrarisch onderwijs		met niet-agrarisch onderwijs		dag- onderwijs	cursus- onderwijs		
		dag- onderwijs	cursus- onderwijs	dag- onderwijs	cursus- onderwijs				
Werkgever									
Staatsbosbeheer	152	5	16	4	4		25	45	
Kon. Houtvesterijen	62	5	5	4	7		9	70	
Gemeenten	48	4	27	2	4		23	40	
Ned. Heidemij	116	6	19	5	4		8	58	
Particulieren	104	6	27	2	5		7	53	
Totaal	482	5	19	3	5		15	53	
Van wie %									
met bosbouw cursus	23	2	3	1	2		15	-	
Bosgebied									
Noordoosten	82	5	17	4	6		15	53	
Middenoosten	88	7	30	6	2		5	50	
Centrum	185	4	12	4	6		17	57	
Zuiden	127	6	23	2	3		19	47	

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

AFSTAND VAN DE WONING TOT HET WERK

Werkgever	Aantal arbeiders 1)	Afstand van de woning tot het werk in kilometers							
		< 1		1-5		5-10		≥ 10	
		aantal	perc.	aantal	perc.	aantal	perc.	aantal	perc.
Staatsbosbeheer	136	11	8	51	37	54	40	20	15
Kon. Koutvesterijen	62	3	5	27	43	14	23	18	29
Gemeenten	47	2	4	23	49	20	43	2	4
Ned. Heidemij	114	2	2	18	16	45	39	49	43
Particulieren	99	20	20	59	60	18	18	2	2
Alle bosarbeiders	458	38	8	178	39	151	33	91	20
Bosgebied									
Noordoosten	71	2	3	26	36	31	44	12	17
Middenoosten	82	6	7	29	35	21	26	26	32
Centrum	182	20	11	68	37	49	27	45	25
Zuiden	123	10	8	55	45	50	41	8	6

1) Alleen de arbeiders van wie de afstand tot het werk bekend is.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

AFSTAND VAN DE WONING TOT DORP OF STAD VAN ORIENTATIE

	Aantal arbeiders 1)	Afstand tot dorp of stad in kilometers					
		woont in dorp/stad		1-2		3-4	
		aantal	perc.	aantal	perc.	aantal	perc.
Werkgever							
Staatsbosbeheer	144	66	46	42	29	30	31
Kon. Koutvesterijen	60	20	33	10	17	9	15
Gemeenten	48	19	40	15	31	11	23
Ned. Heidemij	114	49	43	24	21	22	19
Particulieren	103	20	19	34	33	34	33
Alle bosarbeiders	469	174	37	125	27	106	23
Bosgebied							
Noordoosten	78	37	48	23	30	16	20
Middenoosten	86	17	20	27	31	20	23
Centrum	181	68	38	41	23	37	20
Zuiden	124	52	42	34	27	33	27

1) Alleen de arbeiders van wie de afstand tot dorp of stad bekend is.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

HUURPRIJS VAN DE WONINGEN

	Aantal woningen waarvoor huur wordt betaald	Huurprijs per week in guldens					
		minder dan 7		7-12		12 en meer	
		aantal	%	aantal	%	aantal	%
Bouwjaar vóór 1900	41	32	78	9	22	-	-
1900-1940	55	31	56	19	35	5	9
na 1940	56	13	23	36	64	7	13
Alle woningen 1)	152	76	50	64	42	12	8
Aansluitingen							
Elektr., waterl., gas	31	7	23	19	61	5	16
Elektr., waterleiding	73	35	48	32	44	6	8
Electriciteit	38	23	61	14	37	1	2
Overige combinaties	3	3	100	-	-	-	-
Geen aansluiting	12	11	92	1	8	-	-
Alle woningen 2)	157	79	50	66	42	12	8

1) Alleen de woningen, waarvan huurprijs en ouderdom bekend zijn (totaal gehuurde woningen: 181).
 2) Alleen de woningen, waarvan huurprijs en aansluitingen bekend zijn (totaal gehuurde woningen: 181).

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

OORDEEL VAN DE BEWONERS OVER DE WONINGEN NAAR BOUWJAAR

Bouwjaar	Alle woningen 1)			Niet verbouwde woningen			Verbouwde woningen		
	aantal	oordeel in %		aantal	oordeel in %		aantal	oordeel in %	
		goed	slecht		goed	slecht		goed	slecht
Vóór 1900	86	22	28	50	7	20	73	30	38
1900-1940	131	64	24	12	61	26	13	68	11
Na 1940	111	82	14	4	82	14	4	-	-
Totaal	328	59	22	19	64	19	17	47	26

1) Alleen de woningen, waarvan het bouwjaar bekend is.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

COORDEEL VAN DE BEWONERS OVER DE WONINGEN NAAR RECHTSVORM

Categorie woningen	Zelfstandig wonende gehuwden	Oordeel van de bewoners					
		goed		matig		slecht	
		aantal	perc.	aantal	perc.	aantal	perc.
Eigen woningen	155	108	70	20	13	27	17
Huurwoningen	116	59	51	31	27	26	22
Dienstwoningen	65	30	46	22	34	13	20
Alle woningen	336	197	59	73	22	66	19

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

HET GRONDGEBRUIK VAN DE BOSARBEIDERS

	Aantal gehuwde bos- arbeiders	Pers. gehuwde bosarbeiders			Oppervlakte grond in gebruik			
		zonder grond- gebruik	met grond- gebruik	met groente- tuin	bij alle bedrijven	geenideel per bedrijf (are) eigen- dom	pacht	totaal
Werkgever								
Staatsbosbeheer	110	50	14	36	3961	199	65	264
Kon. Houtvesterijen	46	24	41	35	3615	25	165	190
Gemeenten	41	27	29	44	2235	131	55	186
Ned. Heidemij	81	37	31	32	7730	240	57	297
Particulieren	79	14	43	43	8316	135	109	244
Totaal	360	33	29	38	25857	149	95	244
Bosgebied								
Noordoosten	59	43	8	49	1215	64	179	243
Middenoosten	64	34	53	13	12895	274	105	379
Centrum	138	25	29	46	6556	62	102	164
Zuiden	99	38	27	35	5191	137	55	192

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

GRONDGEBRUIK EN BEDRIJFSTYPE

Type bedrijf	Aantal bedrijven ¹⁾	Aantal bedrijven per bedrijfsgrootteklasse in ha				
		< 0,50	0,50-1	1-3	3-5	≥ 5
Gemengd bedrijf	67	3	4	30	21	9
Weidebedrijf	7	-	-	5	1	1
Tuinbouwbedrijf	7	2	1	3	1	-
Bouwland	19	8	7	4	-	-
Boomkwekerij	2	1	-	1	-	-
Fluimveehouderij	1	-	-	1	-	-
Onbekend	3	2	1	-	-	-
Alle bedrijven	106	16	13	44	23	10

1) Van gehuwde bosarbeiders.

Bron: L.E.I.-enquête 1960.

KENMERKEN PER WERKGEVERSCATEGORIE

Opgemerkt dient te worden dat in de verschillen tussen de werkgeverscategorieën ook een aantal onafhankelijk van de werkgeverscategorie bestaande regionale verschillen tot uitdrukking komt.

Het Staatsbosbeheer

1. Ongeveer 15% van de totale oppervlakte bos in Nederland is in handen van het Staatsbosbeheer, maar deze oppervlakte is geconcentreerd in een relatief klein aantal zeer grote ondernemingen (boswachterijen). Naast het verzorgen van recreatieve en andere belangen streeft het Staatsbosbeheer naar een zo doelmatig mogelijke exploitatie van het bosbouwbedrijf.
2. Van het totale aantal bosarbeiders in Nederland is ongeveer een kwart in dienst van het Staatsbosbeheer. De gemiddelde arbeidsbezetting is relatief hoog en bedraagt ruim 2 arbeiders per 100 ha bos, dus nog geen 50 ha per arbeider.
3. De gemiddelde leeftijd van de arbeiders ligt met 38,6 jaar wat lager dan het algemeen gemiddelde. Relatief veel arbeiders zijn nog maar kort in de bosbouw werkzaam; slechts ruim een derde heeft al een onafgebroken arbeidsperiode in de bosbouw van tien jaar of langer achter de rug. Het percentage arbeiders dat nog bij zijn eerste werkgever in de bosbouw werkt, is groter dan bij enige andere werkgeverscategorie.
4. Bijna twee derde van de arbeiders heeft een vast dienstverband. Vrijwel allen hebben zij ook als losse arbeider gewerkt, voor het merendeel bij dezelfde werkgever. Van de losse arbeiders werkt slechts ruim een derde het gehele jaar in de bosbouw; de gemiddelde arbeidsperiode in de bosbouw bedraagt bij de overige losse arbeiders 5 à 6 maanden.
5. De beroepscontinuïteit is geringer dan bij enige andere werkgeverscategorie; slechts 13% van de arbeiders is zoon van een bosarbeider.
6. Ook de primaire toevloeiing is geringer dan elders (19%). Van de secundair toegevoelden heeft de meerderheid eerst in een agrarisch beroep gewerkt.
7. De geneigdheid tot afvloeien is niet groot. De lage beloning als onaantrekkelijk aspect van de bosarbeid is relatief weinig genoemd.

8. De rationalisatie van de bosarbeid is op de staatsondernemingen (incl. Koninklijke Houtvesterijen) naar verhouding zeer ver voortgeschreden. Ten aanzien van vrijwel alle onderzochte aspecten overwegen zij sterk boven de andere categorieën.
9. Op alle onderzochte ondernemingen worden gerationaliseerde arbeidsmethoden toegepast. Van bijna driekwart heeft een of meer arbeiders aan een landelijke bosbouwdag deelgenomen.
10. Bijna een derde van de arbeiders heeft een of meer bosbouw cursussen gevolgd, 29% een algemene rationalisatie cursus. Op vrijwel alle ondernemingen heeft ten minste één arbeider aan een cursus deelgenomen.
11. De helft van de arbeiders zou nog iets aan zijn vakscholing willen doen, van de arbeiders zonder bosbouw cursus zelfs een nog iets groter deel. Dit is meer dan bij elk van de andere werkgeverscategorieën. Ook de animo voor deelneming aan een vakexamen is groter dan elders.
12. Bijna een kwart van de arbeiders werkt uitsluitend in tijdloon, ruim driekwart ook in akkoord. Op de overgrote meerderheid van de ondernemingen werken de arbeiders overwegend in akkoordloon. Op bijna twee derde van de ondernemingen worden gemeten tarieven toegepast.
13. Ruim de helft van de arbeiders is aangesloten bij een vak- of standsorganisatie, in grote meerderheid bij een bond van overheids-personeel.
14. Relatief veel bosarbeiderswoningen zijn aangesloten op de openbare nutsvoorzieningen. De meeste woningen liggen ook betrekkelijk dicht bij dorp of stad.
15. Het percentage agrarische grondgebruikers is veel lager dan bij de andere werkgeverscategorieën.

De Koninklijke Houtvesterijen

1. Het bosbezit bedraagt ongeveer 3% van de totale oppervlakte bos in Nederland. De houtproductie staat geheel op de voorgrond, maar ook de jacht speelt een belangrijke rol.
2. Het aantal arbeiders maakt 4% uit van het totale aantal bosarbeiders. De gemiddelde arbeidsbezetting is relatief hoog en bedraagt ongeveer 45 ha bos per arbeider.
3. Relatief veel arbeiders verrichten in dienst van de werkgever niet-bosbouwwerk, maar de daaraan bestede tijd is betrekkelijk gering. Het betreft voornamelijk de teelt van voedergewassen voor de wildstand.

4. Hoewel de gemiddelde leeftijd van de arbeiders lager is dan bij enige andere werkgeverscategorie (36,2 jaar), werkt toch meer dan de helft al tien jaar of langer onafgebroken in de bosbouw.
5. Een relatief hoog percentage van de arbeiders (88) heeft een vast dienstverband. Een groot deel van hen heeft ook als losse arbeider gewerkt. Een vijfde deel van de vaste arbeiders geeft de voorkeur aan een los dienstverband.
6. De bosarbeiders van de Koninklijke Houtvesterijen vormen het meest een gesloten beroepsgroep. De beroepscontinuïteit is aanzienlijk groter dan elders: 57% van de arbeiders is zoon van een bosarbeider; driekwart van de vaders-bosarbeiders is ook bij de Koninklijke Houtvesterijen in dienst (geweest). Ook het percentage arbeiders dat met een dochter van een bosarbeider is getrouwd, is hoger dan elders; eveneens driekwart van de schoonvaders-bosarbeiders werkt bij de Koninklijke Houtvesterijen of heeft er gewerkt.
7. De primaire toevloeiing is relatief hoog; bijna de helft van de arbeiders is meteen na zijn schooltijd bosarbeider geworden. Van de secundair toegevoelden heeft slechts een klein deel eerst een agrarisch beroep gehad.
8. Relatief veel arbeiders vinden het werken in de buitenlucht een aantrekkelijk aspect van de bosarbeid. Als onaantrekkelijke kantten is de lage beloning naar verhouding veel, de zwaarte van het werk naar verhouding weinig genoemd.
9. Het percentage arbeiders met een bosbouw cursus is het geringst van alle werkgeverscategorieën. Ook het aantal arbeiders met ander voortgezet onderwijs is relatief lager dan bij de andere werkgevers. Het voortgezet onderwijs heeft maar voor de helft betrekking op agrarisch onderwijs.
10. De overgrote meerderheid van de arbeiders werkt ook in akkoordloon.
11. Slechts ongeveer een derde van de arbeiders is lid van een vakorganisatie, in alle gevallen een landarbeidersbond.
12. Een relatief groot deel van de arbeiders (36%) woont in een dienstwoning. De arbeiderswoningen zijn gemiddeld kleiner dan bij de andere werkgevers en aanzienlijk minder aangesloten op de openbare nutsvoorzieningen. Veel woningen liggen ook betrekkelijk ver van dorp of stad verwijderd.
13. Het percentage agrarische grondgebruikers onder de arbeiders is relatief hoog. Een zeer groot deel van de grond is gepacht, in hoofdzaak van de werkgever.

De gemeenten

1. De gemeenten bezitten ongeveer 14% van het totale bosareaal, dus nagenoeg evenveel als het Staatsbosbeheer. Het aantal bosbouwondernemingen is echter aanzienlijk groter, dus hun oppervlakte is in het algemeen belangrijk kleiner. De gemeentelijke bossen zijn vaak primair zowel recreatie- als werkgelegenheidsobjecten, waarbij de exploitatie gewoonlijk van min of meer ondergeschikte betekenis is.
2. Ongeveer 13% van het totale aantal bosarbeiders is in gemeentedienst, dus maar half zoveel als bij het Staatsbosbeheer. Bijna een derde van de ondernemingen ≥ 15 ha heeft in het geheel geen arbeiders in dienst. De gemiddelde arbeidsbezetting is relatief laag en bedraagt voor de ondernemingen ≥ 15 ha ongeveer 1,4 arbeider per 100 ha bos, dus ongeveer 70 ha per arbeider.
3. Relatief veel arbeiders (38%) kunnen worden aangemerkt als semi-bosarbeiders, d.w.z. besteden meer dan de helft van hun tijd aan niet-bosbouwwerk. Dit betreft vooral werkzaamheden ten behoeve van het gemeentelijk wegenonderhoud.
4. De arbeiders zijn met een gemiddelde leeftijd van 45,7 jaar in het algemeen ouder dan bij de andere werkgevers. Een relatief groot aantal werkt al tien jaar of langer onafgebroken in de bosbouw.
5. De grote meerderheid van de arbeiders (88%) heeft een vast dienstverband. Zij zijn vrijwel allen ook losse arbeider geweest, voor bijna twee derde deel bij dezelfde werkgever.
6. De beroepscontinuïteit is vrij gering: slechts van 17% van de arbeiders is de vader ook bosarbeider (geweest).
7. Ook de primaire toevloeiing is relatief gering (21%). De secundair toegevloeden hebben voor het merendeel eerst een niet-agrarisch beroep gehad.
8. De beroepstevredenheid lijkt groter te zijn dan bij enige andere werkgeverscategorie. Slechts een zeer gering percentage van de arbeiders overweegt van beroep te veranderen. Als aantrekkelijke aspecten van de bosarbeid is het werken in de buitenlucht wel relatief weinig, maar de aard van het werk relatief veel genoemd. De onaantrekkelijke kanten - in het bijzonder de lage beloning - zijn alle minder frequent genoemd dan bij de andere werkgevers.
9. De rationalisatie van de bosarbeid is in het algemeen aanzienlijk minder ver voortgeschreden dan op de staatsondernemingen.
10. Slechts op ruim een derde van de gemeentelijke ondernemingen worden gerationaliseerde arbeidsmethoden toegepast. Van een nog geringer deel heeft een of meer arbeiders een landelijke bosbouw-

dag bezocht, van ruim een kwart alleen een regionale.

11. Ongeveer een derde van de arbeiders heeft een of meer bosbouw-cursussen gevolgd, maar slechts 12% een algemene rationalisatie-cursus. Op ruim de helft van de ondernemingen heeft ten minste één arbeider een bosbouw cursus gehad. Relatief veel arbeiders hebben ander voortgezet onderwijs gehad, voor verreweg het merendeel agrarisch onderwijs.
12. Bijna de helft van de arbeiders zou nog iets aan zijn vakscholing willen doen, van de arbeiders met een bosbouw cursus ongeveer twee derde. Ook de animo voor deelneming aan een vakexamen is relatief groot.
13. De overgrote meerderheid van de arbeiders (94%) werkt uitsluitend in tijdloon, meer dan bij enige andere werkgeverscategorie. Slechts op ruim een kwart van de ondernemingen werken de arbeiders overwegend in akkoord. Gemeten tarieven worden maar op weinig ondernemingen toegepast.
14. Een relatief zeer groot deel van de arbeiders is georganiseerd, in grote meerderheid in een bond van overheids personeel.
15. Ruim de helft van de arbeiders woont in een eigen woning; dienstwoningen komen vrijwel niet voor. De woningen zijn gemiddeld groter dan bij de andere werkgevers en het meest aangesloten op de openbare nutsvoorzieningen. De woningen liggen in het algemeen ook zeer dicht bij dorp of stad.

De Nederlandse Heidemaatschappij

1. Ongeveer 10% van het totale aantal bosarbeiders is in dienst van de Nederlandse Heidemaatschappij.
2. De gemiddelde leeftijd ligt met 42,4 jaar wat hoger dan het algemeen gemiddelde. Ongeveer de helft van de arbeiders werkt al tien jaar of langer achtereen in de bosbouw; relatief veel arbeiders hebben reeds een of meer andere werkgevers in de bosbouw gehad.
3. Slechts 10% van de arbeiders heeft een vast dienstverband. Van de losse arbeiders (90%) is een vijfde deel al 15 jaar of langer in losse dienst. Bijna driekwart van de losse arbeiders werkt het gehele jaar in de bosbouw. Ongeveer een kwart van de losse arbeiders zou liever een vast dienstverband hebben.
4. Zowel het percentage zoons van bosarbeiders als het percentage primair toegevoelden is vrijwel gelijk aan het algemeen gemiddelde (resp. 22 en 23). Relatief weinig secundair toegevoelden komen uit een agrarisch beroep.

5. De beroepstevredenheid lijkt geringer dan bij de andere werkgevers. Meer dan een kwart van de arbeiders denkt erover van beroep te veranderen. Het zware werk is relatief veel als een onaanrekkelijk aspect van de bosarbeid genoemd.
6. Relatief weinig arbeiders hebben een bosbouw cursus gevolgd. Ook de animo om nog iets aan zijn vakscholing te doen is gering, behalve bij de arbeiders die al een cursus gehad hebben. Hetzelfde geldt ongeveer voor de animo voor deelneming aan een vakexamen.
7. Vrijwel alle arbeiders werken ook in akkoordloon.
8. Ruim de helft van de arbeiders woont in een eigen woning; dienstwoningen zijn er slechts weinig. Relatief veel woningen zijn aangesloten op de openbare nutsvoorzieningen. Een groot deel van de arbeiders heeft zijn werk betrekkelijk ver van huis.
9. Agrarisch grondgebruik komt voor bij bijna een derde van de arbeiders.

De particuliere boseigenaren

1. Het particuliere bosbezit beslaat ongeveer twee derde van de totale bosoppervlakte, maar is voor het overgrote deel versnipperd in een zeer groot aantal zeer kleine ondernemingen. Het vertoont een veelheid van functies, waarbij soms het accent valt op de exploitatie, soms op recreatie, natuurbescherming e.d., soms op handhaving van familietraditie of geldbelegging.
2. De bosarbeiders in particuliere dienst vormen ongeveer 46% van het totale aantal bosarbeiders. Op meer dan de helft van de ondernemingen ≥ 15 ha komen in het geheel geen arbeiders voor. Bijna een kwart van de ondernemingen met arbeiders heeft maar één arbeider in dienst; nog niet een derde deel heeft meer dan drie arbeiders. De gemiddelde arbeidsbezetting op de ondernemingen ≥ 15 ha is ongeveer gelijk aan die op de gemeentelijke ondernemingen: 1,5 arbeider per 100 ha bos of bijna 70 ha per arbeider. Op het totale particuliere bosbezit nadert de gemiddelde arbeidsbezetting waarschijnlijk tot 100 ha per arbeider.
3. Een relatief groot aantal arbeiders verricht in dienst van zijn werkgever ook niet-bosbouwwerk, voornamelijk op bij de landgoederen behorende landbouwbedrijven.
4. De gemiddelde leeftijd is met 43,1 jaar relatief hoog. Veel arbeiders hebben dan ook al een langdurige arbeidsperiode in de bosbouw achter de rug. Bijna een derde deel werkt al 20 jaar of langer onafgebroken in de bosbouw.

5. Ongeveer driekwart van de arbeiders heeft een vast dienstverband. Een relatief groot deel is altijd in vaste dienst geweest. Van de losse arbeiders werkt bijna driekwart het gehele jaar in de bosbouw.
6. De beroepscontinuïteit is wat lager dan het algemeen gemiddelde. Een vijfde van de arbeiders is zoon van een bosarbeider.
7. Eveneens een vijfde deel is primair toegevloeid. De secundair toegevloeiden hebben voor bijna de helft eerst een agrarisch beroep gehad.
8. Ten aanzien van de beroepstevredenheid nemen de arbeiders min of meer een middenpositie in. Een vijfde deel denkt erover uit de bosbouw af te vloeien. Het werken in de buitenlucht is door relatief weinig, de aard van het werk door relatief veel arbeiders als aantrekkelijke kant van de bosarbeid genoemd.
9. De rationalisatie van de bosarbeid heeft op de particuliere ondernemingen minder ingang gevonden dan bij enige andere categorie. Ten aanzien van vrijwel alle onderzochte aspecten vertonen zij het minst gunstige beeld.
10. Gerationaliseerde arbeidsmethoden worden slechts op een derde van de ondernemingen toegepast. Van een relatief gering deel van de ondernemingen heeft een of meer arbeiders een landelijke of een regionale bosbouwdag bezocht.
11. Relatief weinig arbeiders hebben een algemene rationalisatiecursus of een andere bosbouw cursus gevolgd. Van minder dan de helft van de ondernemingen heeft een of meer arbeiders aan een cursus deelgenomen. Daarentegen hebben relatief veel arbeiders ander voortgezet onderwijs gehad, in hoofdzaak agrarisch onderwijs.
12. De animo van de arbeiders om nog iets aan hun vakscholing te doen en om aan een vakexamen deel te nemen is geringer dan bij de andere werkgeverscategorieën.
13. De overgrote meerderheid van de arbeiders werkt uitsluitend in tijdloon. Slechts op een relatief gering deel van de ondernemingen werken de arbeiders overwegend in akkoordloon. Gemeten tarieven worden maar op weinig ondernemingen toegepast.
14. Slechts ongeveer een kwart van de arbeiders is georganiseerd, minder dan bij enige andere werkgeverscategorie.
15. Een relatief groot aantal arbeiders (39%) woont in een dienstwoning. Het percentage woningen zonder aansluiting op enige openbare nutsvoorziening is relatief gering. De meeste arbeiders werken betrekkelijk dicht bij huis.
16. Het aantal agrarische grondgebruikers onder de arbeiders is naar verhouding groter dan bij de andere werkgevers. De bedrijven met $\geq 50\%$ pachtgrond (ruim de helft) zijn voor het merendeel gepacht van de werkgever.

KENMERKEN PER BOSGEBIED

Zoals in de verschillen tussen de werkgeverscategorieën tevens regionale verschillen tot uitdrukking komen, zo hangen de regionale verschillen ten dele samen met de verspreiding van de eigendomstoestand van het bos over de bosgebieden.

Het Noordoostelijk bosgebied

1. In het Noordoosten bevindt zich ongeveer 11% van de totale bosoppervlakte, waaronder relatief veel staatsbos.
2. Het aantal bosarbeiders maakt eveneens ongeveer 11% van het totaal uit (in 1947). De gemiddelde arbeidsbezetting is relatief hoog en bedraagt 2,4 arbeiders per 100 ha bos of ongeveer 40 ha per arbeider.
3. De gemiddelde leeftijd is met 36,3 jaar lager dan in enig ander gebied.
4. Het percentage vaste arbeiders is relatief gering (44). Van de losse arbeiders werkt ongeveer de helft het gehele jaar bij dezelfde werkgever in de bosbouw.
5. De beroepscontinuïteit is uiterst gering; slechts 10% van de arbeiders is zoon van een bosarbeider. Daarentegen zijn relatief veel bosarbeiders uit de kringen van landarbeiders en grondwerkers afkomstig.
6. Ook de primaire toevloeiing is relatief laag. De afvloeiing is daarentegen hoog; van de geënquêteerde arbeiders en hun broers heeft een derde deel de bosbouw verlaten. Ongeveer een kwart van de huidige bosarbeiders denkt erover van beroep te veranderen.
7. Relatief veel bosarbeiderszonen hebben een niet-agrarisch beroep gekozen, in vrij veel gevallen een geschoold beroep. Naar verhouding weinig arbeiders zouden hun schoolgaande zonen een beroep in de bosbouw willen aanraden.
8. Een relatief zeer hoog percentage van de arbeiders zou nog iets aan zijn vakscholing willen doen. Ook de animo om aan een vakexamen deel te nemen is groter dan elders. Meer dan in de andere gebieden is men van mening dat er behoefte bestaat aan een vakschool voor toekomstige bosarbeiders.
9. De meerderheid van de arbeiders woont in een huurwoning (geen dienstwoning). De woningen zijn in het algemeen niet bijzonder

groot, voor een zeer belangrijk deel voorzien van elektriciteit en waterleiding en zijn dicht bij dorp of stad gelegen.

10. Agrarisch grondgebruik komt bij de bosarbeiders slechts zeer weinig voor.

Het Middenoostelijk bosgebied

1. Het Middenoosten omvat ongeveer 17% van de totale oppervlakte bos, waaronder relatief veel particulier bosbezit.
2. Het percentage van het totale aantal bosarbeiders bedroeg 9 in 1947. De gemiddelde arbeidsbezetting is ongeveer even hoog als in het Noordoosten, nl. 2,3 arbeiders per 100 ha bos of bijna 45 ha per arbeider.
3. De gemiddelde leeftijd wijkt met 40,5 jaar weinig af van het algemeen gemiddelde.
4. Nog niet de helft van de arbeiders heeft een vast dienstverband. Van de losse arbeiders werkt ruim de helft het gehele jaar bij één werkgever in de bosbouw.
5. De beroepscontinuïteit is tamelijk klein: slechts 17% van de arbeiders is zoon van een bosarbeider. Daarentegen stamt meer dan de helft van de arbeiders uit het boerenmilieu.
6. De geografische mobiliteit is zeer gering; driekwart van de arbeiders woont nog in zijn geboortegemeente.
7. De primaire toevloeiing is relatief laag. Van de geënquêteerde arbeiders en hun broers is bijna een kwart afgevloeid. Een kwart van de huidige bosarbeiders is voornemens de bosbouw te verlaten.
8. Meer dan de helft van de bosarbeiderszonen heeft een agrarisch beroep gekozen, aanzienlijk meer dan in enig ander gebied. Relatief weinig arbeiders zouden hun schoolgaande zoons een beroep in de bosbouw willen aanraden.
9. Een relatief zeer gering deel van de arbeiders zou nog iets aan zijn vakscholing willen doen. Ook de animo voor deelneming aan een vakexamen is geringer dan elders.
10. Van de georganiseerde arbeiders is een relatief groot deel lid van een boerenorganisatie.
11. Ruim de helft van de arbeiders woont in een eigen woning. De woningen zijn in het algemeen tamelijk groot, bezitten vrijwel alle elektriciteit, maar slechts voor een derde deel waterleiding en liggen tamelijk ver zowel van het werk als van dorp of stad verwijderd.

12. Meer dan de helft van de arbeiders heeft agrarisch grondgebruik. Hun bedrijven zijn gemiddeld ook groter dan elders. Een aanzienlijk deel van de grond is eigendom van de gebruikers.

De Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi

1. In beide bosgebieden tezamen ligt ongeveer 29% van het totale bosareaal.
2. Het aantal bosarbeiders vormt ongeveer 26% van het totale aantal (in 1947). De gemiddelde arbeidsbezetting is een weinig lager dan het algemeen gemiddelde en bedraagt 1,6 arbeider per 100 ha of ruim 60 ha per arbeider.
3. De gemiddelde leeftijd bedraagt 41,9 jaar, is dus wat hoger dan het algemeen gemiddelde.
4. De arbeiders hebben zeer overwegend een vast dienstverband.
5. De beroepscontinuïteit is aanzienlijk groter dan in de andere gebieden; 36% van de arbeiders is zoon van een bosarbeider, op de Veluwe alleen 41%.
6. De geografische mobiliteit is relatief gering; bijna driekwart van de arbeiders woont nog in zijn geboortegemeente, op de Veluwe alleen 81%.
7. De primaire toevloeiing is relatief groot en omvat ongeveer een derde van het aantal arbeiders, op de Veluwe alleen zelfs de helft. Van de geënquêteerde arbeiders en hun broers is ongeveer een kwart afgevloeid. De geneigdheid tot afvloeien bij de huidige bosarbeiders is wat lager dan het algemeen gemiddelde.
8. Ruim driekwart van de bosarbeiderszons heeft een niet-agrarisch beroep gekozen. Het percentage arbeiders dat hun schoolgaande zons een beroep in de bosbouw zou willen aanraden, is vrij veel hoger dan in de andere gebieden.
9. Zowel de animo om nog iets aan zijn vakscholing te doen als om aan een vakexamen deel te nemen wijkt weinig af van het algemeen gemiddelde.
10. Een relatief hoog percentage van de arbeiders woont in een dienstwoning. De woningen zijn in het algemeen tamelijk klein en zijn voor een relatief groot deel niet aangesloten op enige openbare nutsvoorziening; ongeveer een vijfde deel ligt meer dan 5 km van dorp of stad.

Noordbrabant, Limburg en Nijmegen e.o.

1. De beide zuidelijke bosgebieden omvatten tezamen ongeveer 34% van de totale bosoppervlakte, waaronder relatief veel gemeentelijke bossen.